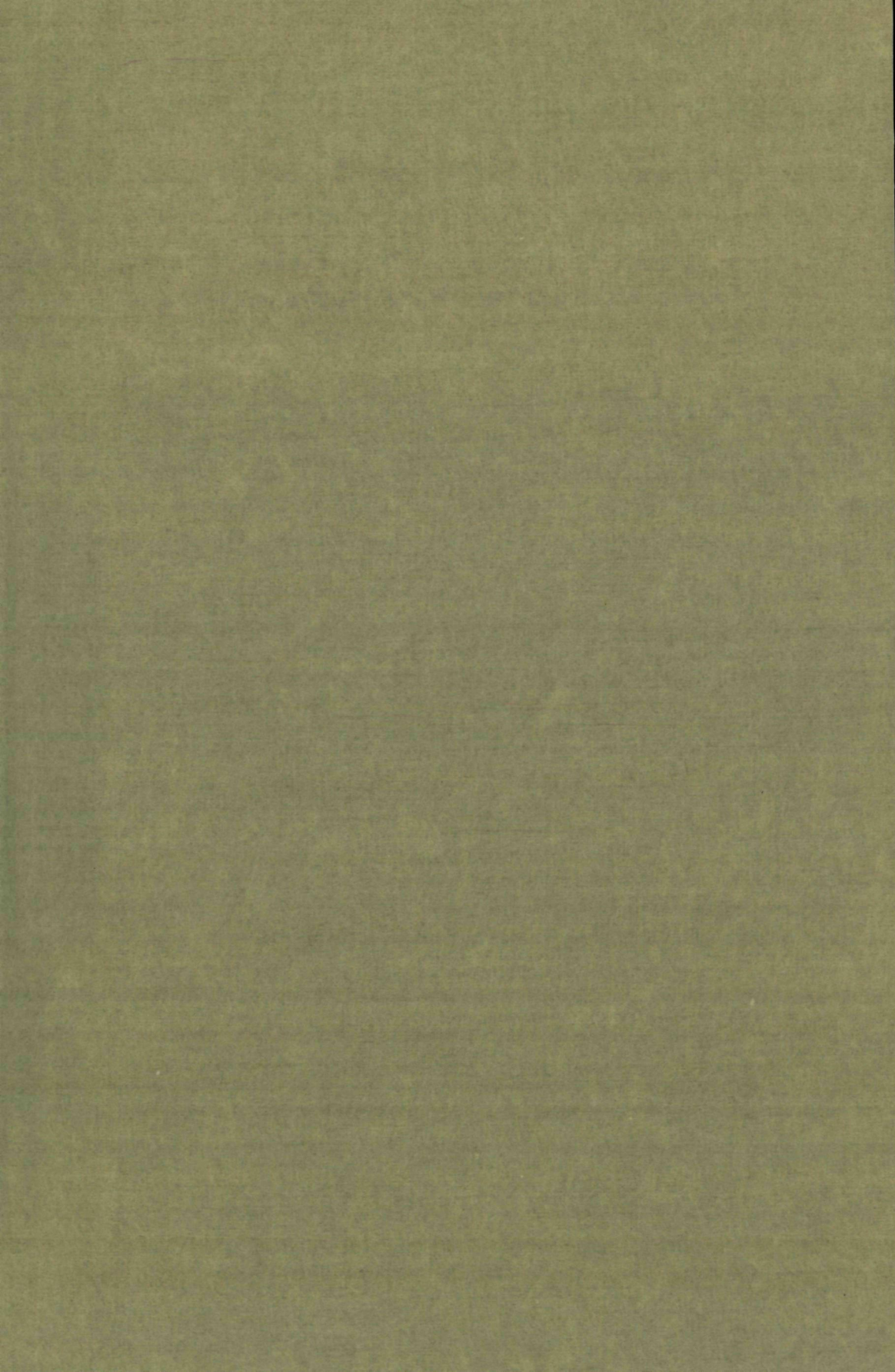

2142

**DE HYPOTHESEIS DER GRIEKSE TRAGEDIES EN KOMEDIES
EEN ONDERZOEK NAAR DE HYPOTHESEIS VAN DICAEARCHUS**

A.W.A.M. BUDÉ

**DE HYPOTHESEIS DER GRIEKSE TRAGEDIES EN KOMEDIES
EEN ONDERZOEK NAAR DE HYPOTHESEIS VAN DICAEARCHUS**

**DE HYPOTHESEIS DER GRIEKSE TRAGEDIES EN KOMEDIES
EEN ONDERZOEK NAAR DE HYPOTHESEIS VAN DICAEARCHUS**

PROEFSCHRIFT

**TER VERKRIJGING VAN DE GRAAD VAN DOCTOR IN DE LETTEREN
AAN DE KATHOLIEKE UNIVERSITEIT TE NIJMEGEN,
OP GEZAG VAN DE RECTOR MAGNIFICUS PROF. Dr. A.J.H. VENDRIK
VOLGENS BESLUIT VAN HET COLLEGE VAN DECANEN
IN HET OPENBAAR TE VERDEDIGEN OP 26 MEI 1977
DES NAMIDDAGS TE 4 UUR**

DOOR

ANDRÉ WINAND ANTOINE MARIE BUDÉ

GEBOREN TE MAASTRICHT

1977

DRUKKERIJ J.H. PASMANS, 'S-GRAVENHAGE

INHOUDSOPGAVE

INHOUDSOPGAVE	5
BIBLIOGRAFIE	8
1. Geraadpleegde edities	8
2. Overige geraadpleegde werken	10
SIGLA VAN DE VERMELDE HANDSCHRIFTEN VAN AESCHYLUS, SOPHOCLES EN EURIPIDES	17
VERGELIJKENDE TABEL VAN DE NUMMERING DER HYPOTHESEIS IN DE EDITIES VAN DINDORF, DUEBNER, OCT EN CUF	18
INLEIDING	23
1. De drie fundamentele problemen van de hypothesiografie	23
2. De hypotheseis van Dicaearchus	25
3. Methode	26
HOOFDSTUK I TYPEN VAN HYPOTHESEIS	29
1. Het begrip hypothesis	29
2. De hypotheseis van Aristophanes van Byzantium	33
3. De metrische hypotheseis op naam van Aristophanes van Byzantium	40
4. De "Tales from Euripides"	48
5. De Periochae van Menander	53
6. De narratieve hypotheseis op de komedies	61
7. De historische hypotheseis op de komedies	67
8. De Byzantijnse recensies van antieke hypotheseis	73
9. De Byzantijnse hypotheseis	79

HOOFDSTUK II SPECIFIEKE HYPOTHESIS-PROBLEMEN: OVERLEVERING, CONTRADICTIES EN RECONSTRUCTIEPOGINGEN AAN DE HAND VAN HYPOTHESEIS	85
1. De overlevering van de hypotheseis	85
2. De modificaties waaraan de hypotheseis onderhevig waren	91
3. De contradicties tussen de hypotheseis en de toneel- stukken	97
4. De betrouwbaarheid van de hypothesiograaf	102
5. De reconstructie van verloren toneelstukken met behulp van hypotheseis	108
6. De Tales op papyri en de Tales in de handschriften	116
HOOFDSTUK III BESPREKING VAN ENKELE BYZONDERE HYPOTHESEIS	121
1. De hypothesis Ajax	123
2. De hypothesis (I) Rhesus	131
3. De hypothesis (I) Medea	140
4. De hypothesis (I) Alcestis	146
5. De hypothesis Helena	153
6. De hypothesis (II) Oedipus Tyrannus	157
7. De hypothesis (II) Oedipus Coloneus	162
8. De hypothesis (II) Persae	166
CONCLUSIE	171
HOOFDSTUK IV DE HYPOTHESEIS VAN DICAERCHUS	173
1. De sage-hypotheseis	175
A. Externe kenmerken van de sage-hypotheseis	175
B. Interne kenmerken van de sage-hypotheseis	178
C. De $\mu\upsilon\theta\omicron\pi\omicron\iota\varsigma$, het centrale thema der sage-hypotheseis	186

2. De ὑποθέσεις van Dicabarchus	188
A. Status quaestionis: de opvatting van Schrader	188
B. Commentaar	193
3. De sage-hypotheseis: ὑποθέσεις Δικαίάρχου	197
4. De redactor van de sage-hypotheseis	202
CONCLUSIE	206
DEUTSCHE ZUSAMMENFASSUNG	209

BIBLIOGRAPHIE

1. Geraadpleegde edities

AESCHYLUS

G.DINDORF 1851, *Aeschyli tragoediae superstites et deperditarum fragmenta*. Tomus III: *Scholia graeca ex codicibus aucta et emendata*, Oxonii.

G. MURRAY 1955², *Aeschyli quae supersunt tragoediae*, Oxonii.

D.PAGE 1972, *Aeschyli septem quae supersunt tragoediae*, Oxonii.

SOPHOCLES

G.DINDORF 1852, *Scholia in Sophoclis tragoedias septem ex codicibus aucta et emendata*. Vol. II. edidit G.Dindorfius, Oxonii.

A.C.PEARSON 1924, *Sophoclis fabulae*, Oxonii

A.DAIN 1955, 1958, 1960, *Sophocle*. Tome I: *les Trachiniennes, Antigone*; Tome II: *Ajax, Oedipe Roi, Électre*; Tome III: *Philoctète, Oedipe à Colone*; Paris.

EURIPIDES

G.DINDORF 1863, *Scholia graeca in Euripidis tragoedias ex codicibus aucta et emendata* edidit Gulielmus Dindorfius.

I (*Rhesus, Troades, Hippolytus, Hecuba*), II (*Orestes*), III (*Phoenissae*), IV (*Medea, Alceste, Andromacha*); Oxonii.

G.MURRAY 1902, 1904, 1909, *Euripidis fabulae I-III*, Oxonii.

L.MÉRIDIÉ e.a. 1923- , *Euripide*. Tome I: *le Cyclope, Alceste, Médée, les Héraclides*, texte établi et traduit par Louis Mérié; Tome II: *Hippolyte, Andromaque, Hécube*, par Louis Mérié; Tome III: *Héraclès, les Suppliants, Ion*, par Léon Parmentier et Henri Grégoire; Tome IV: *les Troyennes, Iphigénie en Tauride, Électre*, par Léon Parmentier et Henri Grégoire; Tome V: *Hélène, les Phéniciennes*, par Henri Grégoire, Louis Mérié et Fernand Chapouthier; Tome VI,1: *Oreste*, par Fernand Chapouthier et Louis Mérié; Tome VI,2: *les Bacchantes*, par Henri Grégoire et Jules Meunier; Paris.

ARISTOPHANES

- F.DUEBNER 1842, *Scholia graeca in Aristophanem cum prolegomenis grammaticorum varietate lectionis optimorum codicum integra, ceterorum selecta annotatione criticorum item selecta, cui sua quaedam inseruit Fr.Dübner, Parisiis.*
- F.W.HALL & W.M.GELDART 1906, 1907, *Aristophanis comoediae; tomus I: Acharnenses, Equites, Nubes, Vespae, Pax, Aves; tomus II: Lysistrata, Thesmophoriazusae, Ranae, Ecclesiazusae, Plutus, fragmenta, index nominum; Oxonii.*
- V.COULON & H.VAN DAELE 1923, 1924, 1928, 1930, *Aristophane. Tome I: les Acharniens, les Cavaliers, les Nuées; Tome II: les Guêpes, la Paix; Tome III: les Oiseaux, Lysistrata; Tome IV: les Thesmophories, les Grenouilles; Tome V: l'Assemblée des Femmes, Ploutos; Paris.*
- W.J.W.KOSTER 1960- , *Scholia in Aristophanem, Groningen*
- I Prolegomena de Comoedia, scholia in Acharnenses, Equites, Nubes
 - I A W.J.W.Koster, Prolegomena de Comoedia, Groningen 1975
 - I B N.G.Wilson, Scholia in Aristophanis Acharnenses, Groningen 1975
 - I 2 D.Mervyn Jones, Scholia vetera in Aristophanis Equites, Groningen 1969
N.G.Wilson, Scholia tricliniana in Aristophanis Equites, Groningen 1969
 - I 3.1 D.Holwerda, Scholia vetera in Nubes, Groningen 1977
 - I 3.2 W.J.W.Koster, Scholia recentiora in Nubes, Groningen 1974
 - IV Jo.Tzetzae commentarii in Aristophanem
 - IV 1 W.J.W.Koster / L.M.Positano / D.Holwerda, Prolegomena - L.M.Positano, Commentarius in Plutum, Groningen 1960
 - IV 2 D.Holwerda, Commentarius in Nubes, Groningen 1960
 - IV 3 W.J.W.Koster, Commentarius in Ranae et in Aves, Argumentum Equitum, Groningen 1962
 - IV 4 L.M.Positano / D.Holwerda / W.J.W.Koster, Indices, Groningen 1964.

2. Andere geraadpleegde werken

- TH.ACHELIS 1913-1914, *De Aristophanis Byzantii argumentis fabularum*, *Philologus* 72, 414-441, 518-545; 73, 122-153.
- A.ADLER 1928-1938, *Suidae Lexicon I-V*, Lipsiae (Teubner).
- J.ANDRIEU 1954, *Le dialogue antique, structure et présentation* Paris.
- R.AUBRETON 1949, *Démétrius Triclinius et les recensions médiévales de Sophocle*, Paris.
- C.AUSTIN 1968, *Nova fragmenta Euripidea in papyris reperta*, *Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen* 187, Berlin.
- C.BACHOVEN VON ECHT 1869, *De veterum grammaticorum argumentis quae in Sophoclis editionibus Oedipodi regi vulgo praemittuntur*, Coesfeld.
- W.S.BARRETT 1964, *Euripides Hippolytos*, Edited with Introduction and Commentary, Oxford.
- W.S.BARRETT 1965, *The Epitome of Euripides' Phoinissai*, *Ancient and Medieval Versions*, *Classical Quarterly* 15, 58-71.
- F.BLASS 1903-1906, *Inhalt von Euripides Elektra*, *Archiv für Papyrusforschung* 3, 277 no.205.
- P.BOUDREAUX 1919, *Le texte d'Aristophane et ses commentateurs*, Paris.
- P.BOYAVAIL 1970, *Le prologue du Misoumenos de Ménandre et quelques autres papyrus grecs inédits de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 5, 5-7: Hypothesis de Ménandre.
- A.M.BRAET 1973, *La tragédie Sthénébée d'Euripide, exception à la règle de l'unité de temps ?*, *Antiquité Classique* 42, 82-112.
- J.M.BREMER 1975, R.A.Coles, *A New Oxyrhynchus Papyrus: the Hypothesis of Euripides' Alexandros*, *Mnemosyne* 28, 308-311.
- E.A.E.BRYSON 1956, *Contributions to the Study of the Thoman Recensions of Aeschylus*, Diss. Univ. of Illinois.
- A.BUTTMANN 1832, *Quaestiones de Diccaearcho eiusque operibus quae inscribuntur Βίος Ἑλλάδος et Ἀναγραφὴ Ἑλλάδος collectionis omnium Diccaearchi fragmentorum specimen*, Naumburg.
- PH.CACCIALANZA 1897, *Quaenam verborum παρ' οὐδετέρῳ κεῖται ἢ μυθοποιία sententia sit*, Roma.
- R.CANTARELLA 1959, *Il nuovo Menandro*, *Rendiconti dell'Istituto Lombardo, Classe di Lettere, Scienze morali e storiche* 93, 77-114, Milano.

- R.A.COLES & J.W.B.BARNS 1965, *Fragments of Dramatic Hypotheses from Oxyrhynchus*, *Classical Quarterly* 15,52-57.
- R.A.COLES 1974, *A New Oxyrhynchus Papyrus: The Hypothesis of Euripides' Alexandros*; *Bulletin of the Institute of Classical Studies of the University of London*, Supplement no.32.
- R.D.DAWE 1973, *Studies on the Text of Sophocles*, 113-119: *Excursus on the Scholia*, Leiden.
- H.P.DIETZ 1965, *Thomas Magistros' Recension of the Sophoclean plays Oedipus Coloneus, Trachiniai, Philoctetes*, diss. Univ. of Illinois (microfilm), Urbana.
- J.FLACH 1880, *Eudociae Augustae Violarium, recensuit et emendabat fontium testimonia subscripsit J.Flach*, Lipsiae (Teubner).
- R.C.FLICKINGER 1910, *Certain Numerals in the Greek Dramatic Hypotheses*, *Classical Philology* 5,1-18.
- E.FRAENKEL 1965, *Ritchie, the Authenticity of the Rhesus of Euripides*, *Gnomon* 37,228-241.
- M.FUHR 1841, *Dicaearchi Messenii quae supersunt*, Darmstadt.
- C.GALLAVOTTI 1933, *Nuove ipotesi di drammi Euripidei*, *Rivista di Filologia e d'istruzione classica* 11,177-188.
- G.C.GREENE 1938, *Scholia Platonica, Haverfordiae*.
- H.GRÉGOIRE 1933, *L'authenticité du "Rhésus" d'Euripide*, *Antiquité Classique* 2,91-133.
- J.GROEBL 1890, *Die ältesten Hypothesen zu Aristophanes*, *Programm der Königl. Studienanstalten zu Dillingen für das Studienjahr 1890-1891*, Dillingen.
- A.GUDEMANN 1913, *Homeros (Sellios)*, *PRE* 8,2248.
- A.GUDEMANN 1921, *Scholien*, *PRE* 2A,625-705.
- E.W.HANDLEY 1965, *The Dyskolos of Menander*, London.
- M.HASLAM 1975, *The Authenticity of Euripides Phoenissae 1-2 and Electra 1*, *Greek Roman and Byzantine Studies* 16,149-174.
- D.HOLWERDA 1976, *Zur Szenisch-Technischen Bedeutung des Wortes ὑπόθεσις anlässlich einer Bemerkung des Aristophanes von Byzanz zur Eur. Hipp. 171*, *Miscellanea tragica in honorem J.C.Kamerbeek*, 173-198; Amsterdam.
- TH.HOPFNER 1912, *Thomas Magister, Demetrios Triklinios, Manuel Moschopoulos, Eine Studie über ihren Sprachgebrauch in den Scholien zu Aischylos, Sophokles, Euripides, Aristophanes, Hesiod, Pindar und Theokrit*; *Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Klasse*, 172. Band, 3. Abhandlung, Wien.
- H.HUNGER 1961, *Geschichte der Textüberlieferung der antiken und mittelaltlichen Literatur*, Zürich.

- J. IRIGOIN 1952, *Histoire du texte de Pindare*, Paris.
- R. KANNICHT 1969, *Euripides Helena*, I: Einleitung und Text, II: Kommentar, Heidelberg.
- R. KEYDELL 1974, Zur Hypothesis des euripideischen Phaeton, *Hermes* 102, 117.
- A. KIRCHHOFF 1852, Das argument zum Rhesos, *Philologus* 7, 559-564.
- A. KIRCHHOFF 1853, Zwei Argumente des Aristophanes von Byzanz und eine Didaskalie, *Zeitschrift für das Gymnasialwesen* 7, 46-53.
- L. KOENEN 1969, Eine Hypothesis zur Auge des Euripides und Tegeatische Plynterien, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 4, 7-18.
- L. KOENEN 1971, Zu der Menander-Hypothesis P. IFAO Inv. nr. 337, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 8, 136.
- A. KOERTE 1904, Die Hypothesis zu Kratinos' Dionysalexandros, *Hermes* 39, 481-498.
- A. KOERTE 1918, Die περίοχαι τῶν Μενάνδρου δραμάτων des Homeros Sellios, *Berliner Philologische Wochenschrift* 38, 787-791.
- A. KOERTE 1923, Sellios, *PRE* 2A, 1321-1322.
- A. KOERTE 1934, Euripides' Skyriar, *Hermes* 69, 1-12.
- A. KOERTE 1938, *Menander, Reliquiae*, Leipzig.
- ΣΤΕΛΛΑ ΚΟΣΣΥΦΟΠΟΥΛΟΥ 1955, Ἡ ὑπόθεσις τοῦ φιλοκτῆτη τοῦ Αἰσχύλου, *Ἑλληνικά* 14, 449-451.
- W. J. W. KOSTER 1953, A propos de quelques manuscrits d'Aristophane de la Bibliothèque Nationale, *Revue des Études Grecques* 66, 1-33.
- W. J. W. KOSTER & D. HOLWERDA 1954-1955, De Eustathio, Tzetza, Moschopulo, *Planude Aristophanis commentatoribus*, *Mnemosyne* 7, 136-156 en 8, 196-206.
- W. J. W. KOSTER 1962, De Aristophane Byzantio argumentorum metricorum auctore, *Charisteria Novotný*, 43-50; Praha.
- W. J. W. KOSTER 1963, Aristophane dans la tradition byzantine, *Revue des Études Grecques* 76, 381-396.
- W. J. W. KOSTER 1972, De Dicæarchi fr. 86 Wehrli, *Mnemosyne* 25, 81-82.
- W. J. W. KOSTER 1974, De duabus recensionebus Byzantinis Aristophanis, Serta Turyniana, *Studies in Greek Literature and Paleography in honor of Alexander Turyn*, 311-328, Urbana Chicago London.
- W. KRAUS 1960, *Menanders Dyskolos*, Wien.
- J. KRENN 1971, Interpretationen zu den Hypothesen in den Euripides-handschriften, diss. Graz.
- F. LEO 1908, Der neue Menander, *Hermes* 43, 120-167.

- F.LEO 1878, Bemerkungen zur attischen Komödie, Rheinisches Museum 33,400-417.
- F.LEO 1912², Plautinische Forschungen zur Kritik und Geschichte der Komödie, Berlin.
- A.LESKY 1971³, Geschichte der griechischen Literatur, Bern.
- A.LESKY 1972³, Die tragische Dichtung der Hellenen, Göttingen.
- H.LLOYD-JONES 1958, Turyn, The Byzantine Ms.-Tradition of Euripides, Gnomon 30,503-510.
- V.LONGO 1967, L'hypothèse di Aristofane di Bisanzio e le posizioni di Elettra nella parados dell'Oreste euripideo, Dioniso 41, 390-397.
- H.VAN LOOY 1964, Zes verloren tragedies van Euripides. Studie met kritische uitgave en vertaling der fragmenten; Verhandelingen der Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren no.51. Brussel.
- W.LUPPE 1966, Die Hypothese zu Kratinos' Dionysalexandros, Philologus 110,169-193.
- P.MAAS 1937, Διηγούμενος di poemi di Callimaco. Excursus I, Papiri della Università di Milano I,155-160, Milano.
- J.MARTIN 1961, Ménandre, l'Atrabilaire, Collection Érasme, Paris.
- V.MARTIN 1958, Papyrus Bodmer IV, Cologny - Genève.
- E.MARTINI 1903, Dikaiarchos, PRE 5,546-563.
- B.MARZULLO 1969, Argumentum metricum ad Aristophanis Equites, Museum Criticum 4,25-32.
- J.MAU 1961, Sextus Empiricus, Adversus Mathematicos, Lipsiae (Teubner).
- H.METTE 1969, Hypothese von Euripides Syleus ?, zum Wartetext 7, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 4,173.
- G.MICHEL 1908, De fabularum graecarum argumentis metricis, Gissae.
- O.MONTANARI 1969, argumentum metricum ad Aristophanis Nubes, Museum Criticum 4,33-36.
- O.MONTANARI 1970-1972, Note agli argumenta metrica delle commedie di Aristofane, Museum Criticum 5-7,128-145.
- C.MOORE 1901, Notes on the Tragic Hypotheses, Harvard Studies in Classical Philology 12,287-298.
- C.MUELLER 1853, Fragmenta Historicorum Graecorum, II,225-268, Paris.
- O.MUSSO 1970, Per la ricostruzione del Cresfonte euripideo, Dioniso 44,64-71.

- A.F.NAEKE 1842, *Dikäarchus Περὶ μουσικῶν ἀγώνων* und *Βίος Ἑλλάδος*, *Opuscula philologica* 1,324-341, Bonn.
- A.NAUCK 1848, *Aristophanis Byzantini grammatici Alexandrini fragmenta*, Halle.
- A.NAUCK 1888, *Tragicorum Graecorum Fragmenta*, Petropoli.
- E.NORDEN 1913, *Agnostos Theos*, *Untersuchungen zur Formengeschichte religiöser Rede*, Leipzig.
- C.R.OPITZ 1882, *De argumentorum metricorum latinorum arte et origine*, *Leipziger Studien zur classischen Philologie* 5, 193-316.
- F.OSANN 1839, *Über einige Schriften Dikäarchos, des Peripatetikers, Beiträge zur griechischen und römischen Literaturgeschichte* II,3-7, Cassel.
- D.L.PAGE 1934, *Actors Interpolations in Greek Tragedie studied with special reference to Euripides' Iphigeneia in Aulis*, Oxford.
- D.L.PAGE 1938, *Euripides' Medea, The Text edited with Introduction and Commentary*, Oxford.
- D.L.PAGE 1972, *Aeschyl's septem quae supersunt tragoediae*, Oxonii.
- M.PAPATHOMOPoulos 1964, *Un argument sur papyrus de la Médée d'Euripide*, *Recherches de papyrologie* 3,37-47.
- A.C.PEARSON 1921, *The Rhesus*, *Classical Review* 35,52-61.
- A.C.PEARSON 1926, *The Rhesus*, *The Classical Quarterly* 20,80-81.
- R.PFEIFFER 1968, *History of Classical Scholarship from the Beginnings to the End of the Hellenistic Age*, Oxford.
- A.W.PICKARD-CAMBRIDGE 1968², *The Dramatic Festivals of Athens*, Oxford.
- K.PRAECHTER 1920, *Sallustius*, PRE 1A,1960-1970.
- H.RABE 1908, *Aus Rhetoren-handschriften, 5. Des Diakonen und Logotheten Johannes Kommentar zu Hermogenes Περὶ μεθόδου δεινότητος*, *Rheinisches Museum für Philologie* 63,127-151.
- G.RADDATZ 1914, *Hypotheses*, PRE 9,414-424.
- L.RADERMACHER 1921, *Aristophanes' "Frösche"*, *Einleitung, Text und Kommentar; Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien* 198,4, Wien.
- L.RADERMACHER 1938, *Mythos und Sage bei den Griechen*, Anm. 349 zu Seite 142, Baden bei Wien.
- W.RITCHIE 1964, *The Authenticity of the Rhesus of Euripides*, Cambridge.
- C.ROBERT 1873, *De Apollodori bibliotheca*, diss. Berlin.

- C.ROBERT 1881, Bild und Lied, Archäologische Beiträge zur Geschichte der griechischen Heldensage, 242-248: Excurs VI zu den Hypotheseis, Berlin.
- C.ROBERT 1895, Aristophanes aus Byzanz, PRE 2,998-999.
- B.SCHARTAU 1970, Observations on the Activities of the Byzantine Grammarians of the Palaeologian Era, I: Demetrius Triclinius' Early Works on the Euripidean Triad, Cahiers de l'Institut du moyen âge grec et latin 1,109-141.
- B.SCHARTAU 1973, Observations on the Activities of the Byzantine Grammarians of the Palaeologian Era, II: The Impact of Thomas Magistros' Introductory Matter (Vita, ὑποθέσεις) to the Euripidean Triad, Odense Univ. Class. Stud.III, Odense.
- O.SCHERLING 1929, Staphylos aus Naukratis, PRE 3A,2149.
- M.SCHMIDT 1862, Kritische bemerkungen 14 (hyp. Alc. van Aristophanes van Byzantium), Philologus 18,230.
- F.SCHNEIDEWIN 1852, De hypothesibus tragoediarum graecarum Aristophani Byzantio vindicandis, Abhandlungen der Historisch-Philologischen classe der Königlichen Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen VI,3-38.
- H.SCHRADER 1889, Quaestionum Peripateticorum particula, Hamburg.
- J.SCHWARTZ 1969, Wartetext 7 (hypothesis Euripides Syleus ?), Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 4,43-44.
- O.L.SMITH 1975, Studies in the Scholia on Aeschylus, I The Recensions of Demetrius Triclinius, Leiden.
- F.STOESSL 1957-1959, Prologos, PRE 23,632-641; 2312-2440.
- F.STOESSL 1965, Kommentar zu Menander Dyskolos, Paderborn.
- F.STOESSL 1966, Die Palamedestragödien der drei grossen Tragiker und das Problem der Hypotheseis, Wiener Studien 79,93-101.
- P.J.SIJPESTEIJN 1972, The Rejuvenation Cure of Peliias, Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik 9,104-110.
- A.TRENDELENBURG 1867, Grammaticorum graecorum de arte tragica iudiciorum reliquiae, Bonnae.
- E.TURNER 1961, Euripidean Hypotheses in a New Papyrus, Proceedings of the IX International Congress of Papyrology, Oslo 1958, 1-17.
- A.TURYN 1943, The Manuscript Tradition of the Tragedies of Aeschylus; Polish Institute of Arts and Sciences in America, New York City.
- A.TURYN 1949, The Sophocles Recension of Manuel Moschopoulos; Transactions and Proceedings of the American Philological Association 80,94-173.

- A.TURYN 1952, *Studies in the Manuscript Tradition of the Tragedies of Sophocles*; Illinois Studies in Language and Literature 36,1-2, Urbana.
- A.TURYN 1957, *The Byzantine Manuscript Tradition of the Tragedies of Euripides*; Illinois Studies in Language and Literature 43, Urbana.
- A.TURYN 1964, *Codices Graeci Vaticani saeculis XIII et XIV scripti annorumque notis instructi (Codices e Vaticanis selecti quam simillime expressi, vol. XXVIII)*, Città del Vaticano.
- M.UNTERSTEINER 1953, *Due note all' ὑπόθεσις metrica dell'Edipo a Colono*, *Paideia* 8,94-96.
- J.WAGNER 1908, *Die metrischen Hypothesen zu Aristophanes*, Berlin.
- F.WEHLI 1967², *Die Schule des Aristoteles, I Dikaiarchos*, Basel.
- F.WEHLI 1968, *Dikaiarchos*, *PRE Suppl.* 11,526-534.
- J.WHITTAKER 1971, *The Hypothesis of Euripides' Hippolytus*, *Classical Review* 85,9.
- U.VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1875, *Analecta Euripidea*, Berlin.
- U.VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1877, *De Rhesi scholiis*, *Progr.* Gryphiswald.
- U.VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1880, *Excursus zu Euripides Medea*, *Hermes* 15,481-523.
- U.VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1910, *Einleitung in die Griechische Tragödie, (= Euripides Herakles, Bd. 2)*, Berlin.
- U.VON WILAMOWITZ-MOELLENDORFF 1926, *Lese Früchte CCVII en CCVIII*, *Hermes* 61,282-289.
- S.WITKOWSKI 1911, *Zur Entstehungszeit der metrischen Argumente griechischer Dramen*, *Berliner Philologische Wochenschrift* 34,1080.
- G.WOLFF 1855, *Scholia in Sophoclis tragoedias septem ex codd. aucta et emendata; vol.II ed. G.Dindorfius*; *Zeitschrift für die Altertumswissenschaft* 13,41-71.
- B.ZUEHLKE 1961, *Euripides' Steneboia*, *Philologus* 105,1-15; 198-225.
- G.ZUNTZ 1947, *Is the Heraclidae mutilated ?*, *The Classical Quarterly* 41,46-52.
- G.ZUNTZ 1955, *The Political Plays of Euripides*, Manchester.
- G.ZUNTZ 1965, *An Inquiry into the Transmission of the Plays of Euripides*, Cambridge.
- E.ZIEBARTH 1913, *Aus der antiken Schule*, *Kleine Texte* 65, no.17b en 40.

SIGLA VAN DE VERMELDE HSS. VOLGENS TURYN 1943, 1952 EN 1957.

- AESCHYLUS M = Florence, Bibl. Laur., cod. 32,9
 B = Florence, Bibl. Laur., cod. 31,3
 H = Heidelberg, Univ.-Bibl., Palat. gr. 18
 A = Milaan, Bibl. Ambros., cod. C 222 inf.
 V = Venetië, Bibl. Marc., Marc. gr. 468 (nu 653)
- SOPHOCLES F = Florence, Bibl. Laur., cod. 28,25
 Zg = Florence, Bibl. Laur., cod. 32,2
 L = Florence, Bibl. Laur., cod. 32,9
 X = Florence, Bibl. Laur., Conv. Soppr. 71
 G = Florence, Bibl. Laur., Conv. Soppr. 152
 A = Leiden, Bibl. Rijks-Univ., Bibl. Publ. gr. 60 A
 N = Madrid, Bibl. Naz., cod. 4677
 M = Modena, Bibl. Estense, α.T.9.4
 D = Napels, Bibl. Naz. Vittorio Emanuele III, II.F.9
 A = Parijs, Bibl. Nat., Ancien fonds gr. 2712
 Q = Parijs, Bibl. Nat., Suppl. gr. 109
 R = Vaticaanstad, Bibl. Vatic., Vatic. gr. 2291
 Xr = Wenen, Oest. Nat. Bibl., philos. philol. gr. 161
- EURIPIDES Ψ = Athos, Μονή 'Ιβήρων, 161 (nu 209)
 Haun. = Kopenhagen, Det Kongelige Bibl., G.K.S. 417
 O = Florence, Bibl. Laur., cod. 31,10
 D = Florence, Bibl. Laur., cod. 31,15
 L = Florence, Bibl. Laur., cod. 32,2
 P = Vaticaanstad, Bibl. Vatic., Palat. gr. 287
 Florence, Bibl. Laur., Conv. Soppr. 172
 Q = Londen, Brit. Mus., Harley 5743
 Ambr. = Milaan, Bibl. Ambros., O 123 sup.
 A = Parijs, Bibl. Nat., Ancien fonds gr. 2712
 B = Parijs, Bibl. Nat., Ancien fonds gr. 2713
 V = Vaticaanstad, Bibl. Vatic., Vatic. gr. 909
 Vat. = Vaticaanstad, Bibl. Vatic., Vatic. gr. 910
 Marc. = Venetië, Bibl. Marc., Marc. gr. 468

VERGELIJKENDE TABEL VAN DE NUMMERING DER HYPOTHESEIS IN DE EDITIES
VAN DINDORF, DUEBNER, HALL & GELDART (OCT) EN COULON (CUF) (1).

AESCHYLUS	DINDORF	OCT	CUF
Prometheus	I	I	-
	II	-	-
Septem	I	I	-
	II	-	-
Persae	I	I	-
	II	-	-
	III	-	-
Agamemnon	I	I	-
Eumenides	I	I	-
Supplices	-	I	-
SOPHOCLES	DINDORF	OCT	CUF
Ajax	I	I	I
Electra	I	I	I
	II	II	II
	III	-	-
Oedipus Tyrannus	I	I	I
	II	II	II
	III	III	III
Oedipus Coloneus	I	I	I
	II	II	II
	III	III	III
	IV	IV	IV

SOPHOCLES	DINDORF	OCT	CUF
Philoctetes	I	I	I
	II	II	II
Trachiniaiæ	I	I	I
	II	-	II
Antigone	I	I	I
	II	II	II
	III	III	III
EURIPIDES	DINDORF	OCT	CUF
Rhesus	I	II	-
	II	I	-
Troades	I	I	I
	-	II	II
Hippolytus	Ia	I	I
	Ib	II	II
Hecuba	I	I	I
	II	-	-
	III	-	-
	IV	-	-
Orestes	I	I	I
	II	II	II
	III	-	-
	IV	-	-
Phoenissæ	I	Ia	Ia
	II	III	III

EURIPIDES	DINDORF	OCT	CUF
Phoenissae	III	Ib	Ib
	IV	Ic	Ic
	V	-	-
	VI	II	II
Medea	I	I	I
	II	II	II
	III	-	-
Alcestis	I	I	I
	II	II	II
Andromache	I	I	I
	II	II	II
Supplices	I	I	I
Iphigenia Aulidensis	I	I	-
Iphigenia Taurica	I	I	I
Cyclops	I	I	-
Bacchae	I	I	I
	II	II	II
Heraclidae	I	I	I
Helena	I	I	I
Ion	I	I	I
Hercules	I	I	I
Electra	I	I	-
	-	II	II

ARISTOPHANES	DUEBNER	OCT	CUF
Acharnenses	+ I	I	I
	+ II	II	II
Equites	+ I	I	I ¹
	+ II	II ¹ -II ² -II ³ -II ⁴	I ¹ -I ² -I ³ -I ⁴ -I ⁵
	-	II ⁵	I ⁶
	+ III	III	III
Nubes	+ I	I	III ¹
	+ II	II	V
	+ III	III	I
	+ IV	IV	II
	+ V	V	VI
	+ VI	VI	VII
	+ VII	VII	IV
	+ VIII	VIII	-
	+ IX	-	-
	+ X	-	-
	+ -	-	III ²
Vespae	I	I	I
	II	II	II
Pax	I	I	III
	II	II	I
	III	III	II
	IV	IV	IV
Aves	+ I	I	I
	+ II	II	II

ARISTOPHANES	DUEBNER	OCT	CUF
Aves	III	III	III
	IV	IV	IV
Lysistrata	I	I	I
	II	II	II
Thesmophoriazousae	I	-	I
Ranae	+ I	I	I
	+ II	II	II
	III	III	-
	+ IV	IV	-
Ecclesiazousae	I	I	I
	II	II	II
Plutus	I	I	-
	II	II	I
	+ III	III	II
	IV	IV	III
	V	V	-
	VI	VI	IV

(1) Hypotheses die reeds gepubliceerd zijn in de scholia-editie van W.J.W.Koster (Groningen 1960-) zijn van het teken + voorzien.

INLEIDING

Aan de dubbele titel van deze studie dient niet de gebruikelijke betekenis van hoofd- en ondertitel te worden gehecht in die zin dat binnen het ruimere probleemgebied van de hypothesen der Griekse tragedies en komedies ons onderzoek zich zou beperken tot de hypothesen van Dicaearchus. De beide titels dienen complementair te worden opgevat: hiermee willen wij uitdrukking geven aan onze overtuiging dat een onderzoek naar de hypothesen van Dicaearchus geen perspectief op resultaten biedt tenzij het voorafgegaan wordt door en ingebed wordt in een algemene studie van de hypothesen op de Griekse tragedies en komedies. Aldus zijn tevens de doelstelling en de opzet van deze dissertatie aangegeven: allereerst wordt in de vorm van een status quaestionis een overzicht geboden van de diverse typen hypothesen en van de daaraan verbonden problemen; vervolgens worden de resultaten van dit onderzoek toegepast op het bijzondere probleem van de hypothesen van Dicaearchus.

1. De drie fundamentele problemen van de hypothesiografie

Elke op de hypothesen gerichte studie stuit onvermijdelijk op een aantal problemen die eigen zijn aan de hypothesen in het algemeen en die men de fundamentele problemen van de hypothesiografie zou kunnen noemen:

a) het ontbreken van een inventaris

Er bestaat nog geen volledige inventaris van alle hypothesen die ons door de middeleeuwse handschriften en de papyri zijn overgeleverd. Een eerste, overigens zeer onvolledige, inventaris van de uit de middeleeuwse handschriften bekende hypothesen werd in 1913 door Achelis (1) gepubliceerd. Pas in 1964 volgde een lijst van

alle op dat moment uit papyri bekende hypothesen van de hand van Papathomopoulos (2); ze werd in 1968 aangevuld door Austin (3), doch alleen voor zover het hypothesen op Euripides' toneelstukken betrof.

Een volledige inventarisatie van alle uit handschriften en papyri bekende hypothesen is op dit moment trouwens onmogelijk: van sommige dramaturgen, zoals bv. van Aristophanes, bezitten we nog geen volledige beschrijving van alle handschriften (4); voor zover er wel een beschrijving van de handschriften beschikbaar is, bv. voor Aeschylus, Sophocles en Euripides, is deze niet adequaat voor de hypothesen (5).

Deze lacune in de beschrijving van de handschriften heeft zijn weerslag zowel op de volledigheid van de tekstedities van de hypothesen als op nagenoeg alle onderzoekingen die aan de hypothesen gewijd zijn (6). Voor de hypothesen geldt daarom nog steeds de opmerking die Achelis reeds in 1913 maakte, dat een volledige inventaris en publikatie van alle hypothesen gewenst is (7).

b) het ontbreken van een bruikbare status quaestionis

Een tweede probleem, dat overigens nauw met het vorige samenhangt, is het ontbreken van een bruikbare status quaestionis van de hypothesiografie. De schaarse studies waarin tot dusverre een dergelijke status quaestionis beproefd is, zijn alle onvolledig, hetzij omdat men zich tot slechts enkele typen hypothesen beperkt heeft, zoals bv. Zuntz (8), hetzij omdat men, zoals bv. Raddatz (9), te weinig oog gehad heeft voor de talrijke modificaties en interpolaties waaraan juist de hypothesen in de loop der eeuwen onderhevig waren; bovendien konden zij onvoldoende rekening houden met vooral de recente papyrusvondsten. Als het meest instructieve overzicht van de problemen der hypothesiografie kan op dit moment niettemin de studie van Zuntz beschouwd worden.

c) het gebrek aan coherentie in het hypothesiografisch onderzoek
Het ontbreken van een inventaris en een status quaestionis ver-

klaart ongetwijfeld voor een deel de naar verhouding geringe belangstelling in de klassieke filologie voor de hypotheseis. Voor zover er al publikaties aan de hypotheseis gewijd zijn, belichten deze vaak slechts één type of één aspect van het probleem, zonder dit te beschouwen tegen de achtergrond van de hypothesiografie in haar totaliteit. Is het aantal aan de hypotheseis gewijde publikaties op zichzelf al betrekkelijk gering, opvallender is nog dat sommige auteurs niet voldoende op de hoogte blijken te zijn van wat anderen al eerder over het door hen behandelde onderwerp gepubliceerd hebben (10). Het totale beeld dat de publikaties over de hypotheseis bieden is dan ook zeer onoverzichtelijk; er is bovendien sprake van een ernstig gebrek aan coherentie, dat voornamelijk bepaald wordt door het ontbreken van een betrouwbare inventaris en een systematische monografie.

Deze studie beoogt niet volledig in genoemde lacune te voorzien. Wel biedt zij in de hoofdstukken I en II een uitvoerige, systematische en van kritisch commentaar voorziene status quaestionis van alle aspecten die voor de studie van de hypothesiografie direct relevant zijn. De beperkingen die wij ons in deze hoofdstukken moesten opleggen, houden verband met het feit dat ze dienen als - overigens onmisbare - aanloop tot het eigenlijke doel van onze studie: een onderzoek naar de hypotheseis van Dicaearchus.

2. De hypotheseis van Dicaearchus

Een van de nog steeds niet volledig opgehelderde problemen in de hypothesiografie betreft de hypotheseis van Dicaearchus.

Een oplossing van dit probleem is om twee redenen belangrijk:

a) Dicaearchus is voor zover thans nog valt na te gaan de oudste auteur die hypotheseis geschreven heeft. Voor zijn activiteit als hypothesiograaf beschikken we over drie testimonia, nl. de fragmenten 78, 81 en 82 van Wehrli (11).

b) Hoewel van Dicaearchus bekend is dat hij hypotheseis geschreven

heeft, is men er tot op heden niet in geslaagd zijn bijdrage tot de hypothesiografie met enige zekerheid vast te stellen. Het gevolg van een en ander is dat ook de betekenis van Dicaearchus voor de Griekse hypothesiografie onduidelijk blijft, en men de hypothesiografie doorgaans laat beginnen bij Aristophanes van Byzantium (12).

Voor zover men pogingen heeft gedaan om Dicaearchus' hypotheseis te identificeren, heeft men zich tot dusverre ertoe beperkt onder de reeds langer bekende typen min óf meer willekeurig er een als Dicaearchus' hypotheseis aan te merken. De keuze is daarbij gevallen op het type hypotheseis dat doorgaans als "Tales from Euripides" (13) wordt aangeduid. Hoewel Schrader (14) al eerder tegen een lichtvaardige identificatie gewaarschuwd had en Von Wilamowitz en Zuntz (15) Dicaearchus als mogelijke auteur van de "Tales" uitgesloten hadden, valt er tegenwoordig nog steeds een tendens waar te nemen om de "Tales" aan Dicaearchus toe te schrijven (16). In de hoofdstukken III en IV zullen wij trachten aan te tonen dat er een ander type hypotheseis is dat met meer recht met Dicaearchus in verband gebracht kan worden.

3. Methode

In tegenstelling tot de min of meer willekeurige wijze waarop men tot dusverre gepoogd heeft de identiteit van Dicaearchus' hypotheseis vast te stellen, zullen wij in deze studie dit probleem lange een meer methodische weg trachten op te lossen. Daartoe zullen we allereerst (hoofdstuk I) alle hypotheseis-typen verzamelen en bespreken die op grond van de thans bekende gegevens niet aan Dicaearchus toegeschreven kunnen worden. Vervolgens worden in hoofdstuk II kritische beschouwingen gewijd aan een aantal fundamentele problemen van de hypothesiografie die in hoofdstuk I terloops ter sprake zijn gekomen; deze kritische beschouwingen beogen een genuanceerder en veiliger benadering mogelijk te maken van vele onopgeloste vragen waarvoor de hypotheseis ons nog stellen, met name het vraagstuk van de hypotheseis van Dicaearchus.

In hoofdstuk III worden een achttal resterende hypothesen verzameld en besproken die zich enerzijds op geen enkele wijze in de in hoofdstuk I beschreven typen laten inpassen en anderzijds zoveel met elkaar gemeen hebben dat ze tot een afzonderlijk nog niet als zodanig geïdentificeerd type gerekend mogen worden. In hoofdstuk IV tenslotte wordt onderzocht welke relatie er bestaat tussen deze resterende hypothesen en de gegevens die uit anderen hoofde over Dicaearchus' hypothesen bekend zijn.

- (1) Th.Achelis 1914, 142-143.
- (2) M.Papathomopoulos 1964, 37-39.
- (3) C.Austin 1968, 88.
- (4) H.Lloyd-Jones 1958, 510; W.J.W.Koster 1974, 311.
- (5) Vgl. bv. p.148-149.
- (6) Vgl. bv. de tekstedities van Aeschylus, Sophocles en Euripides in de CUF; Aeschylus: geen hypothesen; Sophocles: alleen de Griekse tekst van de hypothesen; Euripides: hypothesen met vertaling; Byzantijnse hypothesen worden volledig buiten beschouwing gelaten. C.Moore (1901, 295) ging er bij zijn onderzoek naar Dicaearchus' hypothesen ten onrechte van uit dat dat de hyp. Medea in cod. L aan Dicaearchus wordt toegeschreven; vgl. G.Zuntz 1955, 143 noot 3.
- (7) Th.Achelis 1913, 417 noot 19: "fortasse omnia argumenta quae nobis tradita sunt, in unam syllogon redigere operae pretium est".
- (8) G.Zuntz 1955, 129vv.
- (9) G.Raddatz 1914.
- (10) Zo stelde C.Gallavotti in 1933 dat Dicaearchus mogelijk de auteur was van de "Tales", een mogelijkheid die reeds in 1875 verworpen was door U.von Wilamowitz, wiens mening hij niet schijnt te kennen. Zo blijkt F.Wehrli niet op de hoogte te zijn van het probleem van Dicaearchus' hypothesen en schijnt te publikatie van H.Schrader hem onbekend te zijn; vgl. G.Zuntz 1955, 143 noot 4; de tweede editie van F.Wehrli (1967) biedt hetzelfde beeld. M.Haslam van wie de meest recente bijdrage over Dicaearchus' hypothesen is, schijnt op zijn beurt de publikatie van H.Schrader niet te kennen.
- (11) F.Wehrli 1967
- (12) G.Raddatz 1914, 415.

(13) Vgl. p.48-52.

(14) H.Schrader 1889,10.

(15) U.von Wilamowitz 1875,184; G.Zuntz 1955,143.

(16) M.Haslam 1975,152vv.

HOOFDSTUK I TYPEN VAN HYPOTHESEIS

1. Het begrip hypothesis

Met de literairhistorische terminus *technicus hypothesis* duidt men tegenwoordig een kortere of langere inleiding aan die in veel antieke en middeleeuwse hss. aan de eigenlijke tekst van een Grieks dicht- of prozawerk voorafgaat en de lezer enige informatie verstrekt over de inhoud van het werk en over andere nuttige wetenswaardigheden.

In deze studie beperken we ons tot de hypothesisen bij Griekse tragedies en komedies, waarvan de bewaard gebleven specimina het talrijkst zijn en die vermoedelijk in de ontwikkelingsgeschiedenis van het tekstgenre hypothesis een bijzondere rol gespeeld hebben.

Het moderne gebruik van hypothesis dekt in dit verband vrijwel dezelfde inhoud als de term ὑπόθεσις in de titel van een antieke tekst die aan een drama voorafgaat.

a) 'Υπόθεσις schijnt als literairhistorische term voor het eerst gebruikt te zijn ter aanduiding van een bepaalde literairhistorische bedrijvigheid van Dicaearchus, van wie Sextus Empiricus τινὰς ὑποθέσεις τῶν Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους μύθων kende (1).

Behalve deze passage beschikken we nog over twee andere testimonia betreffende Dicaearchus' ὑποθέσεις (2), te weten de titel van de hyp. Alc. in de cod. Laur. 32,2, die als volgt luidt: 'Υπόθεσις Ἀλκίηστιδος Δικαιάρχου, en de hyp. Rhes., waarin we lezen: ὁ γοῦν Δικαίαρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ῥήσου γράφει (3). Over de vraag wat onder deze aan Dicaearchus' toegeschreven ὑποθέσεις dient te worden verstaan was reeds veel geschreven (4) toen Schrader in 1889 (5) de kwestie opnieuw aan de orde stelde. Zijn visie wordt thans algemeen aanvaard (6). Het onderzoek naar de ὑποθέσεις van Dicaearchus zullen wij in de hoofdstukken III en IV van deze studie voortzetten.

b) De term ὑπόθεσις werd in de oudheid voorts gebruikt ter aanduiding van korte teksten die Aristophanes van Byzantium schreef ten behoeve van zijn edities van de tragici en de comici. Vele van deze in proza gestelde notities dragen in de middeleeuwse hss. de titel Ἀριστοφάνους γραμματικοῦ ὑπόθεσις. Uit de informatie die erin geboden wordt blijkt dat ze door hun auteur bestemd waren als "inleidingen" op de toneelstukken. Ὑπόθεσις kan hier niet anders verstaan worden dan als "inleiding", in casu op een toneelstuk. Dat de term ὑπόθεσις voor dit specifieke doel reeds in de oudheid gebruikt werd, wordt weliswaar niet door papyri bevestigd (7), maar is gezien het frequente gebruik ervan in de middeleeuwse hss. (8) zeer waarschijnlijk.

c) In de derde plaats treft men het woord ὑπόθεσις aan als titel boven in verzen geschreven resumés van toneelstukken, al dan niet met de toevoeging Ἀριστοφάνους γραμματικοῦ. Al vindt men deze titel aldus geformuleerd slechts boven een aantal van de metrische hypothesen in de middeleeuwse hss. (9), de papyrus Bodmer IV, waar de Dyscolus van Menander voorafgegaan wordt door een hypothesis met de titel Ἀριστοφάνους γραμματικοῦ ἡ ὑπόθεσις toont aan dat het woord ὑπόθεσις reeds in de oudheid voor dit doel gebruikt werd (10). Een geheel andere vraag is of deze metrische hypothesen al dan niet terecht aan Aristophanes van Byzantium worden toegeschreven.

d) Zowel in de middeleeuwse hss. als in de papyri wordt ὑπόθεσις tenslotte ook gebruikt om een in proza geschreven korte samenvatting van de inhoud van een toneelstuk aan te duiden. In die betekenis treft men de term ὑπόθεσις aan in de titel van talrijke hypothesen op de toneelstukken van Euripides in de middeleeuwse hss. Dat deze betekenis reeds in de oudheid voorkwam, wordt door de papyri bevestigd, onder meer door de Pap. Oxy. 2455, die een hele collectie van dergelijke hypothesen bevat, welke alle op dezelfde wijze beginnen, nl. na de titel van het betreffende toneel-

stuk de formule οὕ / ἥς / ὧν ἀρχή, gevolgd door de eerste regel van het stuk met aansluitend de woorden ἡ δ' ὑπόθεσις. Dat de term ὑπόθεσις in deze betekenis niet slechts voor resumés van tragedies gereserveerd was, maar in de oudheid reeds voor soortgelijke resumés van komedies gebruikt werd, blijkt wederom uit de papyri. Hoogstwaarschijnlijk is in de Pap. Oxy. 1235 een fragment bewaard gebleven van de zgn.περιοχά op de komedies van Menander. In de Suda s.vv. Ὅμηρος en Σέλλιος lezen we dat een zekere Homerus Sellius dergelijke περιοχά geschreven heeft, waarvan genoemde papyrus een fragment zou kunnen zijn (11). In deze papyrus wordt ὑπόθεσις speciaal gereserveerd voor dat deel van de περιοχή waarin een resumé van het stuk gegeven wordt, ook hier weer ingeleid door de formule ἡ δ' ὑπόθεσις.

Samenvattend en afgezien van Diccaearchus' ὑποθέσεις (a), stellen we vast dat de term ὑπόθεσις als literairhistorische terminus technicus in een titel gebruikt reeds in de oudheid tweedertal inhoud kon dekken:

1. inleiding op een toneelstuk in de trant van de ὑποθέσεις van Aristophanes van Byzantium (b);
- 2 korte samenvatting van de inhoud van een toneelstuk, hetzij in poëzie (c) hetzij in proza (d)(12).

Voor het ruimere kader waarin bovenvermelde gebruikswijzen van de term ὑπόθεσις geplaatst kunnen worden, zij verwezen naar een recente studie van Holwerda (13).

Uit het voorafgaande is reeds gebleken dat zich in de oudheid verschillende typen hypothesen ontwikkeld hebben. Ook in de middeleeuwen zijn nog nieuwe typen ontstaan. Het vervolg van dit hoofdstuk schetst de huidige stand van onze kennis omtrent de diverse typen van hypothesen, onder toevoeging van enkele kritische kanttekeningen

(1) Sextus Empiricus, Adversus Mathematicos ed. J.Mau Leipzig 1961, 107-108.

- (2) Deze teksten zijn eveneens (zij het zeer onvolledig) opgenomen in Wehrli's editie van Dicaearchus' fragmenten, fr. 78,81 en 82. Vgl. G.Zuntz 1955,143 noot 5.
- (3) Weliswaar is Διχαίραρχος in deze hypothesis een conjectuur van Nauck, die echter in nagenoeg alle moderne edities overgenomen wordt.
- (4) Een overzicht van de meningen die over Dicaearchus' hypotheseis in de vorige eeuw in omloop waren, wordt gegeven door H.Schrader 1889,1-5.
- (5) H.Schrader 1889,6.
- (6) G.Zuntz 1955,143-144.
- (7) Voor zover mij bekend komen in de papyri slechts enkele hypotheseis voor van Aristophanes van Byzantium en die zijn alle zo fragmentarisch bewaard gebleven, o.a. zonder de titel van het betreffende toneelstuk, dat conclusies op grond van deze papyri onmogelijk zijn. Vgl. Pap. Oxy. 2256 en 2257 en E.Turner 1961,7-8.
- (8) Th.Achelis 1913,431-433 geeft een opsomming van de 16 hypotheseis die in de middeleeuwse hss. aan Aristophanes van Byzantium worden toegeschreven.
- (9) Deze hypotheseis worden opgesomd door W.J.W.Koster 1962,43-44.
- (10) V.Martin 1958,16-17; overigens dient hierbij aangetekend te worden dat een dergelijke titel niet voorkomt bij de enige andere metrische hypothesis op papyrus, nl. de metrische hyp. op de Heros van Menander in de cod. Cair. Vgl. W.J.W.Koster 1962,44.
- (11) A.Körte 1918,787-791; vgl. A.Lesky 1971,725.
- (12) Wat de hypotheseis op prozateksten betreft, die in het algemeen uit een latere tijd dateren, kan vastgesteld worden dat de titel daar steeds een korte samenvatting van het werk dekt.
- (13) D.Holwerda 1976.

2. De hypothesen van Aristophanes van Byzantium (1)

Onder de talrijke studies die aan deze hypothesiograaf gewijd zijn, is die van Achelis (2) de meest recente en de meest volledige. Deze paragraaf is dan ook hoofdzakelijk op diens grondige studie gebaseerd. Het artikel van Achelis is in hoofdzaak een beschrijving van zijn systematisch onderzoek naar de oorspronkelijke formulering van de diverse onderdelen van de hypothesen van Aristophanes van Byzantium. De auteur geeft voorts een opsomming van alle hypothesen die hij op grond van zijn bevindingen aan de Alexandrijnse filoloog meent te mogen toeschrijven. In het artikel ontbreekt echter een uiteenzetting over de structuur van diens hypothesen als geheel. Aan de hand van de door Achelis verstrekte gegevens is het mogelijk het schema dat door Aristophanes van Byzantium gevolgd werd, te reconstrueren (3).

Achelis begint zijn onderzoek met de reeds eerder door Nauck (4) gestelde vraag of Aristophanes van Byzantium überhaupt wel hypothesen geschreven heeft. Hoewel dit door geen bron expliciet bevestigd wordt, maakt hij aannemelijk dat de verwijzing naar ὁ γραμματικός die we in het Etymologicum genuinum s.v. πένταξ alsmede in de titel van een aantal hypothesen lezen, slechts op Aristophanes van Byzantium betrekking kan hebben. Deze zienswijze is algemeen aanvaard (5).

In het tweede deel van zijn onderzoek houdt Achelis zich bezig met de reconstructie van de oorspronkelijke formulering die de Alexandrijnse geleerde voor elke rubriek gebruikte.

a. Aristophanes van Byzantium begint zijn hypothesen met een zeer bondig resumé van het stuk, dat in de regel niet meer dan een of twee zinnen omvat (6). Dit resumé beperkt zich tot dat deel van de sage dat de dramaturg in zijn toneelstuk behandelt; Aristophanes besteedt derhalve geen aandacht aan de gebeurtenissen die aan het toneelstuk voorafgaan. Dit onderdeel van zijn hypothesen

begint dan ook meestal met de naam van de hoofdpersoon van het stuk.

b. Na deze rubriek volgt de z.g. μυθοποιία, een summiere mededeling m.b.t. de behandeling van dezelfde stof door de drie grote tragici. De gekte formule hiervoor schijnt te zijn geweest: ἡ μυθοποιία κεῖται παρὰ ... ἐν ... [καὶ παρὰ ... ἐν ...], indien de stof door geen van beide anderen behandeld is wordt dat als volgt aangeduid: παρ' οὐδετέρῳ κεῖται ἡ μυθοποιία (7).

c. Vervolgens wordt in een vaste formule de locus actionis vermeld, de samenstelling van het koor en de persoon die de proloog spreekt. Deze formule luidt als volgt:

ἡ μὲν σκηνὴ [τοῦ δράματος] [ὑπόκειται] ἐν ... zelden ἐπὶ of παρὰ ...,
ὁ δὲ χορὸς [συνέστηκεν] ἐκ ...,
προλογίζει δὲ ... (8)

d. Na deze rubriek volgt een weergave van de hoofdelementen (9), aangeduid met de woorden τὸ κεφάλαιον, een rubriek die later nogal eens met het resumé verward werd (10). Deze rubriek bestaat uit een opsomming, door middel van een aantal substantiva, van de voornaamste gebeurtenissen die in het stuk plaatsvinden. Aldus lezen we bv. nog in de hyp. I Ant.: τὸ δὲ κεφάλαιόν ἐστι τάφος Πολυνείκους, 'Αντιγόνης ἀναίρεσις, θάνατος Αἴμονος καὶ μόρος Εὐρυδίκης τῆς Αἴμονος μητρός. Het is juist deze rubriek, en niet het onder a. vermelde resumé, die later meestal vervangen werd door een uitvoerige inhoudsopgave, zoals bv. in de hyp. II Ant. het geval is. In de hypothesen bij de komedies treft men doorgaans de term σκοπός, lett. doelwit, aan (11) om deze rubriek aan te duiden.

e. Hierna volgen de z.g. διδασκαλικά, waarin eerst vermeld wordt het jaar waarin het stuk voor de eerste maal opgevoerd werd. Hiervoor gebruikt Aristophanes de volgende formule: ἐδιδάχθη ἐπὶ ... ἄρχοντος. Wanneer de opvoering niet door de dichter zelf verzorgd is, wordt eraan toegevoegd διὰ ... Bij komedies wordt ook het feest aangegeven bij gelegenheid waarvan het stuk opgevoerd

werd (έν Αθηναίοις, εἰς Ἀθηναία, έν ἄστει, εἰς ἄστυ).

Een tweede onderdeel van de διδασκαλικά geeft antwoord op de vraag welk wedstrijdresultaat de verschillende dichters met hun stukken behaalden. Dit wordt als volgt geformuleerd: πρώτος ... / δεύτερος ... / τρίτος ... Tevens wordt in voorkomende gevallen vermeld dat het betrokken stuk niet meer in de Alexandrijnse bibliotheek voorhanden was. De geijkte formule hiervoor luidt: οὐ σώζεται. Aldus lezen we bv. in de hyp. II Medea: πρώτος Εὐφορίων, δεύτερος Σοφοκλῆς, τρίτος Εὐριπίδης Μηδεία, Φιλοκτήτη, Δίκτυι, Θερισταῖς σατύροις. οὐ σώζεται. Het lijkt geen twijfel, volgens Achelis, dat Aristophanes ook aandacht besteedde aan de choreuten en aan de acteurs die de overwinning behaald hadden (12).

In dit onderdeel van de hypothesis wordt ook de titel van het stuk vermeld zoals die voorkwam in het exemplaar dat zich in de bibliotheek in Alexandrië bevond, veelal vergezeld van toevoegingen ter explicatie van de titel (13). De formule hiervoor luidt: ἐπιγέγραπται ... In aansluiting hierop volgt het nummer dat het toneelstuk in de Alexandrijnse bibliotheek droeg (14).

f. Hierop volgt een esthetische beoordeling van het stuk als geheel, uitgedrukt in de formule: τὸ δὲ δρᾶμα τῶν πρώτων / τῶν δευτέρων (15), onmiddellijk gevolgd door een beoordeling van een of meer onderdelen van het toneelstuk, waarvoor vanzelfsprekend geen vaste formule bestaat.

De structuur van een hypothesis van Aristophanes van Byzantium kan dus op de volgende wijze schematisch worden weergegeven:

- a. een zeer bondig resumé
- b. de z.g. μυθοποιία
- c. de locus actionis, de samenstelling van het koor en de persoon die de proloog spreekt
- d. τὸ κεφάλαιον
- e. de z.g. διδασκαλικά
- f. een esthetische beoordeling (16)

Op grond van zijn bevindingen meent Achelis dat geen enkele hypothesis van Aristophanes van Byzantium haar oorspronkelijke vorm nog bewaard heeft, doch dat de hyp. II Med. het minst van modificaties te lijden heeft gehad (17). De tekst van deze hypothesis luidt als volgt:

Ἀριστοφάνους γραμματικοῦ ὑπόθεσις

a. Μῆδεια διὰ τὴν πρὸς Ἰάσονα ἔχθραν τῷ ἐκεῖνον γεγαμημέναι τὴν Κρέοντος θυγατέρα ἀπέκτεινε μὲν Γλαύκη καὶ Κρέοντα καὶ τοὺς ἰδίους υἱούς, ἐχωρίσθη δὲ Ἰάσωνος Αἰγεί συνοικήσουσα.

b. Παρ' οὐδετέρῳ κεῖται ἡ μυθοποιία.

c. Ἡ μὲν σκηνὴ τοῦ δράματος ὑπόκειται ἐν Κορίνθῳ, ὁ δὲ χορὸς συνέστηκεν ἐκ γυναικῶν πολιτίδων, προλογίζει δὲ τροφὸς Μηδείας.

d. -

e. Ἐδιδάχθη ἐπὶ Πυθοδώρου ἄρχοντος Ὀλυμπιάδος πρῶτος πρῶτῳ. Πρῶτος Εὐφορίων, δεύτερος Σοφοκλῆς, τρίτος Εὐριπίδης Μηδεία Φιλοκτήτη Δίκτυι Θερισταῖς σατύροις. Οὐ σώζεται.

f. -

Opvallend is dat Achelis met geen woord rept over de index personarum, die we in de meeste gevallen tussen de hypothesis en de aanvang van het toneelstuk aantreffen. Kennelijk beschouwt hij deze niet als een onderdeel van de hypothesen van Aristophanes van Byzantium. Overigens zijn de meningen over deze kwestie verdeeld. Huldigt Schneidewin (18) de opvatting dat deze rubriek een vast bestanddeel is van de hypothesis, Raddatz (19) is van mening dat zij uit een latere tijd dateert (20).

De informatie die Aristophanes van Byzantium in zijn hypothesen geeft, welke blijkens de inhoud per definitie inleidingen zijn, stamt voor een deel uit de werken van zijn voorgangers Aristoteles, Dicaearchus, Heraclides Ponticus e.a. (21), maar is zeker voor een deel ook het resultaat van zijn eigen lectuur van de toneelstukken. De invloed van Aristophanes' werk was

zo groot dat, sinds hij aan de door hem uitgegeven drama's hypothesen toegevoegd heeft, latere edities van de toneelstukken in de regel door hypothesen op naam van Aristophanes van Byzantium worden voorafgegaan (22). Dit werd blijkbaar zo vanzelfsprekend dat men dikwijls ook aan die hypothesen welke niet van Aristophanes waren, de naam van deze Alexandrijnse grammaticus hechtte (23).

Volgens Achelis kan men slechts met zekerheid de volgende hypothesen aan Aristophanes van Byzantium toeschrijven:

Prom., Sept., Eum.; III Oed. Tyr., I Ant., II Phil.; II Med., II Alc., II Bacch., II Or., III Phoen., II Rhes. (24). Hieraan dient nog te worden toegevoegd de hyp. Tro. bij Aelianus, Var. Hist. II, 8 (25).

- (1) Voor de metrische hypothesen op naam van Aristophanes van Byzantium, zie hoofdstuk I par.3.
- (2) Th.Achelis 1913-1914; andere belangrijke studies over dit type hypothesen: A.Nauck 1848; G.Schneidewin 1852; A.Kirchhoff 1853; A.Trendelenburg 1867; U.von Wilamowitz 1910; G.Raddatz 1914.
- (3) Achelis heeft de resultaten van vroeger onderzoek naar dit type hypothesen in zijn eigen studie verwerkt; vgl. R.Pfeiffer 1968, 193 noot 4. Achelis geeft alleen in par. 83 een systematisch overzicht van de onderlinge volgorde der eerste vijf rubrieken in de hypothesen van Aristophanes van Byzantium. Daarnaast maakt hij echter in andere paragrafen nog enkele opmerkingen over de onderlinge volgorde van de resterende rubrieken.
- (4) A.Nauck 1858, 254 noot 14 wijst erop dat hieromtrent geen absolute zekerheid bestaat.
- (5) G.Zuntz 1955, 131; W.J.W.Koster 1962, 1; R.Pfeiffer 1968, 190 en 192-194.
- (6) Achelis introduceert voor deze rubriek de benaming ὑπόθεσις stricto sensu, een benaming die later door Raddatz is overgenomen (vgl. G.Raddatz 1916, 415). Verder is hij van mening dat ὑπόθεσις in de betekenis van "inleiding op een toneelstuk" van deze ὑπόθεσις stricto sensu is afgeleid. Hierbij valt aan te tekenen dat Aristophanes van Byzantium, voor zover wij thans nog kunnen nagaan, aan zijn bondig resumé nooit de benaming ὑπόθεσις gegeven heeft. De enige hypothesen waarin de term ὑπόθεσις stricto sensu voorkomt, nl. Pers. en Sept.,

zijn niet van Aristophanes van Byzantium volgens Achelis' eigen woorden (1914,139-140): ad. hyp. Pers.: "Iam supra tot difficultates in hoc argumento invenimus, ut Aristophani Byzantio vindicare vix audeamus", en verder ad hyp. Sept.: "Itaque conicio huius argumenti prima parte, quae fabulae narrationem continebat, amissa grammaticum quendam illud κεφάλαιον verbis ἢ δὲ ὑπόθεσις pro τὸ δὲ κεφάλαιον usurpatis ut fabulae narrationem substituuisse".

- (7) Voor het verschil met de hypothesen van Dicaearchus in dit opzicht vgl. G.Raddatz 1914,416.
- (8) volgens A.Trendelenburg 1867,21 heeft Aristophanes van Byzantium zich voor de personen van het koor veel nauwkeuriger uitgedrukt dan Achelis ons wil doen geloven. Hierbij baseert hij zich o.a. op de hyp. Or. en Alc. Vgl. Trendelenburg 1867,24 noot 37.
- (9) Dat dit ook de volgorde in de hypothesen op de komedies was, was al eerder aangetoond door J.Groeb1 1890,43 en 44 noot 1.
- (10) Vgl. ook C.Moore 1901,288 noot 1.
- (11) G.Raddatz 1914,420 meent echter dat deze term niet door Aristophanes van Byzantium gebruikt werd.
- (12) Deze veronderstelling van Achelis lijkt bevestigd te zijn door W.J.W.Koster en D.Holwerda 1955,196 aan de hand van een hyp. Plut. van Aristophanes van Byzantium in de cod. Reg. Suec. 147; vgl. ook F.Stoessl 1965,14 en A.Pickard-Cambridge 1968, 41-42,93,125. Zie echter hoofdstuk I par.8.
- (13) R.Cantarella 1959,79-80,113-114.
- (14) Een uitvoerig overzicht van dit probleem wordt gegeven door R.Flickinger 1910,1-18 met verwijzing naar oudere literatuur op p.4 noot 6; aan te vullen met Th.Achelis 1914,131 noot 295; H.van Looy 1964,4-5; R.Coles en J.Barns 1965,55 noot 3; A.Lesky 1972,194 noot 34; P.Boudreaux 1919,20-24.
- (15) Voor dezelfde rubrieken in de hypothesen op de komedies vgl. J.Groeb1 1890,41-43.
- (16) D.L.Page 1938,LIII-LV geeft dezelfde volgorde voor de diverse rubrieken, zij het dat bij hem de rubriek τὸ κεφάλαιον ontbreekt; een andere volgorde bij P.Boudreaux 1919,33 en noot 1.
- (17) Vgl. Th.Achelis 1913,536 par.38 en 1914,144. Overigens valt hierbij aan te tekenen dat de volledigste hypothesis de hyp. II Alc. is, indien men althans Achelis' reconstructie van genoemde hypothesis aanvaardt; vgl. Th.Achelis 1914, par.59, 83 en 76.
- (18) G.Schneidewin 1852,11 en 17.
- (19) G.Raddatz 1914,416.
- (20) Vgl. L.Radermacher 1921,80 noot 1 met verdere literatuur;

- R.Cantarella 1959,82-83 en appendix 113; W.Kraus 1960,13
 J.Martin 1961,28-29; F.Leo 1908,125; F.Stoessl 1965,14-15;
 J.Andrieu 1954,93-95.
- (21) G.Schneidewin 1852,35-36; G.Zuntz 1955,146.
- (22) U.von Wilamowitz 1910,146; vgl. R.Pfeiffer 1968,192:
 "They are indeed the most substantial remains of
 Aristophanes' editions of the tragedians and in a lesser
 degree of the comedies".
- (23) U.von Wilamowitz 1910,146.
- (24) Voor de hyp. III Oed. Tyr. zie echter hfd. III par.4.
- (25) R.Cantarella 1959,81; de tekst is gepubliceerd als hyp.II
 Tro. door G.Murray in diens Eur. ed. (OCT).

3. De metrische hypotheseis op naam van Aristophanes van Byzantium

Onder de talrijke hypotheseis die we uit de oudheid bezitten komt een type voor dat alleen al door zijn vorm van alle andere hypotheseis verschilt: de metrische hypotheseis. Het voornaamste kenmerk van deze hypotheseis is dat ze in verzen geschreven zijn, waarvan het aantal per behandelde auteur lijkt te verschillen. Dergelijke hypotheseis treft men aan op Oed. Tyr. (16 verzen) en Phil. (9 verzen); op alle toneelstukken van Aristophanes met uitzondering van Thesm. (alle 10 verzen); tenslotte op de Dyscolus en de Heros van Menander (beide 12 verzen) (1). Van deze in totaal 14 metrische hypotheseis stelt de traditie er 10 op naam van Aristophanes van Byzantium (2), nl. Oed. Tyr., Dysc., en alle metrische hypotheseis op Aristophanes' komedies met uitzondering van Nub. en Lys. Deze toeschrijving aan Aristophanes van Byzantium is een van de meest omstreden kwesties uit de hypothesiografie, waarover vanaf het midden van de negentiende eeuw tot op heden twee tegengestelde meningen bestaan. Sommigen zijn van oordeel dat de metrische hypotheseis ten onrechte aan Aristophanes van Byzantium worden toegeschreven, anderen beschouwen ze als authentieke produkten van deze Alexandrijnse filoloog.

De tegenstanders van het auteurschap van Aristophanes van Byzantium baseren hun standpunt op vier argumenten, waarvan er drie in het midden van de vorige eeuw geformuleerd zijn door Nauck (3). Sindsdien is dit standpunt voortdurend herhaald en slechts op ondergeschikte punten genuanceerd. Nauck komt tot zijn afwijzend standpunt op grond van de volgende overwegingen:

1. Het schrijven van dergelijke metrische hypotheseis is op zichzelf een activiteit die een Alexandrijns filoloog als Aristophanes van Byzantium onwaardig is;

Ipsum metricarum ὑποθέσεων institutum Byzantinam potius fabricam redolet atque ieiuna argumenti expositio vix dignam praebebat Alexandrinis studiis occupationem (4).

2. Het tweede bezwaar richt zich tegen de stijl van de metrische hypotheseis:

certe omnem de Aristophane nostro suspicionem redarguit dicendi genus, quod Tzetzarum potius quam Alexandrinorum hominum ingenio convenit;

en in het bijzonder tegen het metrum en het woordgebruik:

versus interdum monstrosi et verba quaedam sequioris aevi propria.

3. Het derde bezwaar richt zich tegen de verteltrant:

narrandi negligentia et temeritas atque ineptia certum praebet infimae aetatis indicium.

4. Achelis (5) voegt hier nog een vierde bezwaar aan toe:

Er bestaat soms een contradictie tussen de inhoud van de metrische hypotheseis en het betreffende toneelstuk, een onzorgvuldigheid die men van Aristophanes van Byzantium moeilijk kan verwachten:

Aristophanes Byzantius talia nec composuit, nec, si composuisset, tam male illo munere functus esset, quippe qui ipse illos poetas summa, qua pollebat, arte doctrinaque edidit.

Deze vier bezwaren vindt men geheel of gedeeltelijk terug in nagenoeg alle publikaties waarin stelling genomen wordt tegen het auteurschap van Aristophanes van Byzantium (6).

Indien men echter deze hypotheseis niet aan Aristophanes van Byzantium wil toeschrijven, ziet men zich voor de vraag gesteld hoe men ertoe gekomen is Aristophanes van Byzantium als de auteur te beschouwen. Hiervoor zijn drie verklaringen gegeven:

1. Schneidewin (7) houdt rekening met de mogelijkheid dat in latere tijden de naam van Aristophanes van Byzantium misbruikt is om aan de metrische hypotheseis, die hij veel later dateert, een groter gezag te verschaffen. Deze zienswijze is overgenomen door Von Wilamowitz (8) en Radermacher (9).
2. Groebl gaat uit van een onopzettelijke naamsverwisseling van Aristophanes grammaticus en Aristophanes comicus: met de naam Aristophanes in de titel van de metrische hypotheseis op

Aristophanes' komedies zou oorspronkelijk de komediedichter bedoeld zijn en later zou men deze naam bij vergissing verwisseld hebben met die van de grammaticus (10). De titel van de metrische hypothesis op de tragedie Oed. Tyr. zou dan op een latere analogie berusten (11). Deze zienswijze werd overgenomen door Robert (12) en Michel (13).

3. Een derde verklaring doet een beroep op proza-hypotheseis van de hand van Aristophanes van Byzantium, die aan de basis gelegen zouden hebben van de metrische hypotheseis: van deze proza-hypotheseis zou de titel naar de metrische bewerkingen overgeheveld zijn. Dit standpunt werd verdedigd door Körte (14) en overgenomen door Martin (15).

Hiermee waren dan wel mogelijke verklaringen gegeven voor de onjuiste toewijzing aan Aristophanes van Byzantium, maar nog geen antwoord op de vraag van wie de metrische hypotheseis dan wél zijn. Ook hierover zijn de meningen zeer verdeeld:

1. Nauck (16) beschouwt ze als produkten uit de Byzantijnse tijd, hierin bijgevallen door Schneidewin (17) en Dindorf (18). Dacht Nauck met name aan Tzetzes als mogelijke hypothysiograaf, Schneidewin en Dindorf noemen de namen van Thomas Magister en Demetrius Triclinius (19).
2. Von Wilamowitz is voorzichtiger en wijst op de overeenkomst tussen de Latijnse en de Griekse metrische hypotheseis: deze zijn naar zijn mening alle omstreeks dezelfde tijd ontstaan, t.w. in de tweede eeuw na Christus, toen Sulpicius Apollinaris dergelijke hypotheseis schreef voor de toneelstukken van Terentius (20). Von Wilamowitz stelt dat deze Latijnse hypotheseis navolgingen zijn van Griekse voorbeelden, een mening die o.a. door Leo gedeeld wordt (21).
3. Een zorgvuldig onderzoek naar het metrum van deze hypotheseis, verricht door Michel (22), wierp een heel nieuw licht op de kwestie. Michel concludeert op grond van de gebruikte vers-techniek dat deze hypotheseis uit de Alexandrijnse tijd stammen

(23), de tijd dus van Aristophanes van Byzantium, die door vele handschriften als de auteur van deze hypothesais genoemd wordt. Naucks bezwaren beletten Michel echter zich volledig bij de traditie van de handschriften aan te sluiten (24).

Inmiddels was de eerste verdediging van het auteurschap van Aristophanes van Byzantium verschenen (25). De vier argumenten die Wagner aanvoert voor zijn stelling dat Aristophanes van Byzantium wel degelijk de auteur is van deze hypothesais, vormen een systematische weerlegging van de vier bovengenoemde bezwaren van Nauck en Achelis; de zienswijze van Wagner wordt door Koster gedeeld.

1. Het schrijven van metrische hypothesais is geenszins beneden de waardigheid van Aristophanes van Byzantium: er zijn immers aanwijzingen dat deze Alexandrijnse filoloog de poëzie beoefend heeft (26). Koster wijst er bovendien op dat men in de oudheid andere filologische normen gehanteerd kan hebben dan tegenwoordig (27).
2. De op metrische gronden gebaseerde bezwaren tegen de toeschrijving aan Aristophanes van Byzantium waren al weerlegd door Michel. Wagner toont aan dat de auteur van de metrische hypothesais zeer vertrouwd was met de verstechniek niet alleen van Aristophanes comicus, maar ook met die van Menander (28); en van Aristophanes van Byzantium is nu juist bekend dat hij een groot bewonderaar van Menander was (29). Derhalve zou het metrum niet langer een argument tégen, doch veeleer vóór het auteurschap van Aristophanes van Byzantium vormen, een punt dat later nog eens door Koster benadrukt is (30).
3. Ook het derde bezwaar van Nauck, de onbeholpen verteltrant van deze hypothesais, tracht Wagner te weerleggen (31). De verteltrant is niet primitief, maar veeleer kinderlijk, omdat ze voor het onderwijs bestemd waren, een zienswijze waarmee Koster enige moeite heeft (32).
4. Ook het probleem van de contradicties tussen de metrische hypothesais en de betreffende toneelstukken wordt door Wagner be-

sproken. Hij verklaart ze uit het feit dat deze metrische hypothesen vaak als prozateksten overgeleverd zijn in de hss., dus zonder aanduiding van de verzen, wat talloze verminkingen tot gevolg had (33). Deze zienswijze nam Koster over (34).

Dat hiermee echter niet alle contradicties verklaard kunnen worden, beseffen Wagner en Koster terdege. Naar de mening van Wagner zijn de metrische hypothesen echter nimmer bedoeld als een adequate weergave van het toneelstuk, maar moesten ze slechts bepaalde (voor het onderwijs relevante) aspecten belichten (35). Koster merkt in dit verband op dat de hypothesiograaf niet per se bij de sagetraditie hoeft aan te knopen die de dramaturg voor ogen stond (36). Hij deelt de mening van Von Wilamowitz en Wagner dat Aristophanes van Byzantium zijn metrische hypothesen voor een groot publiek schreef (37), hetgeen geleid zou hebben tot een vrijere weergave van het eigenlijke toneelstuk (38).

5. Na de ontdekking van de Dyscolus van Menander kon Koster het auteurschap van Aristophanes van Byzantium met een nieuw argument staven: de metrische hypothesis die in deze papyrus uit de derde eeuw na Christus aan het stuk voorafgaat wordt uitdrukkelijk op naam van Aristophanes van Byzantium gesteld (39). Moest men zich voor de toeschrijving van de metrische hypothesen aan Aristophanes van Byzantium tot 1958 baseren op middel-eeuwse hss., sindsdien kan men voor deze opvatting steunen op een direct getuigenis uit de oudheid (40). Overigens dient hier vermeld te worden dat bedoelde papyrus de tegenstanders niet van mening heeft doen veranderen (41).

Al met al blijven datering en auteurschap van de metrische hypothesen een van de meest omstreden kwesties in de hypothesiografie. Het ziet er niet naar uit dat deze discussie afgesloten zal kunnen worden voordat er nieuwe relevante gegevens ter beschikking komen (42).

- (1) Ter illustratie van dit type hypothesis volgt hier de tekst van de hyp. Dysc. volgens de editie van V.Martin 1958:

Ἄριστοφάν(ους) γραμματι(κοῦ) ἡ ὑπόθεσις
 ἔχων θυγατέρα δύσκολος μητρὸς μόνην
 ἔγχευεν ἔχουσιν υἱόν. ἀπελείφθη τάχος
 διὰ τοὺς τρόπους, μόνος δ' ἐπ' ἀγρῶν διεισέλει.
 τῆς παρθένου δὲ Σώστρατος σφοδρῶς ἐρῶν
 5 προσῆλθεν αἰτῶν. ἀντέτυφθ' ὁ δύσκολος.
 τὸν ἀδελφὸν αὐτὶς ἔπειθεν. οὐκ εἶχ' ὅ τι ποιεῖ
 ἐκεῖνος. ἐμπεσὼν δὲ Κνήμων εἰς φρέαρ,
 τὸν Σώστρατον βοηθὸν εἶχε διὰ τάχους.
 κατηλλάγη μὲν τῇ γυναικί, τὴν κόρην
 10 τοῦτ' ὁ δ' ἐδίδου γυναῖκα κατὰ νόμους ἐραῖν.
 τοῦτου δ' ἀδελφὴν λαμβάνει τῷ Γοργίᾳ
 τῷ τῆς γυναικὸς παιδὶ πρῶτος γενόμενος.
 - - - - -
 Ἐδίδαξεν εἰς Αῆναια ἐπὶ Δημογένους ἄρχοντ(ος)
 καὶ ἐνίκᾳ. ὑπεκρίνατο Ἄριστόδημος Σκαρφεύς.
 ἀντεπιγράφετ(αι) Μισάνθρωπος.

- (2) nl. in de middeleeuwse hss., de ed. princ. en de pap. Bodmer IV.
 (3) A.Nauck 1848,256.
 (4) Dit bezwaar wordt door Nauck weliswaar als een praeteritio geformuleerd: "etenim ne illud dicam quod" etc., maar is later door anderen als een reëel bezwaar overgenomen. Vgl. G.Dindorf 1852,XII.
 (5) Th.Achelis 1913,436-440; vgl. echter W.J.W.Koster 1962,44.
 (6) De voornaamste publikaties zijn: A.Nauck 1848; F.Schneidewin 1852; G.Dindorf 1852; C.Bachoven von Echt 1869; G.Groeb1 1890; U.von Wilamowitz 1910; J.Wagner 1908; G.Michel 1908; S.Witkowski 1911; F.Leo 1912; Th.Achelis 1913; G.Raddatz 1914; P.Boudreaux 1919; L.Radermacher 1921; M.Untersteiner 1953; R.Cantarella 1959; W.J.W.Koster 1962; R.Pfeiffer 1968; B.Marzullo 1969; O.Montanari 1969; O.Holwerda 1976.
 (7) F.Schneidewin 1852,35: "etenim Aristophanis elegans doctrina verborum nitore commendabilis cum reliquis omnibus, qui in eodem opere elaboravissent, longe praestaret, factum videtur, ut ad principem τῶν ὑποθεσιογράφων vel ea referrentur quae ab illo essent alienissima. Nam nisi quis, id quod non incre-

dibile est, forti casuique tribuet, ut Aristophanis nomen non argumentis ἀμέτροις, quibus deberet, sed τοῖς ἐμμέτροις praefigeretur: nihil restat, nisi ut statuamus, propter insignem famam, quam Aristophanes ista opera sibi conciliasset, nomen eius paene θετικόν τι in hypothesis omnis generis evasiese".

- (8) U.von Wilamowitz 1910,146.
- (9) L.Radermacher 1921,81.
- (10) J.Groeb1 1890,12
- (11) Met de mogelijkheid van latere analogie m.b.t. de metrische hyp. Oed. Tyr. werd voor het eerst rekening gehouden door F.Schneidewin 1852,10.
- (12) C.Robert 1895,998-999.
- (13) G.Michel 1908,34.
- (14) A.Körte 1957,LXIV.
- (15) J.Martin 1961,18-19; E.Handley 1965,122.
- (16) A.Nauck 1848,256.
- (17) F.Schneidewin 1852,32.
- (18) G.Dindorf 1852,XXII.
- (19) Vgl. de bespreking van J.Wagner 1908,3.
- (20) U.von Wilamowitz 1910,146.
- (21) F.Leo 1912,21.
- (22) G.Michel 1908,19-27.
- (23) idem 1908,27: "Num quis dubitare potest, quin haec argumenta propter metrum ipsum temporibus Alexandrinis attribuenda sint?"
- (24) idem 1908,28-29: "Quibus ex rebus equidem concludi posse nego ea, quae Wagner conclusit argumenta ab Aristophane Byzantio, cui pleraque sunt ascripta in codicibus, non abiudicanda esse, quod ille vir doctus Menandream artem optime cognovisset. Qua re mihi id solum affirmari videtur, quod iam examinatione metri invenimus haec argumenta temporibus Alexandrinis esse attribuenda".
- (25) J.Wagner 1908.
- (26) idem 1908,6: "Der berühmte Gelehrte soll seiner Begeisterung für Menander sogar in poetischer Form Ausdruck verliehen haben. Syrian (Nauck p.249) berichtet: εἰς ὃν (Μένανδρον) καὶ Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς εὐστοχώτατα εἶπεν (cod ven. πεποίηκεν) ἐκεῖνο·

᾽Ω Μένανδρε καὶ βίε,
 πότερος ἄρ' ὑμῶν πότερον ἀπεμιμήσατο;

Ist in dieser Angabe alles in Ordnung, so lernen wir damit Aristophanes von Byzanz als Dichter kennen. Εὐστοχώτατα mag das gesagt sein, aber ein πολητής spricht meiner Meinung nach daraus nicht".

- (27) W.J.W.Koster 1962,48: "Grammaticum celeberrimum compositionem talium nugarum non infra dignitatem duxisse collegae hodierni severiorem Musam solam colentes fortasse mirabuntur, sed antiqui de his rebus aliter iudicaverunt".
- (28) J.Wagner 1908,5-6.
- (29) Vgl. noot 26.
- (30) W.J.W.Koster 1962,47-48.
- (31) J.Wagner 1908,10-14.
- (32) W.J.W.Koster 1962,50 noot 25.
- (33) J.Wagner 1908,3.
- (34) W.J.W.Koster 1962,45.
- (35) J.Wagner 1908,12-13.
- (36) W.J.W.Koster 1962,44.
- (37) idem 1962,48.
- (38) vgl. noot 34; W.J.W.Koster 1962,48.
- (39) V.Martin 1958,16-17.
- (40) W.J.W.Koster 1962,45.
- (41) R.Cantarella 1959,80 noot 12; W.Kraus 1960,11; J.Martin 1961, 18; F.Stoesl 1965,10; E.Handley 1965,121-122; R.Pfeiffer 1968,191-192; O.Montanari 1970,129.
- (42) Vgl. bv. D.Holwerda 1976,198 noot 59.

4. De "Tales from Euripides" (1)

Dit type hypothesen, dat aanvankelijk beschouwd werd als een variant van de hypothesen van Aristophanes van Byzantium (2), werd in 1875 als een apart type onderkend door Von Wilamowitz (3). Zijn theorie komt kort samengevat op het volgende neer.

- Naast de hypothesen van Aristophanes van Byzantium heeft de oudheid nog een ander type hypothesen gekend, dat bestond uit een betrekkelijk uitvoerig resumé van de inhoud der behandelde toneelstukken.
- Deze hypothesen vormden een afzonderlijk boekwerkje (4), dat tot in de Byzantijnse tijd bestaan heeft (5) en dat de bron vormde waaruit tal van andere schrijvers geput hebben die om welke reden dan ook de inhoud van de toneelstukken wilden weergeven, zoals de mythografen Apollodorus en Hyginus en de scholiasten.
- De collectie, waarvan thans alleen nog hypothesen op de toneelstukken van Euripides over zijn (6), heeft een grote invloed uitgeoefend, niet alleen in de literatuur, maar ook in de beeldende kunsten, waar eerder deze hypothesen dan de toneelstukken zelf de inspiratie leverden voor tal van afbeeldingen (7).
- Deze hypothesen geven overigens niet steeds op een adequate wijze de inhoud van de toneelstukken weer, ze veroorloven zich toevoegingen of wijzingen die aan de toneelstukken zelf vreemd waren; zo krijgen bv. personages die in de toneelstukken anoniem optreden, in de hypothesen soms een naam.
- Wie de auteur van de collectie is, weet Von Wilamowitz niet; hij wijst erop dat van Dicaearchus bekend is dat hij hypothesen geschreven heeft, acht het echter onwaarschijnlijk dat deze collectie op hem teruggaat (8).

Von Wilamowitz somt de volgende hypothesen op die naar zijn mening tot deze collectie behoord kunnen hebben en die los van de toneelstukken waarop ze betrekking hebben overgeleverd zijn:

Antiope, Ino, Archelaus, Alcmeon Corinthius, Polyidus, Phoenix, Meleager, Medea, Auge, Peliades, Alcestis, Protesilaus, Pirithous

(9), Melanippe philosopha, Stheneboea, Syleus en wellicht ook nog hypothesais op Melanippe captiva, Danae, Cretenses en Meleager (10).

Nieuwe ontdekkingen en papyrusvondsten hebben de theorie van Von Wilamowitz op overtuigende wijze bevestigd (11). In 1908 publiceerde Rabe (12) uit een commentaar op Hermogenes' *Περὶ μεθόδου δεινότητος* van de hand van Johannes Diaconus et Logothetes (13) drie hypothesais van het Tales-type, nl. op Euripides' Stheneboea en Melanippe philosopha en op Critias' Pirithous. Gallavotti (14) kon hier in 1933 nog drie soortgelijke hypothesais uit een papyrus aan toevoegen, op Euripides' Rhesus, Rhadamanthus en Scyrii.

Anderzijds heeft men gemeend de zienswijze van Von Wilamowitz op enkele ondergeschikte punten te moeten aanvullen en corrigeren. Robert (15) had er in 1881 al op gewezen dat de modificaties die Von Wilamowitz signaleerde, in sommige gevallen veel ingrijpender waren dan deze veronderstelde en niet beperkt bleven tot het toevoegen van een eigennaam, maar ook andere toevoegingen konden omvatten, die de tragediedichters volkomen vreemd waren (16). Raddatz (17) was bovendien van oordeel dat ook hypothesais op de toneelstukken van Sophocles tot deze collectie behoorden, nl. hyp. El. en hyp. III Oed. Tyr. Niettemin is het beeld dat Von Wilamowitz van dit type hypothesais geschetst heeft, in zijn algemeenheid ongewijzigd gebleven. Het keert dan ook nagenoeg onveranderd terug in de meest recente studie die over dit type verschenen is, die van Zuntz; deze karakteriseert het als volgt (18):

Their sole purpose is to summarise the action of the play. They do so in a clear and elegant manner, with an occasional rhetorical embellishment and some recurring peculiarities of style. Starting as a rule with the name of a leading figure in the play, they retell the story, without overmuch detail, in the past tense. No line of the relevant play is quoted, no extraneous matter added, no appreciation of the poet inserted. These arguments are not designed to introduce the reader to the plays. They are meant as a substitute for the plays.

Als tijd van ontstaan (waarover Von Wilamowitz zich niet uitgelaten had) acht Zuntz de eerste eeuw voor Chr. het meest waarschijnlijk. Hij vergelijkt (19) het type met de *Περιοχὰ τῶν Μενάνδρου*

δραμάτων, die wellicht van de hand van de grammaticus Homerus Sellius zijn (20), met de Διηγήμερος van Callimachus en met de Achmin-hypotheseis op de eerste zang van de Ilias en neemt aan dat al dit soort literatuur in dezelfde tijd ontstaan moet zijn. Eerder al had Gallavotti, in afwijking van Von Wilamowitz, het idee geopperd dat Dicaearchus mogelijk de auteur van deze collectie was; deze mogelijkheid is door Zuntz op overtuigende wijze van de hand gewezen (21).

De studie van Zuntz heeft veel bijgedragen tot de vorming van een zekere communis opinio over dit type hypotheseis. Tegenwoordig wordt dan ook vrijwel uitsluitend naar zijn werk verwezen als dit type ter sprake komt (22). Sinds in 1962 in band 27 van de Pap. Oxy. (no. 2455 en 2457) een reeks hypotheseis gepubliceerd is die alle tot dit type bleken te behoren, kan aan het bestaan van een hypotheseis-collectie zoals Von Wilamowitz die voor ogen had niet meer getwijfeld worden. Voorts laten de papyri duidelijk zien hoe de oorspronkelijke vorm van de aanhef van dit type luidde nl. de titel van het stuk, gevolgd door de formule οὗ / ἥς / ὧν ἀρχή en de eerste versregel van het stuk (23).

Behalve de eerder in deze paragraaf vermelde hypotheseis - die deels uit verspreide literaire bronnen stammen, deels behoren tot uit papyri bekende collecties (24) - moeten volgens Zuntz eveneens de volgende hypotheseis, die in de hss. aan het toneelstuk voorafgaan, tot dit type worden gerekend: Hec., I Phoen., Hipp., Androm., I Rhoe., Tro., Ba., H.F., Hcld., Ion., I.T. (25).

- (1) Om dit type hypothesis aan te duiden zijn verschillende benamingen voorgesteld. Zuntz (1947,48) introduceerde de term "Εὐριπίδου ἱστορίαι", een benaming die hij ook later nog hanteert in zijn publikaties van 1955 en 1965, zij het in de Engelse vertaling "Tales from Euripides". Vermoedelijk is de benaming van Zuntz geïnspireerd door een opmerking van Von Wilamowitz (1910,170), die deze hypotheseis vergelijkt (overigens ten onrechte; vgl. R.Pfeiffer 1968,195 noot 1) met de Tales from Shakespeare van Charles en Mary Lamb. R.Pfeiffer suggereerde de benaming διηγήμερος, die reeds eerder door

P.Maas (1937,155) voorgesteld was.

M.Haslam (1975,150 noot 5) heeft er terecht op gewezen dat geen van de tot dusverre bedachte benamingen adequaat is. Dit neemt niet weg dat de door Zuntz gebruikte benaming "Tales from Euripides" inmiddels algemeen ingeburgerd is; vgl. A.Braet 1973,93 noot 66; M.Papathomopoulos 1964,46 noot 3; E.Turner 1961,8. In de rest van deze studie zullen wij om die reden de terminologie van Zuntz volgen.

- (2) Vgl. F.Schneidewin (1852,24) ad arg. Andr.: "Nec enarratio fabulae propterea ab Aristophane abiudicanda est, quod latior est et uberius Sophocleis enarrationibus". Hoewel A.Trendelenburg 1867,16 noot 30 voorzichtiger is, schrijft hij toch vier hypothesen aan Aristophanes van Byzantium toe, nl. Troad., I.T., Cycl. en Ion, die in feite tot de "Tales" behoren; hiertegen C.Moore 1901,289-291.
- (3) U.von Wilamowitz 1875,183: "quae cum ita sint, pusillo, quod repperisse mihi videor, facto futurum harum rerum arbitrum non sine fructu uti posse credo, durasse Euripideorum carminum argumenta peculiari libello exposita usque in sera Byzantinorum tempora, Aeschyli Sophoclisque fabularum non item".
- (4) De betreffende paragraaf heet in de index capitum: "De libro ὑποθέσεων ", in de tekst gewoonlijk aangeduid met "sylloga (argumentorum)".
- (5) Sprak Von Wilamowitz in 1875,183 nog over de laat-Byzantijnse tijd, in 1889 corrigeerde hij zichzelf: "die annahme aber, dass in späterer byzantinischer zeit eine solche sammlung noch bestanden hätte, hat keinen boden unter den füssen (1910,171 noot 98).
- (6) U.von Wilamowitz 1875,183: "crediderunt quidem haud raro viri docti Aeschylearum Sophocliarumve tragoediarum argumenta manibus quasi tenere, sed evanuerunt omnia".
- (7) Dit aspect van de hypothesiografie is later verder uitgewerkt door L.Koenen 1969,7-18.
- (8) U.von Wilamowitz 1875,184: "dicendi genus siquid video prorsus aequale omnibus his scriptis, tam exile ut vix audeam duce Alcestidis argumento totam syllogam ad Dicaearchi ὑποθέσεις τῶν Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου μύθων referre".
- (9) Het feit dat tussen de "Tales from Euripides" een hypothesis op Critias' Pirithous voorkomt, betekent niet dat dit toneelstuk door Von Wilamowitz aan Euripides wordt toegeschreven (vgl. A.Lesky 1972,525).
- (10) U.von Wilamowitz 1875,183-184.
- (11) Hierbij dient overigens vermeld te worden dat het vaderschap van deze theorie door vrijwel iedereen vergeten schijnt te zijn. In bijna alle publikaties die sinds 1955 aan dit type hypo-

theseis gewijd zijn, wordt uitsluitend naar de publikatie van Zuntz verwezen, die toch volledig op Von Wilamowitz stoelt. Vgl. E.Turner 1961,8.

- (12) H.Rabe 1908,127-151.
- (13) Vgl. G.Zuntz 1955,136-137; H.van Looy 1964,187 en 198-199; A.Braet 1973,82-83.
- (14) C.Gallavotti 1933,177-188; PSI XII (1951) 1286.
- (15) C.Robert 1881,242-248.
- (16) Toch wordt de zienswijze van Von Wilamowitz door sommigen ook tegenwoordig nog gedeeld, o.a. door G.Zuntz 1955,138 en A.Braet 1973,93; hiertegen E.Turner 1961,11.
- (17) G.Raddatz 1914,418.
- (18) G.Zuntz 1955,135.
- (19) G.Zuntz 1955,138.
- (20) Vgl. hoofdstuk I par.5.
- (21) G.Zuntz 1955,143-146: "Who wrote the 'Tales from Euripides'?" Het standpunt van Zuntz is hetzelfde als dat van Von Wilamowitz; vgl. noot 8.
- (22) Aldus o.a. E.Turner 1961,7-8; R.Pfeiffer 1968,193; R.Kannicht 1969,7-8; A.Braet 1973,93; M.Haslam 1975,150.
- (23) Als voorbeeld van dit type hypothesais kan gelden de hyp. I Rhesus, opgenomen in hfd.III par.2: hyp. Rhes. deel I, p.131.
- (24) Zie hoofdstuk II par.1.
- (25) Een stilistisch onderzoek naar de hypothesais van dit type, voor zover in de hss. bewaard, is onlangs verricht door J. Krenn 1971. Zie hoofdstuk II par.6.

5. De Periochae van Menander

Met deze benaming pleegt men een drietal fragmenten aan te duiden die uit de Pap. Oxy. 1235 en 2534 (1) bekend geworden zijn en die stukjes van hypotheseis bevatten op Menanders 'Ιέρεια, "Ιμβριοι en - vermoedelijk - Αὐτὸν πενθῶν of Αὐτὸν τιμωρούμενος. Wellicht verklaren het geringe aantal en het fragmentarisch karakter ervan de geringe aandacht die deze hypotheseis gekregen hebben (2). Meestal beperkt men zich tot een verwijzing naar een studie van Körte, die er uitvoeriger dan anderen aandacht aan geschonken heeft (3); zijn beschouwingen zijn uitsluitend gebaseerd op Pap. Oxy. 1235, het enige fragment dat in 1918 bekend was. Zuntz (4) beperkt zich tot het aanstippen van een zekere overeenkomst tussen de Tales en de Periochae, doch houdt daarbij onvoldoende rekening met de verschilpunten tussen beide genres, die niet onaanzienlijk zijn. Het in 1966 gepubliceerde nieuwe fragment van de Periochae (Pap. Oxy. 2534) heeft geen nieuwe gezichtspunten opgeleverd.

De kenmerken van de Periochae zijn de volgende:

1. In afwijking van de Tales, die zich afgezien van de aanhef, tot een samenvatting van de inhoud van het toneelstuk beperken, bestaat een περιοχή uit de volgende vier duidelijk gescheiden rubrieken (5):
 - a) de titel van het toneelstuk, gevolgd door de eerste regel zoals ook het geval is bij de Tales, een gebruik dat wellicht teruggaat op Callimachus' Pinakes (6). Zo lezen we bv. in de hyp. "Ιμβριοι : "Ιμβριοι ὧν ἀρχή Δι' ὅσου χρόνου σε Δημέα τ[- -] βέλτιστ' ἐγώ
 - b) didascalische notities: het archontaat waarin het stuk opgevoerd werd, degene die de opvoering verzorgde (7), het nummer dat het stuk in de Alexandrijnse bibliotheek droeg (8). Dergelijke didascalische informatie treffen we ook aan in de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium, zij het dat die

op dit punt enigzins uitvoeriger zijn. Körte meent dan ook dat de didascalische informatie in de Periochae in laatste instantie op Aristophanes van Byzantium teruggaat (9).

- c) een tamelijk uitvoerig resumé van het stuk, ingeleid door de formule ἡ δ' ὑπόθεσις. Dergelijke resumés zijn bekend uit de Tales, die in vele papyri door dezelfde formule worden ingeleid, alsmede uit de hypotheseis op Aristophanes' komedies (10).
- d) een esthetisch oordeel over het stuk, dat zich evenwel niet beperkt tot het stuk in zijn totaliteit zoals in de narratieve hypotheseis het geval is (11), maar waarbij de hypothesiograaf meer in details treedt en bv. enkele rollen afzonderlijk aan een kritische beoordeling onderwerpt. Zo lezen we in het slot van de hyp. 'Ιέρεια: τὰ [μ]ὲν [οὖν] τῆς ὑποθ[έσεως] ἐσ[τι] ταῦτα], τὸ δὲ ὁρ[ᾶμα τῶν] ἀρ[ιστων], ἔχ[ει] δὲ πρ[εσβύτην] εὐ[όργητο]ν, νέαν κ[αὶ] νέους] φι[λεράστο]υς, οἰκέτη[ν φι]λο[δέσποτο]ν καὶ παν[οὔργον] enz.

De beide papyri, hoe fragmentarisch ook bewaard, geven een goed beeld van de collectie waarvan deze fragmenten oorspronkelijk deel uitmaakten. Volgens Grenfell en Hunt (12) moet elke περὶ οὐχὶ oorspronkelijk ongeveer twee kolom beslagen hebben; indien alle toneelstukken van Menander op deze wijze in de collectie verwerkt waren (wat gezien de situatie bij de Tales niet onmogelijk is), zou dit betekenen dat de collectie zich oorspronkelijk over tweehonderd kolom uitstrekte, d.w.z. op zijn minst twee rollen omvatte, een zienswijze die door Körte gedeeld wordt (13).

- 2. Een belangrijk punt waarop de Periochae zich van de meeste andere hypotheseis onderscheiden is dat er sterke aanwijzingen bestaan omtrent de identiteit van de hypothesiograaf, die naar alle waarschijnlijkheid Homerus Sellius was. In de Suda lezen we nl. onder de trefwoorden "Ὅμηρος en Σέλλιος het volgende:

Ὅμηρος Σέλλιος χρηματίσας, γραμματικὸς. ἐποίησε τὰδε ὕμνους, παίγνια δι' ἐπῶν, εἵδη πλεῖστα· καταλογάδην Περί τῶν κωμικῶν προσώπων, Περιοχὰς τῶν Μενάνδρου δραμάτων.

Σέλλιος ἢ Σίλλιος, ὁ καὶ Ὅμηρος, γραμματικὸς πρὸ Μενάνδρου (14).

Hieruit blijkt dat een zekere grammaticus Homerus Sellius περιοχὰς τῶν Μενάνδρου δραμάτων geschreven heeft. Van deze Periochae zouden volgens Körte de hier besproken papyri fragmenten kunnen zijn; zolang niet uit nieuwe gegevens het tegendeel blijkt, mogen de hier besproken papyri als fragmenten van Sellius' Periochae beschouwd worden (15).

Meende Gudeman (16) nog dat Homerus Sellius vóór Aristophanes van Byzantium leefde, Körte (17) heeft aannemelijk gemaakt dat de auteur veel eer in de eerste eeuwen van de keizertijd gesitueerd dient te worden. Hiervoor steunt hij op de volgende argumenten:

1. De combinatie van ποιησις en grammatica, die door Gudeman als karakteristiek voor de Alexandrijnse tijd beschouwd wordt, komt ook na die tijd nog voor, nl. in de persoon van Diodorus van Tarsus en Heraclides Ponticus de jongere.
2. De naam Sellius schijnt alleen in de keizertijd voor te komen.
3. Het zou merkwaardig zijn indien van deze Homerus Sellius, gesteld dat hij vóór Aristophanes van Byzantium leefde, tot aan de Suda geen spoor bewaard gebleven zou zijn.
4. Dit soort excerptenliteratuur past beter in de keizertijd dan in de Alexandrijnse periode:

Vor allem aber passen die περιοχαὶ τῶν Μενάνδρου δραμάτων ungleich besser in die exzerpierende und kompilierende Kaiserzeit als in die Epoche ernster wissenschaftlicher Forschung (18).

De zienswijze van Korte is algemeen aanvaard (19).

Deze Περιοχαί betekenen een kostbare aanwinst voor de hypothesiografie in het algemeen. In afwijking van Zuntz, die slechts oog had voor de met de Tales overeenkomende rubriek, het resumé, willen we hier uitdrukkelijk de aandacht vestigen op het punt van verschil, nl. dat de Periochae uit meer dan één rubriek bestaan.

De Periochae nemen qua type een middenpositie in tussen enerzijds de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium, waarmee ze duidelijk verwantschap vertonen, en anderzijds de Tales, waarmee ze het uitvoerige resumé gemeen hebben. Wijst dit erop dat de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium reeds in de oudheid met andere uitvoerigere hypotheseis gecontamineerd konden worden? Bij een bevestigend antwoord zou hieruit volgen dat de heterogene samenstelling van sommige hypotheseis op Aristophanes' komedies in de middeleeuwse hss. niet het gevolg hoeft te zijn van Byzantijnse modificaties (20), maar uit de oudheid kan dateren. Bovendien zou dan aan de Periochae een argument te meer ontleend kunnen worden om de opvatting van Turner (21) te weerleggen dat de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium ooit een afzonderlijk corpus gevormd hebben: diens hypotheseis waren in wezen bestemd om een andere tekst in te leiden, oorspronkelijk de toneelstukken zelf, of, zoals in het geval van de Periochae, een uitvoerig resumé van die toneelstukken.

- (1) Het in de Pap. Oxy. 2534 gepubliceerde fragment was al eerder gepubliceerd en besproken door R.Coles en J.Barns 1965,55-57.
- (2) De hypotheseis van dit type worden in de meeste hypothesiografische studies wel vermeld, maar, behoudens het artikel van Korte, ontbreekt een systematische studie ervan.
- (3) A.Körte 1918,787-791; A.Korte 1923,1321-1322; A.Körte 1938, LXIV en 146vv.
- (4) G.Zuntz 1955,138.
- (5) Vgl. Pap. Oxy. X (1914) no. 1235, p.86 regel 103 en 113; vgl. ook het commentaar van Grenfell en Hunt op p.81: "The title of the piece is here followed by its opening words, the quotation being marked, as often happens, by the projection of the lines into the left margin...the heading of its ὑπόθεσις can be fixed with some security at points where blanks

in the papyrus indicate unusually short lines (ll. 13-14,21)".

(6) A.Körte 1918,789; vgl. R.Pfeiffer 1968,129.

(7) Vgl. de hyp. "Ἰμβριοι (ed. Körte): ταύτην [ἔγρα]ψεν ἐπὶ Νεικοκλέους [...] τὴν καὶ ἑβδομηκοστὴν καὶ] ἔδωκεν εἰς ἐργασίαν [εἰς τὰ] Διονύσια· οὐκ ἐγένετο δ[ὲ διὰ] Λαχάρην τὸν τύραννον· ἔπει]τα ὑπεκρίνατο Κάλ[λιπ]πος Ἀθηναῖος.

(8) Vgl. hoofdstuk I par.2 noot 15.

(9) A.Körte 1918,790-791:

Das Werk ist nicht etwa einfach aus den Hypotheseis des Aristophanes von Byzanz oder sonst einer Ausgabe abgeschrieben (wenn auch die Gelehrsamkeit von ihm stammen wird), denn die Inhaltserzählung ist viel ausführlicher, als sie in den Hypotheseis zu sein pflegt, auch teilen diese niemals den Anfangsvers des Stückes mit, enthalten dagegen andere Angaben die hier fehlen.

(10) Vgl. hfd.I par.6.

(11) A.Körte 1904,497-498; L.Radermacher 1921,77-78.

(12) Grenfell en Hunt 1914,81.

(13) A.Körte 1918,790.

(14) ed. A.Adler, Leipzig 1928-1938.

(15) A.Körte 1918,789: "Schwerlich hätte ich aber meine Vermutungen über das verschollene Werk eines unbedeutenden Grammatikers zu Papier gebracht, wenn ich nicht glaubte, dass wir ziemlich erhebliche Reste von ihm auf Papyrus besitzen".

(16) A.Gudeman 1913: "Falls seine Dichtungen nicht etwa seinem Namensvetter, dem Mitglied der Pleiade, gehören, so wird er vermutlich ein Vorgänger des Aristophanes von Byzanz gewesen sein, denn die Verbindung von Dichter und Philologe ist später nicht mehr nachweisbar".

(17) A.Körte 1918,788.

(18) Deze visie sluit volledig aan bij die van U.von Wilamowitz 1910,175vv en wordt gedeeld door G.Zuntz 1955,138-139.

(19) Vgl. R.Coles en J.Barns 1965,55; E.Turner ed. Pap. Oxy. 2534 p.12; R.Pfeiffer 1968,196 noot 5; M.Papathomopoulos 1964,46 noot 2.

(20) Vgl. J.Groeb1 1890, passim.

(21) E.Turner 1961,7-8.

(22) Als voorbeeld van een περὶ οὐχὶ volgt hier het fragment van de Ἰέρεια gepubliceerd in de Pap. Oxy. 1235. De reconstructie van regel 95-102 is van de hand van Körte.

- [.....] ἰτ[.....] λυσα
 [.....] ετ . [.....] ν καὶ
 [.....] ον ἡ δ' ἰέρ[εια πο]λὺ μὲν
 35 [.....] ἦσεν τὸν σ[....] εουν
 [....] κατῶρυξεν ο[....] . ση
 [....] νῆλθον οἱ πᾶ[τδε]ς ὁ
 [δὲ τὸ πρ]ότερον γε[νό]μενος
 [τῆς ἱερεί]ας ἀνὴρ ν. [..] ασπα
 40 [.....] ἐπισκεπτ[ομ]ένης
 [.....] δορ πα[....] σασ
 [.....] . [.] σ . [.....] α
 [.....] ἀν]ασφῆλας ζητεῖν
 [έπε] χε[ρ]ρησεν τὸν ἀγαπητόν
 45 οἰκέτης δὲ πεισθεὶς ἡνέχθη
 πρὸς τὴν ἰέρειαν ὡς θεοφο
 ρούμενος θεραπείας ἵνα ἄ
 ξιωθῇ λάθραι τὴν δ' ἀλήθει
 αν πεπεισμένος ἐξέχνευ
 50 σεν ὁ δὲ τῆς ὑποβεβλημέ
 νης τὸν υἱὸν αὐτῆ[ς] γνήσιος
 μειρακίσκος τὴν τῆς ἱερεί
 ας θυγατέρα γῆμαι προαιρού
 μενος εἰσέπεμψε τὴν μη
 55 τέρα διαλεξομένην πρὸς
 τὴν ἰέ[ρ]ειαν περὶ αὐτοῦ λα
 λουσῶν δὲ τῶν γυναικῶν
 ὑποψίαν λαβὼν καὶ μάλις
 θ' ὑπὸ τοῦ θεράποντος δι
 60 δαχθεὶς προσώπῳ διαλ
 λάττων τὸν νεώτερον τῶν
 γειτόνων ὕδν ὡς ἑαυτοῦ
 προσφωνεῖ γνοὺς δ' ἔκεῖ
 νος αὐτοῦ τὸ διαμάρτη
 65 μα τὸν ἀδελφὸν προδια

- σείλει λέγων μεμενηκέ
 ναι τὸν πρεσβύτην καὶ πάν
 τας τοὺς νέους υἱοὺς ἀπο
 φαίνειν αὐτοῦ διὸ καὶ με
 70 τὰ ταῦτα τὴν ἀλήθειαν ἐ
 ξετάσαντος τοῦ γέροντος
 καὶ τὸν πρεσβύ[τερον] προσ
 φωνοῦντος ὑδ[ν ὦ]ς μαινό
 μενον ἐκεῖ[νος ἀπο]πέμ
 75 πει ἅμα δ' ὁ τ[.....]ς
 ὑπὸ τοῦ θερά[ποντος...]
- πο. [.....]
 τατ[.....]ωτ[.....]
 μη[.....]ερω[.....]
 80 ανι[.....].γαμ[.....]
 παγ[.....]μενος α[.....]
 απα[.....]περιδ[.....]
 κον[.....]ων δει[.....]
 ελθ[.....] ὁ μὲν π[ρεσβύτης
 85 τὸν υ[ἱὸν ἀπ]ολαβῶ[ν γαμεῖ
 τὴν [ἰ]έ[ρειαν] ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ
 λαμβάν[ει] τὴν θυγατέρα τῶν
 θρεψάν[των] ὁ δὲ νεώτερος
 καὶ γνήσ[ιος] τῶν γειτόνων
 90 υἱὸς λαμβάν[ει] τὴν τῆς ἱερεί
 ας ἦν ἡγάπησεν κα[ὶ] ποιοῦν
 ται γάμοι τῶν τριῶν [.....]
 ἔρως προὔξένησε εἰδ[.....]
 των διδόντων ονδ[.....]
 95 τὰ [μ]ὲν [οὔν] τῆς ὑποθ[έσεως]
 ἐσ[τι] ταῦτα] τὸ δὲ δ[ρᾶμα] τῶν
 ἀ[ρίστων] ἔχ[ει] δὲ πρ[εσβύτην]

εὐ[όργητο]ν νέαν καὶ νέους
 φι[λεράστο]υς οἰκέτη[ν φι
 100 λο[δέσποτο]ν καὶ παν[οὔργον
 τηρεῖ δ' ἐ]πὶ πᾶσιν καὶ τ[ὴν ἐκᾶς
 το[υ] παραφώνησ[ι]ν πρ[έπουσαν

6. De narratieve hypothesen op de komedies

Weinig hypothesen zijn zo lang ten onrechte als laat-Byzantijns maakwerk beschouwd en zo laat op hun juiste waarde geschat als de uitvoerige resumés die we van de komedies van Aristophanes bezitten. De negatieve waardering die hun ten deel viel werd door drie factoren bepaald.

- Sinds de studies van Nauck (1848), Schneidewin (1852) en Trendelenburg (1867) was het begrip hypothesis nagenoeg synoniem geworden met de beknopte inhoudsopgave zoals men die van Aristophanes van Byzantium kende (1) en waarvan deze narratieve hypothesen zich duidelijk onderscheidden.
- Daarnaast treft men alleen daar narratieve hypothesen aan waar de bondige resumés van Aristophanes van Byzantium ontbreken nl. voor de komedies (2).
- Tenslotte vertonen de narratieve hypothesen op het eerste gezicht een grote overeenkomst met een aantal andere hypothesen die onmiskenbaar uit de Byzantijnse tijd dateren (3).

Deze constatering leidde tot de opvatting dat de narratieve hypothesen eveneens van Byzantijnse oorsprong waren en dat die tevens het verlies van Aristophanes' resumés in de hand gewerkt hebben. Het negatieve oordeel dat de narratieve hypothesen ten deel viel werd door Leo (1878) als volgt geformuleerd:

Ob das für die alexandrinischen Tragödienargumente von Schneidewin und Trendelenburg nachgewiesene Schema auch auf die Komödien angewendet worden ist, ist eine Frage, zu deren Untersuchung Stil und Fassung der erhaltenen ὑποθέσεις nicht einladet. Denn im besten Falle ist die alte Einrichtung unter byzantinischem Muth vergraben... Das Resultat ist also erstens, dass die in Alexandria zu den Komödien abgefassten Argumente nur die eigentliche ὑπόθεσις (die wohl in keinem Falle auf uns gekommen ist) und die eigentliche διδασκαλία enthielten, diese mit den Notizen über διασκευαί, zweite Aufführungen u. dgl.; zweitens, dass in byzantinischer Zeit neue Argumente nach dem Schema der tragischen abgefasst wurden, die, zu verschiedenen Zeiten vielfach redigirt und zersplittert, in den erhaltenen ὑποθέσεις vorliegen (4).

De eerste die zich uitvoeriger met de narratieve hypothesen heeft beziggehouden, zonder ze evenwel als een apart type te onderkennen, was Groebl (5). Hij stelt de vraag of in de hypothesen op de komedies van Aristophanes nog sporen te vinden zijn van de originele hypothesen van Aristophanes van Byzantium (6) en constateert dat dit inderdaad het geval is. Van hun oorspronkelijke structuur is volgens Groebl evenwel niet veel meer over: in plaats van de gebruikelijke beknopte narratio, zo typerend voor Aristophanes van Byzantium (7), bevatten de meeste hypothesen een resumé dat het grootste deel van de hypothesis in beslag neemt. Aangezien Groebl zijn onderzoek vooral richt op het aandeel van Aristophanes van Byzantium, laat hij deze uitvoerige narrationes grotendeels buiten beschouwing en beperkt zich, in navolging van Leo, tot de opmerking dat het hier om toevoegingen uit de Byzantijnse tijd gaat (8). Naar het oordeel van Groebl behoren deze hypothesen dus tot het type van Aristophanes van Byzantium, maar de uitvoerige resums ziet hij als latere substituties van diens oorspronkelijke bondige narrationes. Wel moet Groebl toegeven dat deze "interpolaties" een grote mate van uniformiteit vertonen (9). Omdat hij deze hypothesen evenwel vanuit een andere optiek bestudeert en het probleem van de narrationes elimineert, zijn bepaalde essentiële kenmerken hem ontgaan. Wat voor Groebl nog "uniforme interpolaties" waren zouden later een apart type hypothesen blijken te zijn.

Op de hele kwestie werd een nieuw licht geworpen door de publikatie in 1904 van een hypothesis op Cratinus' Dionysalexandros (10), die onmiskenbaar tot hetzelfde type behoort als de uitvoerige resums van Aristophanes' komedies. De (hoofdzakelijk stilistische) overeenkomsten (11) bewijzen dat dit type hypothesen niet uit de Byzantijnse tijd dateert, maar op zijn minst al in de tweede eeuw bestond. Aan Korte komt de verdienste toe dit als eerste onderkend te hebben (12). Hij doet ook een poging om de hypothesiograaf in kwestie te identificeren, naar zijn mening: Symmachus (13), een filoloog die omstreeks 100 na Chr. werkzaam

was. Hiertoe gebruikt hij de volgende argumentatie: dit type hypothesen behoort qua aard en karakter niet meer tot de Hellenistische tijd; de bedoeling van deze hypothesen is niet om de tooneelstukken in te leiden, maar om de lectuur ervan te vervangen (14); dit type stamt dus veeleer uit de keizertijd, zodat Didymus als hypothesiograaf ervan uitgesloten is; nu weten we uit Herodianus (15) dat Symmachus zowel Aristophanes als Cratinus behandeld heeft; al eerder had Von Wilamowitz (16) er op gewezen dat de editie van Symmachus vooral op het onderwijs geïntereerd was en ook in dit opzicht beantwoordde deze hypothesen volledig aan het beeld dat we van Symmachus' oeuvre hebben (17).

Het valt te betreuren dat de belangrijke publikatie van Körte niet de bekendheid gekregen heeft die ze verdiende (18). Raddatz (19) geeft in zijn status quaestionis nog de situatie weer zoals Groebl die geschetst had. Ook Radermacher (20), die dit type hypothesen uitvoerig bestudeerd heeft, blijkt de publikatie van Körte niet te kennen. Zonder de hypothesen op Cratinus' Dionysalexandros in zijn onderzoek te betrekken, komt hij evenwel tot nagenoeg dezelfde conclusies als Körte. Aan de hand van talrijke taalkundige en stilistische argumenten (21) toont hij aan dat dit type hypothesen weliswaar dateert uit de tijd van Symmachus, die hij echter niet als de auteur ervan wil erkennen:

Aber der Herausgeber ist nicht identisch mit Symmachus, der um 100 n. Chr. eine Aristophanesausgabe veranstaltete; es müssten denn entsprechende Einleitungen zu anderen Komödien, die schon bei Symmachus standen, verloren gegangen sein (22).

Radermachers afwijzing van Symmachus is uitsluitend gebaseerd op een argumentum e silentio! Dat een dergelijk argument voor de hypothesen met de grootste omzichtigheid gebruikt dient te worden, hoeft geen betoog. Dit soort literatuur was per definitie aan alle denkbare modificaties onderhevig (23).

Samenvattend stellen we vast dat op Aristophanes' komedies een achttal hypothesen voorkomen die tot hetzelfde type behoren. Ze vertonen een zekere overeenkomst met de "Tales from Euripides" (24) en beperken zich evenals deze tot een loutere inhoudsopgave

van het toneelstuk zonder enige didascalische informatie (25). Ze zijn in ieder geval vóór de tweede eeuw na Chr. ontstaan en zouden van de hand van Symmachus kunnen zijn. Behalve de hypotheseis op Cratinus' Dionysalexandros behoren tot dit type de hypotheseis I Ran., I Ach., I Eq., Lys., III Nub., I Pax, III+IV Plut. (26).

- (1) Zie hoofdstuk I par.2.
- (2) Vgl. het overzicht van Th.Achelis 1914,143-145, par.76. Achelis brengt zowel de bondige resumé's van Aristophanes van Byzantium als de narratieve hypotheseis onder een noemer: de ὑπόθεσις stricto sensu.
- (3) Zie hoofdstuk I par.8.
- (4) F.Leo 1878,405 en 407.
- (5) J.Groeb1 1890, passim.
- (6) De studie van Groeb1 was oorspronkelijk bedoeld als een aanvulling op het onderzoek van Schneidewin en Trendelenburg, die de hypotheseis op Aristophanes' komedies buiten beschouwing gelaten hadden. Vgl. F.Schneidewin 1852,36; J.Groeb1 1890,11
- (7) Zie hoofdstuk I par.2.
- (8) J.Groeb1 1890,90.
- (9) J.Groeb1 1890,93: "Die eigentliche ὑπόθεσις ist fast jedesmal zu einer breiten Erzählung geworden, in welcher es aber an der richtigen Betonung der Hauptmomente fehlt. Gerade dadurch charakterisiert sich dieselbe meist nur als ein Machwerk viel späterer Zeit, so dass man sie also selbst weniger für eine Erweiterung der alten ὑπόθεσις als für einen Zusatz betrachten möchte, den ein Späterer machte, nachdem das Ursprüngliche verloren gegangen war".
- (10) Pap. Oxy. IV(1904) 663, door Grenfell en Hunt eind tweede of begin derde eeuw gedateerd; vgl. A.Korte 1904,481.
- (11) A.Korte 1904,495-496.
- (12) idem 1904,494.
- (13) idem 1904,496.
- (14) Zuntz zal later hetzelfde opmerken over de functie van de Tales; zie hfd.I par.4.
- (15) A.Korte 1904,496: "Dass dieser Grammatiker (sc. Symmachos) den Kratinos gerade so behandelte wie den Aristophanes, zeigt eine Notiz des Herodian de dict. sol. p.39 (II 945 L.): εἰσὶ μέντοι οἱ καὶ διὰ τοῦ γ γραφουσιν (sc. κνέφαλλον). (ἔστιν) ἐν τισιν ἐν Μαλθάκοις Κρατίνου· παρεφύλαξε Σύμμαχος.

- (16) U.von Wilamowitz 1910,180-185.
- (17) A.Körte 1904,496-497.
- (18) Zie inleiding
- (19) G.Raddatz 1914,419-420.
- (20) L.Radermacher 1921,74-85.
- (21) idem 1921,75-79.
- (22) idem 1921,79.
- (23) zie hoofdstuk II par.2.
- (24) Zie hoofdstuk I par.4.
- (25) Dit neemt niet weg dat ook deze hypothesen later tal van interpolaties ondergaan hebben die hen van nature vreemd zijn; vgl. A.Körte 1904,497 en L.Radermacher 1921,78.
- (26) Als voorbeeld van een narratieve hypothesis volgt hier de hyp. I Ach. (ed. N.G.Wilson):

'Εκκλησία ὑφέστηκεν 'Αθήνησιν ἐν τῷ φανερῷ, καθ' ἣν πολεμοποιοῦντας τοὺς ῥήτορας καὶ προφανῶς τὸν δῆμον ἐξαπατῶντας Δικαιοπόλις τις τῶν αὐτουργῶν ἐξελέγχων παρεισάγεται. Τούτου δὲ διὰ τινος, 'Αμφιθέου καλουμένου, σπεισμένου κατ' ἰδίαν τοῖς Λάκωσιν, 'Αχαρνικοὶ γέροντες πεπυσμένοι τὸ πρᾶγμα προσέρχονται διώκοντες ἐν χοροῦ σχήματι· καὶ μετὰ ταῦτα θύοντα τὸν Δικαιοπόλιν ὀρῶντες, ὡς ἐσπεισμένον τοῖς πολεμιωτάτοις καταλεύσειν ὀρμῶσιν· ὁ δὲ ὑποσχόμενος ὑπὲρ ἐπιξήνου τὴν κεφαλὴν ἔχων ἀπολογήσασθαι, ἐφ' ᾧτε, ἂν μὴ πεῖσῃ τὰ δίκαια λέγων, τὸν τράχηλον ἀποκοπήσεσθαι, ἐλθὼν ὡς Εὐριπίδην αἰτεῖ πτωχικὴν στολὴν. Καὶ στολισθεὶς τοῖς Τηλέφου ῥακῶμασι παρῶν τὸν ἐκείνου λόγον, οὐκ ἀχαρίτως καθαπτόμενος Περικλέους περὶ τοῦ Μεγαρικοῦ ψηφίσματος. Παροξυνθέντων δὲ τινῶν ἐξ αὐτῶν ἐπὶ τῷ δοκεῖν συνηγορεῖν τοῖς πολεμίοις, εἴτα ἐπιφερομένων, ἐνισταμένων δὲ ἐτέρων ὡς τὰ δίκαια αὐτοῦ εἰρηκότος, ἐπιφανεῖς Λάμαχος θορυβεῖν πειρᾶται. Εἴτα γενομένου διεγκυμοῦ κατελεγχθεὶς ὁ χορὸς ἀπολύει τὸν Δικαιοπόλιν καὶ πρὸς τοὺς θεατὰς διαλέγεται περὶ τῆς τοῦ ποιητοῦ ἀρετῆς καὶ ἄλλων τινῶν. Τοῦ δὲ Δικαιοπόλιδος ἄγοντος καθ' ἑαυτὸν εἰρήνην τὸ μὲν πρῶτον Μεγαρικός τις

παιδία ἑαυτοῦ διεσκευασμένα εἰς χοιρίδια φέρων ἐν σάκκῳ
 πράσιμα παραγίνεται· μετὰ δὲ τοῦτον ἐκ Βοιωτῶν ἕτερος
 ἐγγέλεις τε καὶ παντοδαπῶν ὀρνίθων γόμον ἀνατιθέμενος
 εἰς τὴν ἀγοράν. Οἷς ἐπιφανέντων τινῶν συκοφαντῶν συλλα-
 βόμενός τινα ἐξ αὐτῶν ὁ Δικαιοπόλις καὶ βαλὼν εἰς σάκκον,
 τοῦτον τῷ Βοιωτῷ ἀντίφορτον ἐξάγειν ἐκ τῶν Ἀθηνῶν παρα-
 δίδωσι, καὶ προσαγόντων αὐτῷ πλειόνων καὶ δεομένων μετα-
 δοῦναι τῶν σπονδῶν, καθυπερηφανεῖ. Παροικοῦντος δὲ αὐ-
 τῷ Λαμάχου, καὶ ἐνεστηκυίας τῆς τῶν Χοῶν ἑορτῆς, τοῦτον
 μὲν ἄγγελος παρὰ τῶν στρατηγῶν ἦκων κελεύει ἐξελθόντα
 μετὰ τῶν ὅπλων τὰς εἰσβολὰς τηρεῖν· τὸν δὲ Δικαιοπόλιν
 παρὰ τοῦ Διονύσου τοῦ ἱερέως τις καλῶν ἐπὶ δεῖπνον
 ἔρχεται. Καὶ μετ'ὀλίγον ὁ μὲν τραυματίας καὶ κακῶς ἀπαλ-
 λάττων ἐπανήκει, ὁ δὲ Δικαιοπόλις δεδειπνηκῶς καὶ μεθ'
 ἐταίρας ἀναλύων. Τὸ δὲ δρᾶμα τῶν εὖ σφόδρα πεποιημένων,
 καὶ ἐκ παντὸς τρόπου τὴν εἰρήνην προκαλούμενον. Ἐδιδάχ-
 θη ἐπὶ Εὐθύνου ἄρχοντος ἐν Αθηναίοις διὰ Καλλιστράτου·
 καὶ πρῶτος ἦν· δεύτερος Κρατῖνος Χειμαζομένοις. οὐ
 σώζονται τρίτος Εὐπόλις Νουμηνίαις.

7. De historische hypothesen op de komedies

Onder de hypothesen op Aristophanes' komedies bevinden zich nog een viertal andere hypothesen die op grond van onderlinge overeenkomsten duidelijk een apart type vormen. Ze werden als zodanig onderkend door Radermacher (1). Hun voornaamste kenmerk is dat ze als historische inleidingen op de toneelstukken fungeren, d.w.z. dat ze nauwelijks op de inhoud van het betreffende toneelstuk ingaan, maar primair de historische achtergrond ervan belichten. Behalve deze ongetwijfeld dominante trek geeft Radermacher slechts een summiere beschrijving van het type. Er bestaan ongetwijfeld meer overeenkomsten tussen deze hypothesen; met name gaat Radermacher voorbij aan het feit dat vrijwel geen hypothese van dit type haar oorspronkelijke vorm bewaard heeft: drie van de vier hypothesen zijn samengesteld uit verschillende delen.

Bij zijn beschrijving van hyp.II Pax had Groebl (2) reeds opgemerkt dat deze in haar huidige vorm uit twee delen bestaat en dat de hypothesiograaf in het eerste deel t/m Βελλεροφόντου δίκη ondanks de betrekkelijke uitvoerigheid van zijn beschrijving, niet verder komt dan het begin van het toneelstuk, terwijl hij de rest volledig buiten beschouwing laat: hiermee vestigde Groebl onbewust de aandacht op het voornaamste kenmerk van deze hypothesen. Het tweede en kortste deel van de hyp.II Pax gaat zonder twijfel op antieke bronnen terug, maar vertoont duidelijk sporen van een latere hand (3).

De vraag rijst aan welk materiaal de hypothesiograaf zijn historische gegevens ontleend heeft. Radermacher beperkt zich tot het signaleren van een zekere overeenkomst tussen hyp. II Eq. en de Vita Aristophanis (4). Al is deze overeenkomst inderdaad aanwezig, zij levert nog niet het bewijs voor Radermachers veronderstelling dat alle hypothesen van dit type uit één enkele (uitvoerige) Vita afkomstig zouden zijn (5). Groebl was al eerder tot de belangrijke conclusie gekomen dat ze wat de grote lijnen betreft, op één enkele bron teruggaan, nl. de hypothesen van Aristophanes

van Byzantium (6). Daar diens hypothesen echter op den duur niet meer voldeden aan de behoeften (7), waren aanvullingen onvermijdelijk. Deze werden uit de meest verschillende bronnen geput, zoals de didascalieën van Aristoteles (8), een Vita Aristophanis (9), de werken van Eratosthenes en Crates (10) en zelfs de scholia (11). Dat dit bronnenmateriaal uitvoeriger was dan hetgeen de hypothesen van Aristophanes van Byzantium doorgaans te bieden hadden, bewijzen de hyp. II Aves en II Eq. (12), die meer didascalische gegevens bevatten dan de corresponderende rubriek in de hypothesen van Aristophanes van Byzantium (13). Dat tengevolge van de samenvoeging van heteroog materiaal onjuistheden (14) en zelfs contradicties (15) in een en dezelfde hypothesis konden binnensluipen, ligt voor de hand.

De voornaamste betekenis van Groebl's studie is gelegen in de ontdekking dat in deze historische hypothesen, ondanks hun heterogene samenstelling, het door Aristophanes van Byzantium in zijn hypothesen gevolgde schema nog steeds zichtbaar is. Zo vinden we in twee van de vier historische hypothesen Aristophanes' rubrieken over scène, koor en proloog terug (16). Anderzijds heeft Groebl opgemerkt dat juist deze drie rubrieken in sommige hypothesen van het narratieve type ontbreken, zoals bv. in de hyp. I Pax. Op grond hiervan komt hij tot de volgende conclusie:

Darum möchte ich auch noch den weiteren Schluss ziehen, dass die Verfasser beider Hypothesen die gleiche Quelle benützten, aus denen der erste nur das literar-historisch Wichtige nahm, während der andere die noch übrigen Punkte beisetzte (17).

Op taalkundige gronden had Groebl al eerder betoogd (18) dat genoemde hypothesen uit de Byzantijnse tijd moesten dateren. Radermacher van zijn kant heeft erop gewezen dat Byzantijnse taal-elementen in dergelijke geschriften het gevolg kunnen zijn van Byzantijnse modificaties (19) en derhalve geen voldoende grond vormen om ze als Byzantijnse produkten te beschouwen.

Blijft tenslotte de vraag naar de auteur van deze hypothesen. Groebl schrijft ze toe aan een onbekende Byzantijnse grammaticus (20). Radermacher (21) is voorzichtiger en merkt op dat ze juist

op die toneelstukken voorkomen die ook in de handschriftentraditie een nauwe samenhang vertonen, nl. Nubes, Equites, Aves en Pax. In zijn ogen vertegenwoordigen deze hypothesen de laatste resten van een antieke Aristophanes-editie die een beperkt aantal komedies omvatte, waarop volgens hem ook de onderlinge volgorde der hypothesen zou wijzen (22). Al met al is men er tot dusverre niet in geslaagd de hypothesiograaf van deze hypothesen te identificeren (23).

Tot de historische hypothesen dienen gerekend te worden II Aves, II Eq., II Nub., II Pax (24).

- (1) L.Radermacher 1921,84.
- (2) J.Groeb1 1890,69-70.
- (3) idem 1890,70: "Dagegen trägt der zweite Teil unverkennbare Spuren des Altertums, wiewohl auch die Thätigkeit eines Späteren daran zu erkennen ist. So werden darin besprochen die προλογίζοντες, die σκηνή und der χορός. Gewiss ist der Zusatz οἷς - σιτίοις jüngerer Ursprungs."
- (4) L.Radermacher 1921,84.
- (5) ibidem
- (6) J.Groeb1 1890,49,70,75.
- (7) Aan welke modificaties de hypothesen van Aristophanes van Byzantium onderhevig waren, wordt treffend geformuleerd door A.Nauck (1848,254-255): "Ultimo loco involavit hanc provinciam (sc. fabularum argumenta) sedulitas Byzantinorum hominum, quorum greges vetustiorum grammaticorum bona diripiebant, constructas illorum dapes suis usibus aptabant doctrinamque veterem ad eas quas nunc videmus angustias extenuabant". Dit standpunt werd overgenomen door A.Trendelenburg (1867,2) en Th.Achelis (1913,426).
- (8) J.Groeb1 1890,80 heeft dat voor hyp. II Eq. aangetoond.
- (9) L.Radermacher 1921,84.
- (10) Vgl. hyp. III Pax; Groeb1 merkt naar aanleiding van deze tekst op (1890,71 noot 1): "Wir dürfen als sicher annehmen dass die Stelle aus seinem Werke π. κωμ. genommen ist".
- (11) Voor de relatie tussen de scholia en de hypothesen vgl. J.Groeb1 1890,47 en 49; A.Dieterich PRE 6,1252 s.v. Euripides "Die ὑποθέσεις, die vor einer grossen Reihe von Stücken stehen, mehr oder weniger verstummelt, sind ganz unabhängig von der Scholienüberlieferung"; vgl. ook P.Boudreaux (1919,

91-97): "De tous les commentateurs anciens, Didyme tient la plus large place dans nos scolies...mais il n'a pas composé de véritables ὑποθέσεις. Il semble même que les ὑποθέσεις qui, précédant chaque pièce, faisaient partie des éditions, aient échappé entièrement à l'influence de son commentaire".

- (12) J.Groeb1 1890,79-80: "Die didaskalische Angabe für die Vogel ist hier (sc. hyp. II Av.) zwar nicht so vollständig, wie jene in hyp. I, denn es fehlen die Konkurrenten mit ihren Stücken, dafür erfahren wir aber, dass an den Lenaen desselben Jahres der Amphiaraos des Aristophanes durch Philonides aufgeführt wurde. Könnte man also aus dem ersten vermuten, dass der Verfasser nur aus hyp. I abgeschrieben habe, so muss aus dem zweiten auf eine zweite selbständige Benutzung der ältesten Quelle der Aristotelischen Didaskalien geschlossen werden".
- (13) Vgl. hoofdstuk I par.2.
- (14) J.Groeb1 1890,82: "Der ganze erste Teil (sc. hyp. II Av.) ist nun nichts anderes, als eine ungeheuer lange Erweiterung des früheren συνοπός, aber er mengt verschiedenes durcheinander und bringt auch teilweise Unrichtiges".
- (15) J.Groeb1 1890,49 geeft een voorbeeld van contradictie in hyp. II Eq.; zie verder hoofdstuk II par.3.
- (16) J.Groeb1 1890,49.
- (17) idem 1890,70.
- (18) idem 1890,47-48.
- (19) L.Radermacher 1921,74: "Es ist also der ὑπόθεσις ein Schicksal zugestossen, wie es in byzantinischer Zeit vielen Texten von geringerem Ansehen, aber auch solchen von kanonischer Bedeutung zuteil ward. Man hatte vor der wörtlichen Überlieferung nicht die genügende Achtung, dass man sie nicht gelegentlich nach Gefallen verändert hätte".
- (20) J.Groeb1 1890,47.
- (21) L.Radermacher 1921,84.
- (22) L.Radermacher 1921,84: "Es fällt auf, dass die historischen Einleitungen jener vier Stücke immer an zweiter Stelle auftreten"; dit mag dan waar zijn voor de onderlinge volgorde der hypothesen in de editie van Dubner, het geldt niet voor de middeleeuwse hss., vgl. K.Zacher 1888.
- (23) Vgl. hoofdstuk I par.3 en 4, waar de situatie voor de "Tales from Euripides" en de metrische hypothesen identiek is. Ook daar is men er ondanks alle pogingen niet in geslaagd de hypothesiograaf te identificeren.
- (23) L.Radermacher 1921,84.

- (24) Als voorbeeld van een historische hypothesis volgt hier de hyp. II Av. (ed. Coulon):

Τοῖς τῶν Ἀθηναίων πολίταις τὸ μέγιστον ἦν κλέος αὐτό-
χθοσι γενέσθαι, καὶ αὕτη φιλοτιμία πρώτη τὸ μηδέπω μηδε-
μιᾶς πόλεως φανείσης αὐτὴν πρῶτον ἀναβλαστῆσαι. Ἀλλὰ
τῷ χρόνῳ ὑπὸ προεστώτων πονηρῶν καὶ πολιτῶν δυσχερῶν
ἀνετέτραπτο, καὶ διωρθοῦτο πάλιν. Ἐπὶ οὖν τοῦ Δεκελεια-
κοῦ πολέμου, πονηρῶν τινων τὰ πράγματα ἐγχειρισθέντων,
ἐπισφαλῆς γέγονεν ἡ παρ' αὐτοῖς κατάστασις. Καὶ ἐν μὲν
ἄλλοις δράμασι διὰ τῆς κωμικῆς ἀδεείας ἤλεγχεν Ἀριστο-
φάνης τοὺς κακῶς πολιτευομένους (φανερῶς.) Ἐν δὲ τοῖς
Ὅρνισι καὶ μέγα τι διανενόηται, φανερώς μὲν οὐδαμῶς, -
οὐ γὰρ ἔστι τούτου ἦν ἔξουσία, - λεληθότως δέ, ὅσον ἀνῆκεν
ἀπὸ κωμῳδίας προσκρούειν· ὥς γὰρ ἀδιόρθωτον ἤδη νόσον
τῆς πολιτείας νοσοῦσης καὶ διεφθαρμένης ὑπὸ τῶν προεσ-
τώτων, ἄλλην τινὰ πολιτείαν αἰνίττεται καὶ προεστώτας
ἐτέρους, ὥσανεὶ τῶν ὄντων κακῶν καθεστώτων. Οὐ μόνον
δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμα ὅλον καὶ τὴν φύσιν, εἰ δέοι,
συμβουλευεὶ μετατίθεσθαι πρὸς τὸ ἡρεμαίως βιοῦν. Καὶ ἡ
μὲν ἀπότασις αὕτη. Τὰ δὲ κατὰ θεῶν βλάβος ἐπιτηδείως
ῥηκνόμενται· καινῶν γὰρ φησι τὴν πόλιν προσδεῖσθαι θεῶν,
ἀφροντιστούντων τῆς κακίας Ἀθηναίων τῶν ὄντων καὶ
παντελῶς ἡλλοτριωκότων ἑαυτοὺς τῆς χώρας. Ἀλλ' ὁ μὲν
καθόλου σκοπὸς τοιοῦτος. Ἐκαστον δὲ τῶν κατὰ μέρος οὐκ
εἰκῇ, ἀλλ' ἀντικρυς Ἀθηναίων καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἐγχειρι-
ζομένων τὰ κοινὰ ἐλέγχει τὴν φαύλην διάθεσιν, ἐπιθυμίαν
ἐγκατασπεύρων τοῖς ἀκούουσιν ἀπαλλαγῆναι τῆς ἐνεστώσης
μοχθηρᾶς πολιτείας· ὑποτίθεται γὰρ περὶ τὸν ἄερα πόλιν,
τῆς γῆς ἀπαλλάσσω, [ἀλλὰ] καὶ βουλᾶς καὶ συνόδους ὀρνί-
θων, ταῖς Ἀθηναίων δυσχεραίνων. Ἀλλὰ καὶ ὅσα παίζει,
ἐπίσκοπον ἢ ψηφισματογράφον ἢ τοὺς λοιποὺς εἰσάγων,
οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ γυμνοῖ τὰς πάντων προαιρέσεις, ὥς
αἰσχροκερδείας ἔνεκεν χρηματίζονται. Ἐξ ἑὺστερον καὶ τὸ
θεῖον εἰς ἀπρονοησίαν κωμῳδεῖ.

Τὰ δὲ ὀνόματα τῶν γερόντων πεποιήται ὥς εἰ πεποιθοῖη ἄτερος τῷ ἐταίρῳ καὶ ἐλπίζοι ἔσεσθαι ἐν βελτίοσιν. Τινὲς δὲ φασὶ τὸν ποιητὴν τὰς ἐν ταῖς τραγωδίαις τερατολογίας ἐν μὲν ἄλλοις διελέγχειν, ἐν δὲ τοῖς νῦν τὴν τῆς γιγαντομαχίας συμπλοκὴν ἔωλον ἀποφαίνων ὄρνισιν ἔδωκε διαφέρεισθαι πρὸς θεοὺς περὶ τῆς ἀρχῆς.

Ἐπὶ Χαβρίου τὸ δρᾶμα καθῆκεν εἰς ἄστυ διὰ Καλλιστράτου· εἰς δὲ Λήνια τὸν Ἀμφιάραον ἐδίδαξε διὰ Φιλωνίδου. Λάβοι δ' ἂν τις τοὺς χρόνους ἐκ τῶν πέρυσι γενομένων ἐπὶ Ἀριμνήστου τοῦ πρὸ Χαβρίου. Ἀθηναῖτοι γὰρ πέμπουσι τὴν Σαλαμινίαν, τὸν Ἀλκιβιάδην μεταστελλόμενοι ἐπὶ κρίσει τῆς τῶν μυστηρίων ἐκμυσήσεως. Ὁ δὲ ἄχρι μὲν θουρίου εἶπετο τοῖς μεθήκουσιν, ἐκεῖθεν δὲ δρασμὸν ποιησάμενος εἰς Πελοπόννησον ἐπεραιώθη. Τῆς δὲ μετακλήσεως μέμνηται καὶ Ἀριστοφάνης, ἀποκρύπτων μὲν τὸ ὄνομα, τὸ δὲ πρᾶγμα δηλῶν ἐν οἷς γέ φησι·

μηδαμῶς

ἡμῖν γε παρὰ θάλατταν, ἔν' ἀνακύβεται
κλητῆρ' ἄγουσ' ἔωθεν ἡ Σαλαμινίᾳ.

8. De Byzantijnse recensies van antieke hypothesen

Over de activiteiten van de Byzantijnse filologen m.b.t. de Griekse tragedies en komedies is reeds veel geschreven (1), niet altijd in gunstige zin (2). Dit negatieve oordeel geldt niet alleen hun behandeling van de tekst der toneelstukken zelf, maar in nog sterkere mate hun bemoeienis met de eraan voorafgaande hypothesen (3). Vele Byzantijnse hypothesen - vermeende zowel als echte - die in de meeste oudere edities van de tragici en comici opgenomen zijn (4) plegen dan ook, vooral sinds de dagen van Nauck, uit de moderne edities te worden geweerd (5). Recente onderzoekingen lijken echter een dergelijke houding niet geheel meer te rechtvaardigen (6) en noodzaken tot een meer genuanceerde benadering van de Byzantijnse hypothesiografie.

De Byzantijnse filologen hebben zich op tweeeerlei wijzen met de hypothesen beziggehouden. Enerzijds hebben zij de tekst van de antieke hypothesen, die ze in hun hss. aantreffen, naar vermogen trachten te verbeteren (7). Anderzijds hebben ze ook zelf hypothesen vervaardigd. In hoeverre zij zich in dit laatste geval door antieke hypothesen hebben laten inspireren, is nog niet voldoende onderzocht. Deze paragraaf behandelt alleen de eerste soort, de Byzantijnse recensies van antieke hypothesen, in de volgende paragraaf komt de tweede soort aan de orde.

In 1965 vergeleek Barrett drie versies van de hyp. Phoen. met elkaar: de versie die voorkomt in de Pap. Oxy. 2455 en 2544, de recensie van Moschopoulos in de hss. X en Xa en tenslotte de versie van de codd. veteres MBAV. Hij stelde vast dat er tussen Moschopoulos' recensie en de "vulgata" 19 tekstverschillen bestaan en dat in 8 van deze gevallen de tekst van Moschopoulos overeenstemt met de papyrus. Met recht concludeert Barrett dan ook (8):

It is evident that the Moschopouleian version is far closer to that text than is the version found in the principal medieval manuscripts...but a more important consequence is the proof that Moschopoulos made use of sources independent of (and, superior to) those of our earlier medieval manuscripts.

Hoe moeten wij ons die bron van Moschopoulos voorstellen ? Vertegenwoordigen in andere gevallen waar eveneens sprake is van discrepantie tussen Byzantijnse versies en de "vulgata", eerstgenoemde ook een betere tekst ? Er zijn inderdaad een paar gevallen die dit lijken te suggereren.

De hyp.IV Plut. wordt doorgaans als volgt uitgegeven (9):
 'Εδιδάχθη ἐπὶ ἄρχοντος Ἀντιπάτρου, ἀνταγωνιζομένου αὐτῷ Νικοχάρους μὲν Λάκωσιν, Ἀριστομένους δὲ Ἀδμήτῳ, Νικοφῶντος δὲ Ἀδώνιδι, Ἀλκαίου δὲ Πασιφῆ. Τελευταίαν δὲ διδάξας τὴν κωμῳδίαν ταύτην ἐπὶ τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ συστήσαι Ἀραρότα δι' αὐτῶν τοῖς θεαταῖς βουλόμενος τὰ ὑπόλοιπα δύο δι' ἐκείνου κατήκε, Κῶκαλον καὶ Αἰολοσκόωνα.

In zijn bespreking van deze hypothesis merkte Groebl (10) reeds op dat zij tot de interessantste hypothesen op Aristophanes' komedies behoort, maar dat het te betreuren valt dat deze hypothesis, die slechts didascalische informatie bevat, onvolledig is. Nu treft men deze hypothesis eveneens aan in de Vaticaanse cod. Reg. Suec. 147 (die alleen de Byzantijnse trias bevat) (11), doch in plaats van de woorden Κῶκαλον καὶ Αἰολοσκόωνα lezen we daar het volgende:

Ἵποκριταὶ Ἀριστοφάνους Καλλίστρατος καὶ Φιλωνίδης, δι' ὧν ἐδίδασκε τὰ δράματα ἑαυτοῦ, διὰ μὲν Φιλωνίδου τὰ δημοτικά, διὰ δὲ Καλλιστράτου τὰ ἰδιωτικά.

De aard van de geboden informatie toont aan dat deze tekst geen Byzantijnse conjectuur is. Moeten we hieruit concluderen dat de Byzantijnse filologen over een vollediger tekst van deze hypothesis beschikten dan de codices veteres bieden ? Dit is niet geheel uitgesloten, maar er is evenmin een dwingende reden om het te veronderstellen. Genoemde tekst komt nl. eveneens voor in de Vita

Aristophanis (12), zodat de uiteindelijke herkomst van deze informatie dus onzeker blijft.

Een tweede voorbeeld treffen we aan in de Byzantijnse versie van de hyp. Pers. (13), die op een bepaald punt vollediger is dan de versie der codices veteres. Het betreft de toevoeging van de naam Ποτνιεύς in 'Επὶ Μένωνος τραγῳδῶν Αἰσχύλος ἐνίκᾳ Φινεῖ, Πέρσαις, Γλαύκῃ Ποτνιεῖ, Προμηθεῖ. De aard der toevoeging maakt duidelijk dat het hier geen eigen Byzantijnse conjectuur betreft (14). Moeten we hieruit concluderen dat aan de Byzantijnse filologen een vollediger versie van deze hypothesis bekend was ? Dit is geenszins zeker, aangezien deze Byzantijnse toevoeging ook elders buiten de hypothesis voorkomt, nl. in de scholia ad Ran. (15).

Een derde voorbeeld biedt de hyp. III Oed. Tyr., waarvan de tekst als volgt luidt (16):

"Αλλως

'Ο τύραννος Οἰδίπους πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ ἐν τῷ Κολωνῷ ἐπιγέγραπται. Τὸ κεφάλαιον δὲ τοῦ δράματος γνῶσις τῶν ἰδίων κακῶν Οἰδίποδος, πῆρωςίς τε τῶν ὀφθαλμῶν καὶ δι' ἀγχόνης θάνατος 'Ιουκάστης.

Deze hypothesis wordt door Achelis tot het type van Aristophanes van Byzantium gerekend en hij neemt haar op in de reeks die hij met zekerheid aan Aristophanes van Byzantium meent te kunnen toeschrijven (17). Nu komt deze hypothesis uitsluitend voor in de hss. die de recensie van Demetrius Triclinius vertegenwoordigen (18). Moeten we hieruit concluderen dat Triclinius meer hypothesen van Aristophanes van Byzantium kende dan ons uit de codices veteres bekend zijn ? Dit is geenszins zeker, aangezien deze hypothesis geen enkele informatie bevat die Triclinius niet zelf uit het toneelstuk kon halen en vervolgens in formules van Aristophanes van Byzantium kon weergeven (19).

De gegeven voorbeelden maken duidelijk dat niet iedere Byzantijnse variant van een antieke hypothesis noodzakelijkerwijze een betere - alleen aan de Byzantijnen bekende - Vorlage van die antieke

hypothesis impliceert, maar soms ook op een andere wijze verklaard kan worden. De "betere" versie die Moschopoulos van de antieke hyp. Phoen. kende is wellicht een incidenteel geval. Moschopoulos' betere versie schijnt trouwens tot deze ene hypothesis beperkt te blijven en niet te gelden voor de beide andere hypothesen der Byzantijnse trias nl. de hyp. Hec. en Or. Barrett vond geen enkele aanwijzing dat Moschopoulos' versie van beide laatstgenoemde eveneens een betere tekst vertegenwoordigt (20).

Men dient derhalve met de mogelijkheid rekening te houden dat Moschopoulos' "zijn" versie van de hyp. Phoen. niet uit zijn onmiddellijke Vorlage heeft overgenomen, doch elders gevonden heeft; het type waartoe de hyp. Phoen. behoort, nl. de Tales, werd immers niet uitsluitend als inleidingen op de toneelstukken gebruikt, maar kende daarnaast nog een ruim verspreidingsgebied zoals onder meer uit de publikatie van Rabe blijkt (21).

Voor wat de Byzantijnse versies van antieke hypothesen betreft is verder onderzoek noodzakelijk ten einde te kunnen vaststellen in hoeverre ze over een betere Vorlage beschikten en in hoeverre ze daarnaast andere bronnen geconsulteerd hebben.(22).

- (1) Th.Hopfner 1912; J.Irigoin 1952 passim; R.Aubretton 1949,17-23; W.J.W.Koster en D.Holwerda 1954,136-156 en 1955,196-206.
- (2) A.Turyn 1949,11: naar zijn mening dient men de oorspronkelijke teksttraditie te herstellen door de Byzantijnse recensies te elimineren. Deze opvatting vindt men terug in zijn latere publikaties (1952,15 en 1957,17); hiertegen G.Zuntz 1965,151 vv; in zijn studie van 1957 geeft Turyn pp.15vv een overzicht van de verschillende kritische standpunten tegenover de Byzantijnse filologie
- (3) Vgl. A.Nauck 1848,254v; F.Schneidewin 1852,14v; F.Leo 1878, 405-407; J.Groeb1 1890, passim; Th.Achelis 1914,140 par.71; G.Raddatz 1914,418v; L.Radermacher 1921,74; G.Zuntz 1955,131vv.
- (4) Chr.Schutz 1809-1821; S.Butler 1809-1816; C.Blomfield 1817-1819; G.Hermann 1859; N.Wecklein 1885; O.Daenhardt 1894; G.Dindorf 1851, 1852 en 1863; F.Dübner 1842.
- (5) Hier dient een uitzondering gemaakt te worden voor de scholia-editie van W.J.W.Koster 1960- ; zie verder p.27 noot 6.
- (6) W.Barrett 1965.

- (7) Niet iedere Byzantijnse tekstverandering kan als een verbetering beschouwd worden, vgl. L.Radermacher 1921,74vv; anderzijds kan men evenmin iedere Byzantijnse tekstverandering als een interpolatie verwerpen, zoals A.Turyn 1957,17 doet; vgl. vooral G.Zuntz 1965,151vv.
- (8) W.Barrett 1965,58.
- (9) ed. Db. hyp.IV; ed. Coulon hyp.III.
- (10) J.Groeb1 1890,19.
- (11) W.J.W.Koster en D.Holwerda 1955,196; dit fragment is eveneens gepubliceerd in de scholia-editie van W.J.W.Koster 1960, LXXVII en W.J.W.Koster 1975,21.
- (12) W.J.W.Koster 1975,21 kritisch apparaat.
- (13) ed. Dindorf 1851,III,415-416;
- (14) A.Lesky(1972,87) beschouwt deze toevoeging als authentiek.
- (15) U.von Wilamowitz 1910,205 noot 167.
- (16) ed. Dindorf 1852,II,13.
- (17) Th.Achelis 1914,152 par.85.
- (18) A.Turyn 1952,36: "To Oed. Tyr., the Triclinian mss. T1a exhibit only arg.I and arg.III ἄλλως. This argument ἄλλως is not known to me from any other sources outside the Triclinian recension".
- (19) De formule πρὸς ἀντιδιαστολὴν komt eveneens voor in de hyp. Ajax deel I (zie hfd.III par.1); voor de formule τὸ κεφάλαιον zie hfd.I par.2.
- (20) W.Barrett 1965,66.
- (21) H.Rabe 1908; vgl. H.van Looy 1964,198-200.
- (22) Als voorbeeld van een Byzantijnse recensie van een antieke hypothesis volgt hier de hyp. Phoenissae (Moschopoulos) volgens de editie van W.Barrett (1965,59-60):

Ἐτεοκλῆς παραλαβὼν τὴν (τῶν) Θηβῶν βασιλείαν τὸν ἀδελφὸν Πολυνεΐκην ἀποστερεῖ τοῦ μέρους. Φυγὰς δὲ ἐκεῖνος εἰς Ἄργος παρεγένετο καὶ ἔγημε θυγατέρα τοῦ βασιλέως Ἀδράστου. Κατῆλθε δὲ εἰς τὴν πατρίδα φιλοτιμούμενος τὸν πενθερὸν πείσας στρατεῖαν ἀξιόχρεων συναθροῖσαι ἐπὶ τὰς Θήβας. Ἡ δὲ μήτηρ αὐτῶν ἔπεισεν αὐτὸν ὑπόσπονδον παραγενέσθαι· δεινοπροσωπήσαντος δὲ τῆς τυραννίδος Ἐτεοκλέους ἡ μὲν Ἰοκάστη τὰ τέκνα συναγαγεῖν εἰς φιλίαν οὐκ ἠδύνατο, Πολυνεΐκης δὲ

ὑποταξάμενος ἐχωρίσθη. Τειρεσίας δὲ ἔχρησε νικήσειν
 τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἂν ὁ Κρέοντος υἱὸς Μενοικεὺς
 σφάγιον ἄρει γένηται. Ὁ μὲν οὖν νεανίσκος ἐβούλετο
 καὶ τοῦ πατρὸς φυγὴν μετὰ χρημάτων διδόντος ἑαυτὸν
 ἔσφαξε· Θηβαῖοι δὲ τοὺς ἡγεμόνας τῶν Ἀργείων ἔσφαξαν·
 Ἐτεοκλῆς δὲ καὶ Πολυνείκης μονομαχήσαντες ἀλλήλους
 ἀνεΐλον. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ αὐτῶν νεκροὺς εὐροῦσα τοὺς
 υἱοὺς ἑαυτὴν κατέσφαξεν, ὁ δὲ ταύτης ἀδελφὸς Κρέων
 παρέλαβε τὴν δυναστείαν· οἱ δὲ Ἀργεῖοι τῇ μάχῃ
 ἡττηθέντες ἀνεχώρησαν. Κρέων δὲ δυσχερῶς φέρων τοὺς
 μὲν ὑπὸ τῇ Καδμείᾳ τῶν πολεμίων πεσόντας εἰς ταφὴν
 οὐκ ἔδωκε, Πολυνείκην δὲ ἀκήδεστον ἔρριπεν, Οἰδίποδα
 δὲ φυγάδα τῆς πόλεως ἀπεπέμψατο, ἐφ' ὧν μὲν οὐ φυλάξας
 ἀνθρώπων νόμους, ἐφ' ὧν δὲ τὴν ὀργὴν λογοποιήσας οὐδὲ
 παρὰ τὴν δυστυχίαν ἐλέησας.

9. De Byzantijnse hypothesen

De Byzantijnse filologen hebben zich niet beperkt tot recensies van bestaande hypothesen, ze hebben ook zelf hypothesen geschreven (1). Deze laatste zijn tot dusverre sterk veronachtzaamd, niet alleen in de moderne edities van de klassieke teksten (2), maar ook in vrijwel alle aan de hypothesiografie gewijde studies (3). Het oordeel van Zuntz die aan dit type een korte beschouwing gewijd heeft, is bijzonder ongunstig (4):

At the other end of the scale stand the elaborations of Byzantine grammarians. They are nowadays generally allowed to remain buried in the manuscripts and older editions... The wording is cumbersome and circuitous, the striving for Attic purity not invariably successful. The periods are overloaded with participles and subordinate clauses introduced by ἵνα, ὥς ἄν (with choice optatives) and the relative pronoun. The writers hardly ever achieve an easy-flowing and well-balanced phrase. Their use of the tenses is uncertain; not rarely the over-ambitious structure of their sentences finally collapses. They expect their readers to be in need of the most elementary information. Oedipus goes εἰς τὴν Πυθίαν [sic] ἥγουν εἰς τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος μαντεῖον; Orestes is dispatched to Phokis: Φωκίς δὲ ἡ χώρα ἣν ὁ Πυλάδης κατόικισεν; the Thebes of Kadmos is carefully to be distinguished from the Egyptian. Some schoolmasterly conceit stands out in the insertion of irrelevant erudition... The insertion of such accessory matter, together with the tendency to reproduce minute details of the relevant play, tends to imperil the ordered progress of the narrative.

In andere studies zijn terloops een aantal opmerkingen gemaakt die tot een nuancering van het oordeel van Zuntz nopen. Afgezien van het feit dat de Byzantijnse hypothesen ons waardevolle informatie kunnen verschaffen over de Byzantijnse filologie in het algemeen (5), zijn ze vooral in een ander opzicht belangrijk. De paradoxale situatie doet zich voor dat ze juist op dat punt het meest verwaarloosd worden, waar ze het meest waardevol zijn: als indirecte getuigen van antieke hypothesen. Er is nl. nog niet systematisch onderzocht in hoeverre de Byzantijnen zich bij het schrijven van hun eigen hypothesen hebben laten inspireren door de overgeleverde hypothesen. Dat dit inderdaad gebeurd is, blijkt bv. uit een ver-

gelijking tussen hyp.I en II (van Thomas Magister) Hec. (6). Indien de Byzantijnen bij hun recensie van de antieke hypotheseis in incidentele gevallen inderdaad over een betere tekst konden beschikken (7), dan zouden ook de door de Byzantijnen zelf geschreven hypotheseis aan betekenis winnen. Een voorbeeld moge volstaan om dit te illustreren. In de antieke hyp. Ran. (= IDb.) lezen we de volgende tekst: οὕτω δὲ ἐθαυμάσθη τὸ δρᾶμα διὰ τὴν ἐν αὐτῷ παράβασιν, ὥστε καὶ ἀνεδιδάχθη, ὥς φησι Δικαίλαρχος. De codd. veteres geven deze tekst in een dermate gecomprimeerde vorm dat hij aan duidelijkheid heeft ingeboet. Weil, gevolgd door Coulon (8), stelde voor παράβασιν in κατάβασιν te corrigeren. Thomas Magister, die deze hypothesis in zijn eigen hypothesis verwerkt heeft, geeft de tekst met de volgende variant (9): οὕτω δὲ ἐθαυμάσθη διὰ τὴν ἐν αὐτῷ παράβασιν, καθ' ἣν διαλλάττει τοὺς ἐντίμους τοῖς ἀτίμοις καὶ τοὺς πολίτας τοῖς φυγάσιν, ὥστε καὶ ἀνεδιδάχθη, ὥς φησι Δικαίλαρχος. (10). Betekent dit dat Thomas een vollediger versie van de antieke hypothesis kende? In ieder geval toont dit voorbeeld aan dat Thomas de lezing παράβασιν volgde, die tegenwoordig ook als de juiste lezing beschouwd wordt (11). De Byzantijnse hypotheseis mogen dus geenszins verwaarloosd worden, zelfs als de antieke hypotheseis bewaard gebleven zijn.

De Byzantijnse hypotheseis worden echter van uitzonderlijk belang wanneer een antieke hypothesis niet of niet volledig bewaard gebleven is, terwijl we wel een Byzantijnse hypothesis bezitten. Dit is onder meer het geval met de hyp. IV Ran., die als titel draagt Σκοπὸς τοῦ παρόντος δράματος (12) en in feite niets anders is dan een uitvoerige σκοπὸς in de zin van Aristophanes van Byzantium (13). Aangezien juist deze rubriek in diens oorspronkelijke hypothesis ontbreekt, is deze Byzantijnse hypothesis voor dit onderdeel de enige bron. Het is niet onwaarschijnlijk dat de oorspronkelijke rubriek van Aristophanes van Byzantium in deze hypothesis verwerkt is (14). Men heeft dan ook geprobeerd de oorspronkelijke rubriek van Aristophanes van Byzantium uit de Byzan-

tijnse hypothesi te distilleren (15). Om een verantwoord resultaat te bereiken is echter een, tot op heden nog niet verricht, systematisch onderzoek nodig naar de adaptatietechniek van de Byzantijnse filologen.

Uit de beknopte status quaestionis van de Byzantijnse hypothesiografie moge blijken dat dit type meer aandacht en meer onderzoek verdient dan het tot nu toe gekregen heeft (16).

- (1) Het beeld van de Byzantijnse filologie is in feite veel complexer dan in onze paragrafen 8 en 9 geschetst wordt. Koster (1974) maakt voor wat de Byzantijnse filologie betreft een onderscheid tussen "recensiones mixtae" (sc. ubi editiones discrepantes coniunguntur, quibus recensionis auctor aut nihil aut pauca suo Marte intermiscet) en "recensiones contaminatae" (sc. quarum auctor larga manu et licenter componit, addit, omittit, mutat, quae sibi utilia videntur). Met betrekking tot de hypothesi is de situatie zelfs nog gecompliceerder, omdat die niet altijd tot dezelfde recensie behoren als de tekst van het toneelstuk waaraan ze in de hss. toegevoegd zijn. Vgl. A.Tuyn 1943, 1952, 1957 passim en W.J.W.Koster 1960, XXXVIII: "Quod ad Chis attinet, hic codex in eis argumentis aperte tzetzianus non est; hoc praesertim ex Arg. III apparet, quod ex versione quadam compluribus locis a codicum veterum discedenti tradit, cuius vestigia etiam in aliis codd. recc. reperiuntur". Onze paragrafen 8 en 9 beogen dan ook geen volledigheid m.b.t. de Byzantijnse hypothesiografie, doch willen slechts enkele, naar onze mening belangrijke, aspecten ervan belichten.
- (2) Voor de Byzantijnse hypothesi is men in hoofdzaak aangewezen op oudere uitgaven, zoals de Scholia-edities van Dindorf 1851, 1852 en 1863 en Dübner 1842. Dat deze niet altijd volledig zijn, blijkt o.m. uit de aanvullingen die Dindorf zelf in Philologus gepubliceerd heeft, zoals de hyp. Sept. van Thomas Magister in Philologus 20 (1863), 386-387. Vgl. E.Bryson 1956, 28-29 noot 28. Voor de hyp. IV Ran., door Dübner slechts ten dele gepubliceerd, vgl. W.J.W.Koster 1962, 891. Voor de hypothesi in het algemeen en de Byzantijnse in het bijzonder geldt nog steeds de opmerking die Achelis meer dan een halve eeuw geleden gemaakt heeft: "fortasse omnia argumenta, quae nobis tradita sunt, in unam syllogon redigere operae pretium est". Achelis 1913, 417 noot 19.
- (3) Het gebrek aan belangstelling voor de Byzantijnse hypothesi heeft er zelfs toe geleid dat men soms antieke hypothesi buiten beschouwing liet omdat men ze als Byzantijnse produkten beschouwde. Aldus bv. F.Leo 1878, 405 en J.Groeb1 1890, 40 voor wat betreft de narratieve hypothesi. Vgl. A.Körte 1904, 494.

G.Zuntz (1955,132 noot 3) beschouwt de hyp. Sept. in de cod. P (= Par.gr. 2787 vgl. A.Turyn 1943,27) als een Byzantijnse hypothesis; hiertegen E.Bryson 1956,28 noot 28.

- (4) G.Zuntz 1955,131-134.
- (5) Vgl. W.J.W.Koster 1960,XLV-XLVI.
- (6) G.Dindorf 1863,200-202.
- (7) Zie hoofdstuk I par.8.
- (8) V.Coulon 1928 IV,82.
- (9) F.Dubner 1842,274a,14-17.
- (10) De versie van Thomas Magister is door F.Wehrli (1967,31 fr. 84) overgenomen.
- (11) Vgl. W.J.W.Koster 1962a,702 kritisch apparaat.
- (12) Naar de mening van W.J.W.Koster 1960,XXXVII en 691 is Tzetzes de auteur van deze hypothesis, de titel is van de hand van Musurus; vgl. Th.Achelis 1914,139 noot 321.
- (13) Voor de gelijknamige rubriek in de hypothesen van Aristophanes van Byzantium vgl. hoofdstuk I par.2.
- (14) Deze zienswijze is voor het eerst naar voren gebracht door J.Groeb1 1890,90 en geaccepteerd door Th.Achelis 1914,141.
- (15) Vgl. J.Groeb1 1890,90.
- (16) Als voorbeeld van een Byzantijnse hypothesis volgt hier de hyp. Hec. van Thomas Magister volgens de editie van G.Dindorf 1863, I 201-202; vgl. A.Turyn 1957,88.

Μετὰ τὴν Τροίᾳς ἄλωσιν ἄραντες οἱ "Ελληνες καθωρμίσθησαν ἐν τῇ ἀντιπέραν Χερρονήσῳ τῆς Θράκης, ἧς Πολυμήστῳ ἦρχεν· οὗ δὴ καὶ κενotάφιον ἔχωσαν Ἀχιλλεῖ ἐν Τροίᾳ ταφέντι. Διατρίψαντες δὲ ἐκεῖ ἡμέρας δὴ τινας, ἐφ' ᾧ τὰ αὐτῶν εὖ διαθήσονται, ἐπεὶ ἀναχθήσεσθαι ἔμελλον, φανὲν τὸ τοῦ Ἀχιλλέως εἶδωλον ἐπὶ τοῦ τάφου ἐπέσχε τοὺς Ἀχαιοὺς τῆς ἀναγωγῆς, αἰτοῦν γέρας αὐτῷ δοθῆναι τὴν παῖδα Πριάμου Πολυξένην, τὴν καὶ πρότερον κατεγγυθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ πατρὸς, δι' ἣν καὶ ὑπὸ Πάριδος καὶ Δηϊφόβου τοξευθεὶς ὄλωλεν, ὅτε τὰς ἐγγύας πρὸς τοῦτον πληροῦν ἔμελλε Πρίαμος. "Ελληνες μὲν οὖν ὦν εὖ ἔπαθον ὑπ' αὐτοῦ μεμνημένοι καὶ τιμῶντες τὴν ἀρετὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐνηφίσαντο σφάξαι τὴν Πολυξένην ἐπὶ τῷ τάφῳ τοῦ ἥρωος. Ἐπεμψαν δὲ τὸν τοῦ Λαέρτου Ὀδυσσεύα πρὸς τὴν

μητέρα αὐτῆς Ἑκάβην, ὥς ἂν τήν τε παρθένον λάβῃ καὶ τῷ ποικίλῃ τῶν λόγων, τοιοῦτος γὰρ ἦν ὁ ἀνὴρ, πέιση Ἑκάβην μὴ δυσχερῶς σχεῖν ἐπὶ τῇ τῆς παιδὸς ἀφαιρέσει. Ἐλθὼν οὖν Ὀδυσσεὺς, τήν τε κόρην συναιρομένην εὖρεν αὐτῷ τῆς σπουδῆς, καὶ πείθουσαν τὴν μητέρα ὥς τὸ τεθνήξεσθαι μᾶλλον αὐτῇ προσῆκον ἢ τὸ ζῆν παρ' ἀξίαν. Σφαγείσης δὲ τῆς παρθένου Ἑκάβη θεράπαιναν αὐτῆς ἔπεμψε παρὰ τὰς ἀκτᾶς, ἐφ' ᾧ ὕδωρ ἐκεῖθεν κομίσαι πρὸς λουτρὸν Πολυξένης. Εὔρε δὲ Πολύδωρον ἐκεῖ κείμενον· ἀλοῦσαν γὰρ ὥς ἔγνω τὴν Τροίαν Πολυμήστωρ, σφάξας αὐτὸν ἔρριπεν εἰς τὴν θάλασσαν, ὥς ἂν αὐτὸς ἔχῃ τὸν χρυσόν, ὃν πρὸς αὐτὸν μετὰ τοῦ παιδὸς Πολυδώρου πρῶην Πριάμος ἔπεμψε λάθρα, ἐπειδὴ ἑώρα τὸ Ἴλιον πρὸς κίνδυνον ἤδη χωροῦν. Ἦν δὲ ὁ χρυσὸς οὗτος πολὺς ἄγαν, καὶ ἱκανὸς ὀρθῶσαι καὶ αὐτῆς τὸ γένος τοῦ Πριάμου. Ὁ δὲ Πολυμήστωρ τῶν ἄγαν φίλων Πριάμου. Ὡς οὖν τοῦτον εὖρεν ἡ δούλη κείμενον ἐπ' ἀκταῖς, ἀνελομένη καὶ τῷ πέπλῳ εἰλίσσασα κομίζει πρὸς τὴν Ἑκάβην, καὶ ἡ τὸν τῆς Πολυξένης νεκρὸν, πρὶν ἐκκεκαλύφθαι τοῦτον, εἶναι νομίσασα, ἐπειδὴ ἔγνω Πολύδωρον, ἀθλίως τε ἔσχε, καὶ ὅπως ἀμυνεῖται τὸν Πολυμήστορα, μηχανᾶται τοιόνδε· κοινωσαμένη πρότερον τὴν περὶ τούτου γνώμην Ἀγαμέμνονι πέμπει τὴν αὐτῆς δούλην ὥς Πολυμήστορα, αὐτόν τε καὶ τὰ τέκνα πρὸς αὐτὴν μετακαλουμένη ἐφ' ᾧ περὶ τίνος ἀναγκαίου πρὸς αὐτὸν κοινώσασθαι. Οὗτος μὲν οὖν ἀγνοῶν ὅτι Πολύδωρος εὔρηται παρὰ τὰς ἀκτᾶς, καὶ ἅμα καὶ τισιν ἐλπίσιν ὑποκλαπείς μετὰ τῶν παίδων πρὸς αὐτὴν ἀφικνεῖται. Ἑκάβη δὲ πρὸς αὐτὸν τούτου χάριν ἔφη κεκλημέναι, ἵνα χρυσοῦ θησαυροὺς κεκρυμένους ὑπ' αὐτῆς ἐν Ἰλίῳ μηνύσῃ. Εἰσάγει δὲ καὶ τῆς σκηνῆς ἔνδον εἰποῦσα, ὥς ἂν καὶ ἕτερ' ἅττα αὐτῷ δώσῃ χρήματα, μεθ' ὧν ἐξηλθε τῆς Τροίας. Ἐκέκρυπτο δὲ εἴσω πλεῖστος γυναικῶν ὄχλος· σὺν αἷς τοῦτον εἰσελθόντα Ἑκάβη ὀφθαλμῶν τε στερεῖ καὶ τὰ τέκνα αὐτοῦ ἀποσφάττει. Δικάσαντος δὲ αὐτοῦ τοῦ Ἀγα-

μέμνονος ὕστερον, καὶ τοῦ Πολυμήστορος πολλὰ περὶ τῆς
σφαγῆς Πολυδῶρου διαπλασμένον. Ἐκάβη περιεγένετο,
ἐλέγξασα αὐτὸν ὡς τοῦ χρυσοῦ χάριν, καὶ οὐχ ὧν προὔτεινε,
τὸν παῖδα ἀνεῖλε, σύμῃφον σχοῦσα καὶ Ἄγαμέμνονα.

Ἦ μὲν σκηνὴ τοῦ δράματος ὑπόκειται ἐν τῇ ἀντι-
πέραν τῆς Τροίας Χερρονήσῳ· ὁ δὲ χορὸς συνέστηκεν ἐκ
γυναικῶν αἰχμαλωτίδων Τρωάδων, συμμαχησασῶν τῇ Ἐκάβῃ.

HOOFDSTUK II SPECIFIEKE HYPOTHESIS-PROBLEMEN: OVERLEVERING, CONTRADICTIES EN RECONSTRUCTIEPOGINGEN AAN DE HAND VAN HYPOTHESEIS

1. De overlevering van de hypotheseis

In het vorige hoofdstuk is bij herhaling gebleken dat niet alle overgeleverde hypotheseis thans nog even duidelijk de kenmerken vertonen van het type waartoe ze oorspronkelijk behoorden. Tal van hypotheseis zijn in de loop der tijden onderhevig geweest aan interpolaties en andere ingrepen, die nauw samenhangen met de wijze waarop ze overgeleverd zijn. Aan de bespreking van deze modificaties dient derhalve een overzicht vooraf te gaan van de vijf verschillende wegen waarlangs de hypotheseis tot ons gekomen zijn.

a) De grote meerderheid van de hypotheseis die in de tekstuitgaven van de Griekse tragedies en komedies opgenomen worden heeft ons bereikt via de middeleeuwse hss. samen met de toneelstukken waarop ze betrekking hebben. Juist deze categorie is in sterke, zij het zeer uiteenlopende mate aan modificaties blootgesteld geweest. Voor de Euripides-hypotheseis bijvoorbeeld dient men onderscheid te maken tussen de z.g. alfabetische en de z.g. niet-alfabetische stukken (1). Turner heeft er de aandacht op gevestigd dat de hypotheseis op deze laatste aanzienlijk beter bewaard gebleven zijn dan de hypotheseis op de alfabetische stukken (2). Dit is echter niet altijd het geval, omdat een hypothesis niet steeds tot dezelfde teksttraditie behoort als het betreffende toneelstuk (3); de hypotheseis werden soms uit de meest uiteenlopende bronnen geput en later aan het toneelstuk toegevoegd. Nu eens heeft een hypothesis vrijwel geen modificaties ondergaan, zoals de hyp. Rhes. (4), dan weer is zij volledig herschreven, zoals bij de hyp. Phoen. het geval is (5). Vandaar dat ook de hypotheseis die bij de niet-alfabetische stukken horen kwalitatief zeer verschillend kunnen zijn.

b) Een andere zeer belangrijke weg waarlangs hypotheseis ons bereikt hebben vormen de papyri. Lange tijd was het aantal betrekkelijk onbeduidend (6), totdat het in 1962 drastisch werd uitgebreid door de publikatie van de Pap. Oxy. 2455-2457 (7). Een volledige lijst van alle tot 1964 op papyri gevonden hypotheseis is gepubliceerd door Papathomopoulos (8); deze is voor Euripides in 1971 aangevuld door Austin (9).

Het merendeel van alle op papyri bewaarde hypotheseis behoort tot één enkel type, de z.g. Tales from Euripides (10). Dat ze hun oorspronkelijke vorm vrij goed bewaard hebben, blijkt onder meer uit de stereotype aanvangsformule οὐ / ἤς / ὧν ἀρχή (11), die gevolgd wordt door de eerste regel van het toneelstuk, alsmede uit een vergelijking tussen de hypotheseis in de hss. en die op papyri, die aantoonst dat deze laatste het minst van modificaties te lyden hebben gehad (12). In dit verband verdient vermelding dat de papyrusvondsten het bewijs geleverd hebben voor de door Von Wilamowitz een eeuw geleden geponeerde stelling dat de Tales aanvankelijk een afzonderlijk corpus vormden (13), een zienswijze die niet door iedereen aanvaard werd (14).

c) Een derde niet onbelangrijke groep hypotheseis heeft ons via de mythografen, met name Hyginus en pseudo-Apollodorus, bereikt. Een volledige inventaris van deze hypotheseis ontbreekt; het aantal van de thans bekende kan op ca. dertig worden geschat. De volgende auteurs hebben er terloops enige aandacht aan geschonken: Von Wilamowitz (15), Robert (16), Gallavotti (17), Zuntz (18) en Zuhlke (19). Het belang van deze categorie hypotheseis schuilt vooral in het feit dat ze ons belangrijke informatie zouden kunnen verschaffen over verloren toneelstukken (20). Het belangrijkste probleem bij deze hypotheseis is: in hoeverre zijn ze nog relevant te achten voor het toneelstuk waarop ze eventueel betrekking hebben? Het is niet uitgesloten dat een vergelijkend onderzoek tussen de hypotheseis op papyri en die der mythografen hierop enig licht kan werpen (21).

d) Ook via de scholia zijn enige min of meer fragmentarisch en niet altijd gemakkelijk als zodanig te identificeren hypothesen tot ons gekomen, zoals o.a. de hyp. I Alc. in schol. Plat. Symp. 179B, waar deze hypothesis als volgt wordt aangekondigd: ἡ περὶ τῆς Ἀλκίηστιδος ὑπόθεσις τοιαύτη τίς ἐστίν, en gevolgd wordt door het eerste deel van hyp. II Alc. (van Aristophanes van Byzantium). Achelis (22) vermeldt verder - terecht of ten onrechte ? - de volgende hypothesen die tussen de scholia zijn overgeleverd: schol. E 325: hyp. Bacch.

schol. Stat. Theb. XII, 510: hyp. Oed. Col.

Hieraan kunnen nog toegevoegd worden:

schol. Eur. Or. 432: hyp. Palamedes van Euripides (23)

schol. Aristides: hyp. Protesilaüs van Euripides (24)

schol. Arist. Eq. 400: hyp. Pytine van Cratinus (25)

Tenslotte zij hier vermeld dat Tzetzes meermalen uit de hypothesen geput heeft, zoals bijvoorbeeld blijkt uit de hyp. Syleus van Euripides in de Prolegomena van Tzetzes (26). Vooral de Tales vormden blijkbaar een bron waaruit de scholiasten graag putten. Welke discrepanties konden ontstaan tussen de inhoud van een toneelstuk en een mededeling van een scholiast die slechts de hypothesis kende, heeft Von Wilamowitz aangetoond (27). Zijn conclusies werden overgenomen en verder uitgewerkt door Robert (28). De hypothesen bij de scholiasten zijn aan velerlei modificaties onderhevig geweest en dienen met de grootste voorzichtigheid gehanteerd te worden, vooral als men er de inhoud van een verloren toneelstuk uit wil distilleren (29).

e) Tenslotte hebben ons enkele hypothesen bereikt via verschillende commentaren en epitomes. Zo publiceerde Rabe in 1908 uit cod. Vat. gr. 2228 een commentaar op Hermogenes' Περί μεθόδου δεινότητος van de hand van Johannes Diaconus et Logothetes (30). In dit commentaar zijn drie hypothesen van het Tales-type verwerkt, nl. op Euripides' Sthenoboea, op Euripides' Melanippe Philosophia en op Critias' Perithous. De eerste twee komen ook nog voor bij een

andere Hermogenes-commentator, nl. Gregorius van Corinthe (31). De publikatie van Rabe lijkt het vermoeden van Von Wilamowitz te bevestigen dat het corpus van de Tales tot in de Byzantijnse tijd bestaan heeft (32).

Doch niet alleen Tales hebben ons op deze wijze bereikt. Bij Aelianus, Var. Hist. II,8, lezen we een gedeelte van hyp. II Troad. van Aristophanes van Byzantium (33). Vooral het feit dat Johannes Catreres (34) in de veertiende eeuw nog in staat was aan Euripides' Helena in de cod. Laur. 172 fol. 13v (35) een "sage-hypotheseis" (36) toe te voegen, wijst erop dat bepaalde hypotheseis lang populair zijn gebleven. Dat ze voor velerlei doeleinden gebruikt konden worden blijkt o.m. uit het feit dat de "sage-hypotheseis" op Medea (37), die men tegenwoordig nog voor het toneelstuk aantreft, reeds door Ovidius geraadpleegd is (38).

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat de hypotheseis ons langs zeer verscheiden wegen bereikt hebben buiten het corpus waartoe ze eventueel behoorden en los van het toneelstuk waarop ze betrekking hebben, en dat de vorm en de kwaliteit van een hypotheseis hierdoor in hoge mate bepaald wordt. De wijze van overlevering van een hypotheseis heeft directe gevolgen voor de modificaties die de hypotheseis in de loop der eeuwen ondergaan hebben.

- (1) Voor het verschil in overlevering tussen beide groepen toneelstukken vgl. A.Lesky 1972,281-282.
- (2) E.Turner 1961,2.
- (3) A.Turyn 1943, 1952, 1957 passim.
- (4) Dit werd geconstateerd door C.Gallavotti na een vergelijking tussen hypotheseis op papyrus en de versie in de middeleeuwse hss. Vgl. C.Gallavotti 1933,180.
- (5) W.Barrett 1965,58-66.
- (6) Door Achelis zijn de papyri volledig buiten beschouwing gelaten; vgl. Th.Achelis 1913,425-426. Moeilijker verdedigbaar is het feit dat het stilistisch onderzoek van Krönn zich beperkt heeft tot de hypotheseis in de middeleeuwse hss.; vgl. K.Krönn 1971,1: "Unsere Arbeit wird sich also, wie der Titel ankündigt, auf die Hypothesen in den Euripides-handschriften beschränken".

- (7) Vgl. de bespreking die Turner aan deze hypothesen wijdt.
E.Turner 1961,1-17.
- (8) M.Papathomopoulos 1964,37-39.
- (9) C.Austin 1968,88.
- (10) Zie hoofdstuk I par.4.
- (11) E.Turner 1961,2.
- (12) Voor de zeldzame uitzonderingen hierop vgl. E.Turner 1961,12.
- (13) U.von Wilamowitz 1875,183.
- (14) L.Radermacher 1938,349: Anm. zu Seite 142: "An ein Sammelbuch mit Hypothesen (Wilamowitz, *Analecta Euripidea* S.183) glaube ich nicht".
- (15) U.von Wilamowitz 1875,183-186.
- (16) C.Robert 1881,242-248.
- (17) C.Gallavotti 1933,187.
- (18) G.Zuntz 1955,136 noot 2 en 3; 141 noot 6 en 145.
- (19) B.Zühlke 1961,7 noot 1; 8 noot 3 en 4.
- (20) Vgl. het gebruik dat Van Looy maakt van de Phrixus-sage bij Apollodorus en Hyginus voor de reconstructie van Euripides' Phrixus-tragedies (H.van Looy 1964,165-180 met verwijzing naar oudere literatuur). Vgl. ook hoofdstuk II par.5.
- (21) F.Stoessl 1966.
- (22) Th.Achelis 1913,425.
- (23) F.Stoessl 1966,100.
- (24) U.von Wilamowitz 1875,184. Hierteegen G.Raddatz 1914,418: "Schwerlich aus einer Hypothese aber stammt die Angabe über den Protesilaos in den Scholien zu Aristides, wie v. Wilamowitz Herakl. 170 glaubt".
- (25) G.Raddatz 1914,418.
- (26) W.J.W.Koster 1953,29.
- (27) U.von Wilamowitz 1875,184-186.
- (28) C.Robert 1881,242-248.
- (29) idem 1881,245.
- (30) H.Rabe 1908,144-147.
- (31) H.van Looy 1964,199 noot 4; A.Braet 1973,83 noot 2.
- (32) Zie hoofdstuk I par.4 noot 5.
- (33) Vgl. J.Martin 1961,22.
- (34) A.Tuyn 1964,124vv. ; vgl. G.Zuntz 1965,289.

- (35) A.Turyn 1957,261 en noot 245.
- (36) C.Moore 1901,297. Zie verder hoofdstukken III en IV.
- (37) C.Moore 1901,295. Wel dient hier vermeld te worden dat Moore er nog ten onrechte van uitging dat de hyp. I Med. in het hs. L aan Dicaearchus wordt toegeschreven; vgl. echter G.Zuntz 1955,143 noot 3. Zie ook hoofdstuk III en IV.
- (38) C.Robert 1881,231 noot 5.

2. De modificaties waaraan de hypothesen onderhevig waren

In hoeverre hebben de hypothesen hun oorspronkelijke vorm bewaard ? Afgezien van het feit dat hypothesen per definitie secundaire literatuur zijn, waarin iedereen naar behoefte en believen wijzigingen meende te mogen aanbrengen (1), kunnen toch een aantal factoren genoemd worden die de uiteindelijke vorm van veel hypothesen in het bijzonder beïnvloed hebben. In deze paragraaf zullen achtereenvolgens besproken worden: a) de factoren die modificaties in de hand gewerkt hebben, b) de soorten modificaties en c) de methodes die men hanteert bij het opsporen van deze veranderingen.

a) Factoren

(1) Factoren die inherent zijn aan een bepaald type

Een belangrijke factor die een rol gespeeld heeft bij de modificaties vormt het type zelf waartoe een hypothesis behoort. Niet alle typen zijn in dezelfde mate voor modificaties vatbaar.

Zo zal een metrische hypothesis gemakkelijker zijn oorspronkelijke vorm bewaren dan een in proza gestelde, omdat het metrum en het vaste aantal verzen waaruit een dergelijke hypothesis dikwijls bestaat, preventief en conserverend werken. Dit geldt echter uiteraard slechts zolang metrische hypothesen als zodanig herkenbaar zijn; zodra ze als proza geschreven werden (2), waren ze aan dezelfde veranderingen onderhevig als de in proza gestelde, zoals bv. blijkt uit het ontbreken in cod. R van de laatste zin van de metrische hyp. Ach. (3).

De Tales behielden gemakkelijker hun oorspronkelijke vorm dan de hypothesen van Aristophanes van Byzantium, omdat eerstgenoemde inhoudelijk een hechte structurele eenheid vormen (een samenvatting van de inhoud van het stuk), terwijl laatstgenoemde uit diverse rubrieken zonder directe functionele samenhang bestaan, waarvan

men er gemakkelijk enkele kon laten vervallen zonder dat dit bezwaarlijk was voor een goed begrip van de rest (4).

(2) De wijze van overlevering

Boven is reeds gebleken hoe sterk de uiteindelijke vorm van een hypothesis afhankelijk is van de wijze van overlevering. Zo is het bekend dat een hypothesis soms pas in een hs. werd ingevuld nadat de tekst van het toneelstuk al was neergeschreven (5). Daar de voor dit doel opengelaten ruimte soms te groot, soms te klein was, had dit vanzelfsprekend consequenties voor de hypothesen; deze werden aan de materiële omstandigheden aangepast (6). De kans op veranderingen werd nog groter wanneer de band met het oorspronkelijke toneelstuk verloren ging en de hypothesen bij mythografen of in scholia terecht kwamen (7).

(3) Verandering van situatie en van functie

Tal van hypothesen waren oorspronkelijk voor een andere samenhang of situatie geschreven dan waarin men ze thans aantreft. Zo waren de hypothesen van Aristophanes van Byzantium weliswaar van meet af aan bestemd om de toneelstukken in te leiden, maar wel in een situatie waarin het merendeel van die toneelstukken nog voorhanden was, waarnaar dan ook regelmatig verwezen werd (8); toen deze toneelstukken niet meer voorhanden waren (9), had dit uiteraard consequenties voor de desbetreffende rubrieken in deze hypothesen (10).

De Tales waren oorspronkelijk niet bestemd om de toneelstukken in te leiden, maar om de lectuur ervan te vervangen (11); toen men deze hypothesen als inleidingen en ook nog voor andere doeleinden ging gebruiken, betekende dit een oneigenlijk gebruik, met allerlei gevolgen voor hun oorspronkelijke vorm (12).

(4) Onderlinge beïnvloeding

In het bijzonder bij de hypothesen die als inleiding op toneelstukken dienen treft men onderlinge beïnvloeding aan. Het geval deed zich voor dat op zeker moment voor één enkel toneelstuk meer dan één inleidende hypothesis beschikbaar waren, die elk tot een ander type behoorden (13). Doublures waren hiervan het onvermijdelijke gevolg. Zodra de Tales als inleidingen gingen fungeren, bestond er in de hypothesen van Aristophanes van Byzantium geen behoefte meer aan het bondig resumé. Zo zijn vermoedelijk de Tales de oorzaak van het feit dat het resumé ontbreekt in alle op Euripides betrekking hebbende hypothesen van Aristophanes van Byzantium (14).

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat er geen sprake is van één enkele dominante factor, maar dat een complex van factoren verantwoordelijk is voor de vorm die tal van hypothesen thans hebben.

b) Soorten modificaties

Alle modificaties overziende, kan men vaststellen dat de hypothesen in het algemeen aan drie soorten veranderingen onderhevig waren.

1. Het meest hebben de hypothesen te lijden gehad van talrijke bewuste en onbewuste omissies, zoals blijkt uit een vergelijking van de tekst van de Tales op papyri met de tekst in de hss.; maar ook andere typen hypothesen konden hierdoor getroffen worden, zoals boven al is aangetoond (15).
2. Daarnaast zijn de hypothesen ook onderhevig geweest aan allerlei interpolaties. Deze konden beperkt blijven tot een eigenaam (16), maar ook hele zinnen en rubrieken omvatten (17).
3. Verstreckende gevolgen voor inhoud of strekking kunnen tekstveranderingen hebben die bepaalde delen van een hypothesis door andere vervangen. Verschillende versies kunnen met elkaar ge-

contamineerd worden (18); het verhaal kan er zelfs een andere ontknoping door krijgen (19).

c) Methodes om modificaties op te sporen

In verband met de talloze veranderingen rijst de vraag of we over middelen beschikken waarmee ze geïdentificeerd kunnen worden. Tot dusverre zijn hoofdzakelijk drie methodes gebruikt om ze op te sporen.

- (1) Men vergelijkt het onderdeel waarvan men vermoedt dat het gemodificeerd is, met andere delen van dezelfde hypothesis die er onmiddellijk aan voorafgaan of onmiddellijk op volgen. Als discrepantie blijkt, bv. in stilistisch opzicht, tussen het onderdeel in kwestie en zijn directe context, neemt men aan dat het betrokken is geweest bij een latere modificatie. Dit geval doet zich bv. voor in de hyp. Hcld., waar men aan het einde leest:

ταύτην μὲν οὖν εὐγενῶς ἀποθανοῦσαν ἐτίμησαν· αὐτοὶ δὲ τοὺς πολεμικοὺς ἐπιγνόντες παρόντας εἰς τὴν μάχην ὥρμησαν.

Zuntz merkt over deze tekst het volgende op (20):

Unlike the whole of the preceding sections, the closing phrase aims at covering an ensemble of several scenes... The difference of method compared with the rest of the hypothesis, the absence of a definite subject, the absence of any mention of Alcmena, and the general lack of precision, permit the assumption that this closing phrase is not original.

- (2) Men vergelijkt een van modificatie verdachte hypothesis met andere hypothesen van hetzelfde type. Als discrepantie blijkt, in welk opzicht dan ook, neemt men aan dat het onderdeel in kwestie betrokken is geweest bij een modificatie. Dit is bv. het geval bij de hyp. I Pax. Deze behoort tot het zogenaamde narratieve type, dat steeds eindigt met een esthetische beoordeling van het stuk (21). Op die grond heeft Radermacher

de rubriek τὸ δὲ κεφάλαιον, die in genoemde hypothesis op het esthetisch oordeel volgt, als een latere toevoeging verworpen (22).

- (3) Men toetst waar dit mogelijk is (niet van iedere hypothesis is het bijbehorende toneelstuk bewaard gebleven) de inhoud van de hypothesis aan de inhoud van het toneelstuk: als de hypothesis van het toneelstuk verschilt, wijst dit op een modificatie van de hypothesis (23). Zo luidt de laatste zin van de hyp. Androm. Τυχὼν δὲ αὐτῆς εἰς μακάρων νήσους ᾤκησεν. Voor deze mededeling vindt men geen aanknopingspunt in het toneelstuk. Zuntz merkt hierover het volgende op (24):

This assertion, based on Pindar, Ol. II, 86, is at variance with the text of the play. In view of the original accuracy of these summaries it is to be put down as an interpolation. This diagnosis is confirmed by the incorrigible solecism of the clause.

Uit het voorafgaande moge gebleken zijn dat de modificaties een belangrijk aspect vormen van de hypothesiografie. Deze hebben o.m. bewerkt dat er contradicties ontstaan zijn tussen hypothesis en toneelstuk. Deze contradicties vormen een hoofdstuk apart in de studie der hypothesiografie.

- (1) Zie inleiding
- (2) J. Wagner 1908, 3; W.J.W. Koster 1962, 45.
- (3) Vgl. ed. Coulon 1923, deel I, 10.
- (4) Th. Achelis (1914, 143-145) geeft hiervan vele voorbeelden.
- (5) A. Turyn 1943, 1952, 1957 passim; G. Zuntz 1955, 129-130.
- (6) G. Zuntz 1955, 129-130.
- (7) U. von Wilamowitz 1875, 184-186; C. Robert 1881, 242-248.
- (8) Th. Achelis 1913, 545; 1914, 122.
- (9) W. Barrett 1964, 50-53.
- (10) Th. Achelis 1914, 122-123.
- (11) Zie hoofdstuk I par. 4.

- (12) G.Zuntz 1955,139; E.Turner 1961,12.
- (13) Het meest frappante vb.: Nubes met tien hypothesen.
- (14) Th.Achelis (1914,138) constateerde hetzelfde zonder evenwel een verklaring te geven.
- (15) Zie hoofdstuk I par.2.
- (16) U.von Wilamowitz 1875,184-186.
- (17) C.Robert 1881,242-248.
- (18) ibidem
- (19) G.Zuntz 1947,49.
- (20) ibidem
- (21) L.Radermacher 1921,78.
- (22) ibidem
- (23) Overigens heeft O.Montanari (1970,132) erop gewezen dat niet iedere discrepantie op een latere interpolatie hoeft te wijzen. Zie ook hoofdstuk II par.3 en 4.
- (24) G.Zuntz 1955,142-143.

3. De contradicties tussen de hypotheseis en de toneelstukken

Een van de voornaamste gevolgen van de gesignaleerde modificaties kan zijn dat tussen de inhoudsopgave van de hypotheseis en de inhoud van het toneelstuk een discrepantie ontstaat. Dit wil echter nog niet zeggen dat elke onderkende discrepantie teruggaat op een modificatie. Uit de in de vorige paragraaf gegeven voorbeelden kan men opmaken dat lang niet alle modificaties gemakkelijk als zodanig kunnen worden herkend: soms zijn ze zozeer in de hypotheseis ingeweven dat de vraag rijst of we wel met echte modificaties te maken hebben. Men kan zich zelfs de vraag stellen of een aantal discrepanties niet van meet af aan in de hypotheseis aanwezig zijn geweest. Deze kwestie is hierom zo belangrijk omdat een van de voornaamste doeleinden waarvoor hypotheseis gebruikt pleegden te worden de reconstructie van verloren toneelstukken is (1). In hoeverre zijn de hypotheseis daartoe bruikbaar, m.a.w. in hoeverre zijn hypotheseis een adequate weergave van een toneelstuk?

Uiteraard zijn niet alle typen hypotheseis bij deze kwestie in gelijke mate betrokken. De hypotheseis van Aristophanes van Byzantium kunnen hier buiten beschouwing blijven, omdat deze hypotheseisopgraaf nauwelijks aandacht schonk aan de inhoud van het toneelstuk (2). Anders ligt dit bij de metrische hypotheseis, de narratieve hypotheseis en de Tales. Deze drie typen bestaan in hoofdzaak uit een resumé. Hoe zijn de discrepanties te verklaren tussen deze hypotheseis en de stukken waarop ze betrekking hebben? Deze vraag is op drieërlei wijze beantwoord.

(1) In bepaalde gevallen meent men de discrepanties te moeten verklaren uit het feit dat de betrokken hypotheseis niet geschreven is voor het toneelstuk waarvoor men die hypotheseis thans in de hss. aantreft. Een dergelijke verklaring werd door Wagner (3) gegeven voor de metrische hyp. Nub., die van het koor het volgende zegt:

Χορὸς δὲ Νεφελῶν ὡς (ὁσιώτατ') ἐπιλέγων,
καὶ τὴν ἀσέβειαν Σωκράτους διεξιῶν·

Wagner stelt vast dat voor deze laatste regel nergens in het toneelstuk een houvast te vinden is en concludeert dat deze hypothesis oorspronkelijk geschreven was voor de eerste Nub. van Aristophanes (3) en later aan de tweede Nub. is toegevoegd (4). Dezelfde argumentatie is gehanteerd voor de metrische hyp. op Sophocles' Philoctetes: deze zou bij het gelijknamige toneelstuk van Euripides horen (5). Ook van de metrische hyp. Oed. Tyr. is betoogd dat die bij een andere mythologische traditie hoort (6).

De hier bedoelde verklaringswijze heeft men niet alleen gebruikt ten aanzien van metrische hypothesen, maar ook voor bepaalde Tales. In de hyp. Hipp. lezen we: στέγουσα γὰρ τὴν νόσον ἡ Φαίδρα χρόνῳ πρὸς τὴν τροφὸν δηλώσαι ἡναγκάσθη, κατεπαγγελαμένην αὐτῇ βοηθήσειν. Barrett merkt over deze passage op:

In 13-14 there is an evident corruption: the sense was presumably that the Nurse promised to help her but then made proposals to Hipp. against her will (7).

Eerder al had Murray (8) naar aanleiding van deze tekst opgemerkt dat de erin vervatte mededeling feitelijk onjuist is en geconcludeerd dat zij alleen op de eerste Hipp. kon slaan, een mogelijkheid waarvan Barrett niet rept. De zienswijze van Murray wordt gedeeld door Krenn (9), die zich evenwel op andere discrepanties baseert (10); de contradictie in de regels 13 en 14 schijnt hem ontgaan te zijn.

(2) Een tweede verklaringspoging beroept zich graag op de permanente tendens om hypothesen te modificeren. Volgens deze opvatting boden de hypothesen oorspronkelijk een correcte weergave van het toneelstuk, waarbij de hypothesiograaf zich slechts één vrijheid veroorloofde, nl. de toevoeging van enkele eigennamen voor personages die in het stuk zelf anoniem gebleven waren (11): discrepanties zouden derhalve moeten worden toegeschreven aan latere modificaties. Deze zienswijze werd voor het eerst naar voren gebracht door Zuntz naar aanleiding van de hyp. Hcld., die een duidelijke afwijking van het stuk bevat: τῶν γὰρ παίδων ἐξ ἀπάσης ἐλαυνομένων γῆς ὑπ' Εὐρυσθέως, ἔχων αὐτοὺς ἦλθεν εἰς Ἀθήνας κάκεϊ προσφυγῶν

τοῖς θεοῖς ἔσχεν τὴν ἀσφάλειαν Δημοφῶντος τῆς πόλεως κρα-
τοῦντος. Zuntz merkt over deze zin op (12):

In this section the Heraclidae are alleged to have taken refuge not in the Tetrapolis but at Athens. This statement is in agreement with the mythographical tradition extant (e.g.) in Pausanias and Apollodorus, but it is at variance with Euripides. The error is not likely to have been in the original.

Het standpunt dat discrepanties te wijten zijn aan latere modificaties van de hypothesen, wordt later door Zuntz herhaald (13) en heeft sindsdien meer bijval genoten, o.a. bij Turner en Barrett (14). De vraag of alle discrepanties tussen hypothesen en toneelstukken alleen maar uit modificaties verklaard kunnen worden, blijft hiermee evenwel open.

(3) Tenslotte poogt men contradicties te verklaren door uit te gaan van de onderstelling dat hypothesen een correcte weergave van de toneelstukken zijn: zo er al van discrepantie sprake is, zou dat wel eens te wijten kunnen zijn aan een modificatie van het betreffende toneelstuk, niet aan een wijziging van de hypothesen.

Deze redenering werd voor het eerst gebruikt door Kirchhoff om de contradictie tussen de hyp. en de Hcld. te verklaren; naar zijn mening zou het laatste deel van het toneelstuk verloren zijn gegaan (15). Dit standpunt is overgenomen door Murray (16), maar op overtuigende wijze weerlegd door Zuntz (17).

Een andere hypothesis waarbij men een discrepantie aldus probeerde te verklaren is de hyp. Dr. Longo ontleent aan de hypothesis een argument voor de stelling dat de verzen 136-139 in het toneelstuk een latere interpolatie zijn (18). Juist omdat deze verzen ook al op andere gronden door Von Wilamowitz als een interpolatie verworpen waren (19) verdient de argumentatie van Longo de aandacht.

Een derde voorbeeld wordt gegeven door Krenn voor de hyp. I Bacch. In deze hypothesis lezen we tegen het einde de volgende zin:
Κάδμος δὲ τὸ γεγονὸς καταισθόμενος τὰ διασπασθέντα μέλη
συναγαγὼν τελευταῖον τὸ πρόσωπον ἐν ταῖς τῆς τεκούσης

ἐφώρασε χερσίν. Krenn merkt naar aanleiding van μέλη het volgende op (20):

kommt im Stück nicht vor, ist aber höchstwahrscheinlich in den Versen gestanden, die nach v.1329 ausgefallen sind. Stellen vom Autor des Christus Patiens, dem das Stück noch vollständig vorlag, beweisen das.

Ongetwijfeld heeft de tekstgeschiedenis van de toneelstukken, die bovendien niet altijd gelijk was aan die der hypotheseis (21), een rol gespeeld bij het ontstaan van de discrepanties.

Zelfs als men van alle drie hierboven genoemde verklaringswijzen gebruik maakt, lijkt een afdoende verantwoording van alle discrepanties niet mogelijk. Achter de vraag naar de betrouwbaarheid van de hypotheseis zou wel eens een fundamentele vraag schuil kunnen gaan: die naar de betrouwbaarheid van de hypothesiograaf.

- (1) Zie hoofdstuk II par.5.
- (2) Th.Achelis 1914,146.
- (3) J.Wagner 1908,11; deze auteur geeft op pp.10-13 een opsomming van alle discrepanties tussen de inhoudsopgaven van de metrische hypotheseis en de inhoud van de betreffende toneelstukken.
- (4) Dezelfde redenering, nl. dat bepaalde mededelingen in de hypotheseis Nub. betrekking zouden hebben op de eerste Nub., werd voor het eerst gebruikt door J.Groeb1 1890,33-39.
- (5) Th.Achelis 1913,440; A.Dain, ed. Soph. III,7.
- (6) Th.Achelis 1913,439.
- (7) W.Barrett 1964,153.
- (8) G.Murray, ed. Eur. I, krit. app. hyp. Hipp.: "Videtur contaminatum esse argumentum, nam falsa sunt quae vv.11-16 dicuntur, vera fortasse fuerunt de priore Hippolyto".
- (9) J.Krenn 1971,100-104.
- (10) J.Krenn 1971,97-118 vermeldt alle discrepanties tussen de inhoudsopgave van de hyp. Hipp. en de inhoud van het toneelstuk.
- (11) U.von Wilamowitz 1875,184-186; zie ook C.Robert 1881,242; het standpunt van Von Wilamowitz keert terug bij G.Zuntz 1955, 138; hiertegen E.Turner 1961,12.

- (12) G.Zuntz 1947,48 merkt over deze en andere inhoudelijke discrepanties op: "This charge cannot be laid at the door of the original author of the Εὐριπίδου Ἰστορίαι".
- (13) G.Zuntz 1955,138.
- (14) E.Turner 1961,9 en 12; W.Barrett 1964,153.
- (15) A.Kirchhoff 1855 Eur. Trag. II,496 noot bij v.627.
- (16) G.Murray ed. Eur., I krit. app. Hcld.
- (17) G.Zuntz 1947,48-49; de zienswijze van Zuntz wordt door J.Krenn 1971,175 volledig geaccepteerd.
- (18) V.Longo 1967,390-397.
- (19) Idem 1967,393.
- (20) J.Krenn 1971,38 en 42.
- (21) Zie hoofdstuk II par.1.

4. De betrouwbaarheid van de hypothesiograaf

In deze paragraaf beperken we ons tot de hypothesiograaf (1) van de *Tales from Euripides*, omdat voornamelijk de hypotheseis van dit type voor reconstructie van verloren toneelstukken gebruikt worden. Een systematische studie van alle discrepanties tussen de *Tales* en de corresponderende toneelstukken ontbreekt. Een dergelijk onderzoek dient het uitgangspunt te zijn bij de beantwoording van de vraag in hoeverre de hypothesiograaf van de *Tales* een adequate weergave biedt van de inmiddels verloren gegane toneelstukken (2). Krenn (3) heeft nagenoeg alle afwijkingen tussen hypotheseis en toneelstukken geïnventariseerd; zijn onderzoek bevat echter, omdat het gericht is op de taalkundige en stilistische beschrijving van de hypotheseis van het *Tales*-type (4), geen systematische bespreking van de discrepanties. Deze paragraaf poogt in die lacune te voorzien en beoogt Krenns onderzoek op dit punt af te ronden (5).

Wanneer men de door Krenn gereleveerde discrepanties analyseert, stelt men vast dat ze hoofdzakelijk aan vier factoren te wijten zijn: a) de invloed van de tekstvarianten in het toneelstuk, b) de invloed van parallel-tradities van de in het drama behandelde sage, c) de invloed die de hypotheseis als apart genre hebben uitgeoefend, en tenslotte d) de persoonlijke invloed van de hypothesiograaf.

a) de invloed van de tekstvarianten in het toneelstuk

Allereerst kunnen de lotgevallen van de toneelstukken zelf verantwoordelijk zijn voor bepaalde contradicties. De toneelstukken, die enkele eeuwen ouder zijn dan de corresponderende hypotheseis, hadden al een lange tekstgeschiedenis achter de rug voordat ze inspiratiebron werden voor hypothesiografen (6); het zou dus onjuist zijn te veronderstellen dat de onmiddellijke Vorlage waarop deze zich baseerden een foutloze tekst bood, of althans dezelfde lezingen bevatte als de hss. waarop de moderne edities berusten (7).

De tekstkwaliteit van de Vorlage is zo goed als zeker in het geding bij een passage uit de hyp. Phoen. r.16, waar we lezen: ἡ μὲν οὖν μήτηρ αὐτῶν εὐροῦσα νεκροὺς τοὺς υἱοὺς ἔσφαξεν ἑαυτήν. Deze mededeling is niet in overeenstemming met het toneelstuk zelf; blijkens de versen 1438vv waren beide zonen nog in leven toen Iocaste hen vond. De vergissing wordt begrijpelijk indien de hypothesiograaf in vers 1428 de lezing (ἐ)λειπέτην (codd. MLB) volgde i.p.v. ἐλειπέτην (8). Een dergelijk geval is door Zuntz (9) gesignaleerd in de hyp. Hcld. r.8, waar de zin ἐὰν Δήμητρι τὴν εὐγενεστάτην παρθένων σφάξῃ verklaarbaar wordt als de hypothesiograaf in vers 408 van het toneelstuk de lezing παρθένον κόρην Δήμητρι (codd. LP) volgde i.p.v. παρθένον Κόρη Δήμητρος (10).

b) de invloed van parallel-tradities

Een tweede invloedrijke factor die tot discrepanties kan leiden vormen mythografische soortgelijke parallel-tradities, die de hypothesiograaf niet altijd onberoerd hebben gelaten (11). Naast de door het toneelstuk gevolgde versie van de sage bestonden er ten tijde van de hypothesiograaf meestal nog andere tradities. In hoeverre heeft de hypothesiograaf zich laten leiden door het toneelstuk en in hoeverre volgde hij, om welke reden dan ook, andere versies? Dat dit laatste wel eens tot discrepanties tussen hypothesis en toneelstuk kon leiden, blijkt bv. uit de hyp. Hipp. r.5v, waar we lezen ὁ δὲ Θησεὺς Πάλλαντα, ἓνα τῶν συγγενῶν, φονεύσας. Deze mededeling is niet in overeenstemming met vers 35 van het toneelstuk: μῖασμα φεύγων αἵματος Παλλαντιδῶν. Krenn meent in de formule van de hypothesis invloed te bespeuren van een mythologisch handboek (12).

c) de invloed van de hypothesiseis als genre

Naast de invloed van tekstvarianten in de toneelstukken zelf, alsmede van mythografische en soortgelijke parallel-tradities is er ook de invloed die de hypothesiseis als genre met de daaraan inherente

specifieke kenmerken en normen hebben uitgeoefend. Daar de hypothesiograaf zijn hypotheseis slechts kon schrijven binnen de beperkingen die dit genre oplegde, was hij daardoor soms genoodzaakt in zijn hypotheseis enigermate van het toneelstuk af te wijken.

Dat kon bv. gebeuren om redenen van stilistische aard. Typisch voor de Tales zijn o.m. de talrijke participia en de talrijke μέν...δέ -clausules (13). Tot welke discrepanties dit kon leiden, blijkt bv. uit de hyp. Hec. r.3-4 waar we lezen: οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες τιμῶντες τὸν ἥρωα Πολυξένην ἀποσπᾶσαντες Ἑκάβης ἐσφαγίσαν. Hier is de pluralis ἀποσπᾶσαντες onjuist, omdat in het drama v.277 alleen Odysseus Polyxena komt halen. Krenn merkt hierover op:

Weil der Verfasser der Hypoth. das Partizip ἀποσπᾶσαντες und das Prädikat ἐσφαγίσαν mit οἱ μὲν οὖν Ἕλληνες dessen Numerus im Hinblick auf τιμῶντες τὸν ἥρωα gerechtfertigt ist, verband, ergaben sich die oben erwähnten inhaltlichen Divergenzen (14).

Een ander voorbeeld treft men aan in de hyp. Phoen. r.19. Daar leest men τοὺς μὲν ὑπὸ τῇ Καδμεΐα τῶν πολεμίων πεσόντας, waarvoor geen houvast te vinden is in het drama. De mededeling is vermoedelijk alleen in de zin ingeweven terwille van de μέν...δέ-formule. Krenn (15) wijst erop dat juist de inhoud van de slotzin van een hypothesis het ontgelden moet terwille van een stilistisch verzorgde slotformule.

Ook eisten de hypotheseis van het Tales-type, per definitie steeds een resumé (16), van de hypothesiograaf een voortdurende beknoptheid van formulering, hetgeen uiteraard gemakkelijk tot allerlei discrepanties kon leiden. Zo bv. in de hyp. Or. r.9: ἐπὶνέχθη τὸ πλῆθος ἀποκτείνεῖν Ὀρέστην. De hypothesis kan de indruk wekken dat alleen Orestes moest sterven, terwijl in het drama meermalen (vv 614, 731, 863vv, 899, 914, 945-949) sprake is van de dood van Orestes en Electra.

d) de persoonlijke invloed van de hypothesiograaf

Een vierde factor die niet verwaarloosd mag worden is het persoon-

lijke ingrijpen van de hypothesiograaf in het verhaal. Juist deze factor is bijzonder belangrijk voor de algemene betrouwbaarheid van de hypothesiograaf. Hierboven is reeds opgemerkt dat de hypothesiograaf in de slotzin graag de voorkeur geeft aan stilistische verfraaiing boven een adequate weergave van het drama. Maar welke vrijheden veroorlooft de hypothesiograaf zich nog meer ?

Volgens Krenn is het de hypothesiograaf er vooral om te doen aan de hypothesiograaf een vlotte verteltrant mee te geven, zonder dat hij daarbij nauwkeurig het drama in het oog houdt. Het gevolg daarvan zijn overgangsformules als οὗ συνέβαινε in hyp. Hipp. r.7 en vrijblijvende toevoegingen als παρ'αὐτῶν in hyp. Cycl. r.3. De vlotte verteltrant wordt ook bevorderd door de talrijke verklaarende opmerkingen die de hypothesiograaf alleen ten behoeve van de lezer toevoegt, zoals hyp. Phoen. r.7: περὶ τῆς ἀρχῆς, hyp. Andr. r.1: ἐν τῇ Τροίᾳ, hyp. Rhes. r.12: ὑπὸ 'Αθηνᾶς enz. Ernstiger gevolgen kan de vrijheid hebben die de hypothesiograaf zich veroorlooft, als hij tot persoonlijke interpretatie overgaat, zoals hyp. Or. r.7 het geval is: μεθ'ἡμέραν δὲ αὐτὸς ἦλθεν; Krenn merkt hierover op:(17):

Im Drama ist nicht ausdrücklich erwähnt, dass Menelaos erst am Tag kam. Es ergibt sich jedoch aus der besonderen Schilderung, dass er Helena nachts vorausgeschickt hatte, von selbst.

Opvallend is dat deze toevoeging weer is ingepast in een μέν... δέ-formule. Andere voorbeelden vindt Krenn in hyp. Hec. r.8: καὶ φιλίας δυστυχούσης ὀλιγώρησεν en hyp. Rhes. r.15: ἵνα αὐτὸς περιγίνηται τῶν πεπραγμένων.

In het algemeen kan men stellen dat de hypothesiograaf de inhoud van het toneelstuk in grote lijnen volgt (18), maar deze wel ondergeschikt maakt aan de regels die de hypothesiografie hem oplegt. Vandaar dan ook tientallen halve waarheden en overdrijvingen, zoals bv. hyp. Or. r.16: ἐπεβάλλετο τὰ βασίλεια πορθεῖν, wat sterk overdreven is, omdat Menelaos alleen de poort wil openbreken om aldus met geweld het paleis binnen te dringen.

Samenvattend stellen we vast dat de hypothesiograaf niet opzettelijk van het toneelstuk afwijkt. Waar discrepanties aanwijsbaar zijn is dat te wijten aan een complex van factoren, waarvan de typische taak van de hypothesiograaf en de eigen structuur van de hypothesen de dominante factoren zijn. Dit roept opnieuw de vraag op in hoeverre de hypothesen bruikbaar zijn voor de reconstructie van verloren toneelstukken.

- (1) J.Krenn (1971,1) veronderstelt in tegenstelling tot G.Zuntz (1955,143-146) dat de *Tales* door meer dan een auteur geschreven zijn; in hoofdstuk III zal blijken dat de argumenten die Krenn voor zijn stelling aanvoert ongegrond zijn, omdat hij hypothesen van verscheidene typen onder één noemer brengt.
- (2) E.Turner 1961,11.
- (3) J.Krenn 1971, passim.
- (4) Het feit dat Krenn de resultaten van zijn onderzoek niet belicht heeft tegen de achtergrond van de hypothesiografie in het algemeen, is ongetwijfeld het voornaamste bezwaar dat tegen zijn studie aangevoerd kan worden. Zo is het Krenn ontgaan dat de resultaten van zijn onderzoek een antwoord kunnen geven op verschillende nog openstaande vragen in de hypothesiografie. Zie inleiding.
- (5) Alle in deze paragraaf gesignaleerde discrepanties zijn, tenzij uitdrukkelijk anders vermeld, overgenomen uit de studie van Krenn.
- (6) U.von Wilamowitz 1910,130; vgl. ook D.L.Page 1934.
- (7) Vgl. W.Barrett 1964,45vv: The history of the text; G.Zuntz 1965,249vv: Main stages of the transmission.
- (8) J.Krenn 1971,86.
- (9) G.Zuntz 1947,48.
- (10) Vgl. J.Krenn 1971,172.
- (11) Hier wordt bedoeld de invloed die de mythografen uitgeoefend hebben voordat de hypothesen geschreven werden en niet de modificaties achteraf. Voor dit laatste aspect vgl. hoofdstuk II par.2.
- (12) J.Krenn 1971,164-165.
- (13) idem 1971,221-228.
- (14) idem 1971,57.
- (15) idem 1971,17 en passim.

(16) Zie hoofdstuk I par.4.

(17) J.Krenn 1971,10.

(18) Voor de eigen structuur van de hypothesais, zie hfd.II par.5.

5. De reconstructie van verloren toneelstukken met behulp van hypothesen

De betekenis die hypothesen kunnen hebben voor de reconstructie van geheel of grotendeels verloren gegane toneelstukken is reeds lang geleden onderkend, met name door Robert (1), die overigens niet naliet te waarschuwen voor een te groot optimisme. De destijds bekende hypothesen waren alle via de hss. overgeleverd, met als gevolg talrijke tekstmodificaties. Dit besef was al eerder voor Leo (2) aanleiding geweest om zich sceptisch uit te laten over dergelijke reconstructiepogingen. De publikatie van hypothesen op papyri leek geheel nieuwe perspectieven te openen. Een van de eerste die verschenen was de in 1904 gepubliceerde narratieve hypothesis op Cratinus' Dionysalexandros (3). Een eerste reconstructiepoging met behulp van deze hypothesis werd ondernomen door Körte (4), die echter tot zijn teleurstelling moest ervaren dat het twaalfstal bewaarde fragmenten van deze komedie zich maar moeilijk in het relaas van de hypothesis liet inpassen. Ook Gallavotti merkte bij de publikatie van een aantal hypothesen uit papyri op dat een reconstructie met behulp van deze hypothesen in menig opzicht een problematische aangelegenheid is (5). Deze paragraaf beoogt een verklaring te geven voor dergelijke teleurstellende ervaringen.

De ervaringen die tot dusverre door anderen zijn opgedaan en de eerder in dit hoofdstuk gereleveerde feiten kunnen tot geen andere conclusie leiden dan dat bij gebruikmaking van hypothesen voor de reconstructie van plot en structuur van een verloren toneelstuk de grootst mogelijke voorzichtigheid betracht dient te worden. Het voorbehoud dat men bij een dergelijke reconstructie moet maken laat zich het best verduidelijken aan de hand van de volgende vragen: a) tot welk type behoort de hypothesis waarop men de reconstructie wil baseren ? b) op welke wijze is die hypothesis overgeleverd ? c) in hoeverre is een hypothesis, indien zij

op grond van haar type en haar overlevering positief beoordeeld kan worden, als zodanig relevant voor de vaststelling van het verloop van het stuk ?

a) Tot welk type behoort de betreffende hypothese ?

Deze vraag dient te worden gesteld omdat niet alle typen evenveel mededelen over de inhoud van een toneelstuk. Aristophanes van Byzantium besteedde nauwelijks aandacht aan de inhoud van een toneelstuk (6). De historische hypotheseis belichten niet de inhoud, maar de historische achtergrond van een komedie (7). De narratieve hypotheseis op hun beurt beperken zich evenals de Tales tot de inhoud van het stuk (8).

Een specifieke moeilijkheid is in dit verband dat niet altijd achter elke overgeleverde hypotheseis even duidelijk het oorspronkelijke type zichtbaar is, bij de hypotheseis in de hss. als gevolg van hun lange tekstgeschiedenis met haar talrijke modificaties (9), bij de papyri omdat de hypotheseis daar soms zeer fragmentarisch bewaard gebleven zijn (10). Tot welke vergissingen dit kan leiden, blijkt bv. uit de reconstructie poging van Euripides' Stheneboea door Zühlke (11), die daarbij geen onderscheid maakte tussen antieke en Byzantijnse hypotheseis (12). Genoemde moeilijkheid hangt ten nauwste samen met de tweede vraag:

b) Op welke wijze is de hypotheseis overgeleverd ?

Deze vraag dient te worden gesteld met het oog op mogelijke tekstmodificaties. De papyri hebben in het algemeen de oorspronkelijke vorm beter bewaard dan de handschriften. Bijzonder moeilijk ligt deze zaak bij de hypotheseis die op indirecte wijze overgeleverd zijn, zoals o.m. de hyp. Bacch. aantoon (13). Deze hypotheseis heeft ons langs twee verschillende wegen bereikt, nl. via een mythograaf (Apollodorus) en samen met het toneelstuk (cod. P). Apollodorus geeft de hypotheseis zeer onvolledig. Daar reconstructies meestal niet uitsluitend op hypotheseis in de hss. of op papyri gebaseerd worden, maar vaak ook op mythografen, verdient dit as-

pect van de hypothesiografie alle aandacht (14).

Nauw met deze kwestie verbonden is ook de vraag van welke hypothesis en derhalve van welke dramaturg een mythograaf precies uitgaat. Van de Palamedes-sage is bekend dat zij door elk van de drie grote tragici behandeld is. Dit heeft geleid tot een grote discrepantie tussen de mythografen onderling: Aeschylus' tragedie wordt samengevat door Apollodorus Epit. 3,6-8; die van Sophocles door Servius, Aen. II 81 en Hyginus fab. 105; die van Euripides door schol. Eur. Or. 432 (15). Indien niet bekend is van welke dramaturg het stuk is waarvan de inhoud geresumeerd wordt, kan dit (uiteraard) tot ernstige vergissingen leiden (16).

Het is evident dat bij reconstructies de papyri de meeste kans op succes bieden, terwijl vooral de indirecte traditie met de grootste reserves tegemoet getreden dient te worden. Maar is de directe traditie zonder meer bruikbaar? Dit voert tot de derde vraag:

c) In hoeverre is een hypothesis relevant voor de vaststelling van het verloop van een drama?

Hiermee wordt bedoeld in hoeverre de hypothesiograaf in kwestie:

does or does not attach importance to the relation of events in the order of their happening in the play, or of their dramatic relevance? (17).

Dit probleem kan verduidelijkt worden aan de hand van drie vragen:

(1) Behandelt de hypothesis in kwestie ook de voorgeschiedenis, d.w.z. gebeurtenissen die niet in het toneelstuk zelf behandeld worden? (2) Welk deel van de hypothesis heeft betrekking op de proloog? (3) In hoeverre is het resterende deel van de hypothesis een adequate weergave van het betreffende toneelstuk?

(1) Behandelt de hypothesis in kwestie ook gebeurtenissen die niet in het toneelstuk zelf verwerkt zijn en die tot de voorgeschiedenis behoren? Het onderzoek van Krenn (18) heeft aangetoond dat in de Tales de voorgeschiedenis niet of nagenoeg niet behandeld pleegt

te worden.

(2) Moeilijker is het antwoord op de tweede vraag: welk deel van de hypothesis heeft betrekking op de proloog? Zoals bekend heeft de proloog van een toneelstuk een expositie-functie, hetgeen betekent dat de hypothesiograaf naar verhouding meer aandacht moest besteden aan de proloog dan aan de rest van het toneelstuk. Op grond van deze vaststelling ging Zuhlke (19) er bij de reconstructie van Euripides' Stheneboea van uit dat de eerste helft van een hypothesis nagenoeg steeds op de proloog betrekking heeft.

Uit het onderzoek van Krenn kan worden afgeleid dat de kwantitatieve verhouding tussen weergave van de proloog en weergave van de rest van het stuk per hypothesis zeer verschillend kan zijn, althans bij de hypothesen in de hss.; dit blijkt uit de volgende voorbeelden:

- hyp. Cycl.: de proloog wordt hier volledig buiten beschouwing gelaten (20);
- hyp. Hcld.: de proloog bestrijkt het eerste derde deel van de hypothesis (21);
- hyp. Hipp. en Andr.: de eerste helft van de hypothesis komt met de proloog overeen (22);
- hyp. Hec.: de proloog beslaat tweederde van de hypothesis (23).

Uit het onderzoek van Krenn blijkt niet alleen dat de aandacht die de proloog in een hypothesis krijgt, per hypothesis zeer verschillend kan zijn, maar dat bovendien in het op de proloog betrekking hebbende deel van een hypothesis soms elementen kunnen voorkomen die op andere delen van het toneelstuk betrekking hebben of omgekeerd en dat er soms zelfs elementen aan toegevoegd worden die in het toneelstuk niet voorkomen. De volgende voorbeelden illustreren dit:

- hyp. Ur.: Τυνδάρῃω δὲ τοῦ πατρὸς τῆς ἀνῆρημένης κατηγορήσαντος κατ'αὐτοῦ (24);
- hyp. Troad.: Ἀγαμέμνων δὲ τὴν χρησμοδὸν ἐνυμφαγῶγησεν (25);
- hyp. H.F.: καὶ πολὺν ἐκεῖ διατρίψας χρόνον (26).

De gegevens van Krenn weerleggen derhalve de opvatting van Zühlke, die meent dat de eerste helft van een hypothesis steeds betrekking heeft op de proloog. Dit mag dan in incidentele gevallen zo zijn, het is geen vaste regel en evenmin bestaat er een vaste verhouding of correspondentie. Het aandeel van de proloog in een hypothesis is veel gecompliceerder dan Zühlke veronderstelt.

Samenvattend stellen we vast dat in die gevallen waar men uitsluitend over een hypothesis beschikt zonder het toneelstuk, niet met zekerheid valt uit te maken welk deel van de hypothesis correspondeert met de proloog en welk deel met de rest van het toneelstuk. Maar zelfs bij die hypothesen waar men er wel in zou slagen beide delen duidelijk af te bakenen, rijzen er problemen, zoals uit de laatste vraag zal blijken.

(3) In hoeverre is het tweede deel van een hypothesis een adequate weergave van het betreffende toneelstuk? Uit de hyp. Or. is al gebleken dat in het voor de proloog relevante deel van een hypothesis elementen kunnen voorkomen die in het drama pas later aan de orde komen. In hoeverre volgt de hypothesiograaf in het tweede deel van zijn resumé de gebeurtenissen van het toneelstuk op de voet? Het onderzoek van Krenn heeft aangetoond dat dit lang niet altijd het geval is. De hypothesiograaf beoogt niet primair plot en structuur van een toneelstuk weer te geven, doch slechts een beknopte samenvatting te bieden van de inhoud. Dit betekent dat hij gebeurtenissen die in het toneelstuk pas aan het slot vermeld worden, in de hypothesis al eerder ter sprake kan brengen en vice versa. Dit kan met een voorbeeld geïllustreerd worden. In de hyp. Bacch. vindt men voor de zinsnede ὧν αἱ τοῦ Κρόνου θυγατέρες ἀφηγοῦμεναι (regel 3 van de hypothesis) in het drama geen steun vóór vers 680 (27). Andere inhoudelijke verplaatsingen treft men aan in de hyp. Or., Ion, Phoen., Rhes., Troad., Cycl. en Alc. (28). Krenn merkt op dat dergelijke verplaatsingen een wezenlijk kenmerk van de Tales zijn (29). De eisen die de speciale narratieve structuur aan een hypothesis stelt, verklaren ook het feit dat de hypo-

thesiograaf vaak elementen inlast waarvoor in het toneelstuk helemaal geen parallellen te vinden zijn, zoals bv. in de hyp. Or., waar voor de zinsnede καθαρθέντι δὲ τὸν φόνον in het toneelstuk geen enkel aanknopingspunt te vinden is (30).

Samenvattend stellen we vast dat de Tales niet a priori een adequate weergave beogen van plot en structuur van een toneelstuk, doch slechts de inhoud van het stuk globaal samenvatten. Deze eigenschap van de Tales vloeit voort uit hun specifieke functie om de lezers de lectuur van de toneelstukken te besparen:

The hypotheses of this type have been taken out of a separate work in which the "Tales from Euripides" were retold for the use of readers interested in mythology rather than in poetry (31).

Dit betekent uiteraard niet dat hypothesen geen waardevolle informatie zouden kunnen verschaffen over verloren toneelstukken. Naast verspreide fragmenten en naast de mythografische en de figuratieve bronnen (32) zijn het zeer belangrijke testimonia betreffende verloren toneelstukken. Ze zijn echter niet primair geschreven om de lezer nauwkeurig op de hoogte te brengen van plot en structuur van het weergegeven stuk (33). Het gebruik van de Tales voor reconstructiedoeleinden is in wezen een oneigenlijk gebruik.

- (1) C.Robert 1881,245: "Auch andere, der Dichtung fremde Zusätze pflegen die Hypotheseis zu haben...Dieser Punkt ist also bei Benutzung der Hypotheseis für die Rekonstruktion verllorener Dichtungswerke wohl im Auge zu behalten. Während aber diese vom ursprünglichen Verfasser herrührenden Angaben und Zusätze wenigstens Nichts enthalten, was mit der Dichtung direkt im Widerspruch stände, werden die Hypotheseis von dem Moment an, wo sie von der Dichtung losgelöst gewissermassen ein selbstständiges Dasein als mythographische Schriften zu führen beginnen, im Detail mancherlei Modifikationen unterworfen, durch die sie zuweilen direkt in Widerspruch zu derjenigen Dichtung treten, deren Inhalt sie doch eigentlich wiedergeben wollen."
- (2) F.Leo 1878,408:" Die meisten Versuche, den Inhalt verlornen Stücke der ἀρχαία zu rekonstruieren, haben sich als werthlose Spiele der Phantasie erwiesen."

- (3) Pap. Oxy. IV (1904) 663.
- (4) A.Körte 1904,492: "Versuchen wir nun, die erhaltenen Fragmente dem Rahmen des Stückes, den die Hypothesis bietet, einzufügen, so ergibt sich leider ein ziemlich unbefriedigendes Resultat." Vgl. ook M.F.Pieters, Cratinus, Leiden 1946,121-130 en verder W.Luppe 1966,169-193 die verschillende lacunes in de hypothesi veronderstelt (p.174, 178 en 179).
- (5) C.Gallavotti 1933,182.
- (6) Zie hoofdstuk I par.2.
- (7) Zie hoofdstuk I par.7.
- (8) Zie hoofdstuk I par.6 en 4.
- (9) Zie hoofdstuk II par.1 en 2.
- (10) Aldus bv. de hyp. Sciron (?) in de Pap. Amh. II 17; vgl. G.Zuntz 1955,134 noot 3 en C.Austin 1968,95. Een goed voorbeeld van het fragmentarisch karakter van sommige hypothesen vindt men in de Pap. Oxy. XXVII(1962) 2455 (p.32-69).
- (11) B.Zühlke 1961,1-15.
- (12) Vgl. A.Braet 1973,92v.
- (13) C.Robert 1881,243vv.
- (14) Vgl. bv. H.van Looy 1964,165-180.
- (15) F.Stoessl 1966,93-101.
- (16) Vgl. H.van Looy 1964,249: "D.L.Page heeft voor de reconstructie van Melanippe Desmotis bepaalde details aan Diodorus ontleend. Principieel dunkt ons dit verkeerd, want er bestaat geen enkel aanknopingspunt tussen de bewaarde fragmenten en de gegevens van Diodorus".
- (17) E.Turner 1961,11.
- (18) J.Krenn 1971 passim.
- (19) B.Zühlke 1961,5-8.
- (20) J.Krenn 1971,176.
- (21) idem 1971,169
- (22) o.a. op deze hypothesen baseert Zühlke zijn hoger vermeld standpunt.
- (23) J.Krenn 1971,53-62; in de hyp. Ion en H.F. neemt de proloog vrijwel de hele hypothesen in beslag, doch beide hypothesen zijn onvolledig bewaard.
- (24) Vgl. J.Krenn 1971,7: "In vv. 1-355 ist nirgendwo davon die Rede, dass Tyndareos gegen Orest Anklage erhob. Dass er aber über die Tat sehr empört war, können wir fast jedem seiner Worte entnehmen. Als inhaltliche Parallele ist v. 915f.

anzuführen. ὑπὸ δ' ἔτεινε Τυνδάρεως λόγους τῷ σφῷ κατακτείνοντι τοιοῦτους λέγειν."

- (25) J.Krenn 1971,155: "Diese Hypothesisstelle hatte dem Inhalt nach schon Z.5 nach 'Ἀγαμέμνονι μὲν Κασάνδραν eingefügt werden müssen. Dort hatte sie allerdings die μέν - δέ - δέ Folge gestört. Andererseits passt sie sehr gut als Pendant zu 'Ἐλένην δὲ ὡς ἀποκτενῶν Μενέλαος ἤγαγεν,"
- (26) J.Krenn 1971,162v: "Diese Phrase hat keine konkrete Parallele im Drama...Diese fragmentarische Hypoth. geht, wie schon erwähnt, zum Grossteil auf den Prolog des Dramas zurück. Manche Stellen haben jedoch weder sprachlichen noch inhaltlichen Bezug zum Stück".
- (27) idem 1971,25.
- (28) idem 1971, passim.
- (29) idem 1971,25: "Die Praxis der Hypothesenverfasser geht häufig dahin, dass sie, um einen kontinuierlichen Inhaltsablauf zu bringen, späteres Geschehen bisweilen vorwegnehmen, wie wir es auch hier beobachten können".
- (30) idem 1971,21.
- (31) G.Zuntz 1955,135.
- (32) H.van Looy 1964,81,173 en 195.
- (33) Vgl. de conclusie van R.A.Coles (1974,32) bij zijn reconstructieopgave van Euripides' Alexandros: "So runs the play - perhaps. One must always bear in mind the possibility that these hypotheses may pay less than due regard to the correct order of events, whether this be due to the composer or to later reworking". Vgl. ook J.M.Bremer 1975,308-311.

6. De Tales op papyri en de Tales in de handschriften

Het onderzoek naar de mate waarin hypothesesis van betekenis zijn voor de reconstructie van verloren drama's heeft twee dingen duidelijk gemaakt: 1. De relevantie van de Tales in de handschriften wordt beperkt door het feit dat ze een eigen vertelstructuur bezitten, die niet direct behoeft te corresponderen met plot en structuur van het navertelde drama. 2. Deze eigen vertelstructuur is o.m. herkenbaar aan en wordt mede bepaald door specifieke stilistische kenmerken.

Er blijft evenwel op één punt onduidelijkheid bestaan. Het onderzoek dat Krenn heeft ingesteld naar de betrouwbaarheid van de hypothesiograaf was uitsluitend gebaseerd op de Tales die in de handschriften de toneelstukken inleiden (2). Welnu, van deze hypothesesis is bekend dat ze aan tekstmodificaties blootgesteld waren (3). De vraag kan derhalve gesteld worden of de Tales in hun oorspronkelijke vorm, nl. toen ze nog deel uitmaakten van het corpus, wellicht adequater het verloop van het toneelstuk weergaven en op grond hiervan een veiliger leidraad bij reconstructiepogingen bieden dan de hypothesesis in de hss. Een stilistische vergelijking tussen de hypothesesis in de hss. en de hypothesesis op papyri kan op deze vraag een antwoord geven.

De stilistische kenmerken van de Tales in de handschriften worden door Krenn als volgt samengevat (4):

- (1) Ze beginnen gewoonlijk met de vermelding van de naam, in de regel in de nominativus, van de hoofdpersoon van het stuk; een uitzondering vormen de hypp. Hec. en Troad., die beginnen met een verwijzing naar de val van Troje.
- (2) In de tekst gaan eigennamen doorgaans vergezeld van een nadere bepaling waarin de familierelatie aangegeven wordt.
- (3) De hypothesiograaf geef blijk van een bijzondere voorkeur voor participiumconstructies. Een vergelijking tussen enerzijds de Tales en anderzijds Xen. Hell. II,2,3-31,3 en Plato Apolog.

18-24b leidde tot de volgende resultaten: In de 16 door Krenn bestudeerde hypothesen van dit type blijken 288 participia voor te komen, terwijl de qua lengte vergelijkbare passages bij Xen. en Plato resp. 119 en 103 participia tellen.

- (4) Naast een voorkeur voor participia heeft de hypothesiograaf een uitgesproken voorliefde voor μέν...δέ-formules. Stilisering d.m.v. μέν...δέ-formules vindt hij in veel gevallen kennelijk belangrijker dan een adequate weergave van de inhoud van het toneelstuk. Krenn merkt over deze formules op:

Der Gebrauch von μέν - δέ bleibt in der Koine selbstverständlich noch, ist aber schon etwas zurückgegangen und wird nur mehr als sehr schwache Verbindung empfunden. Umso auffälliger ist hier das verbreitete Auftreten, das vor allem wieder mit dem Vergleich der Xenophon- und Platonstelle deutlich wird. Xenophon 13, Platon 14, Hypoth. 21 (5).

Drie van de vier genoemde stijlkenmerken houden rechtstreeks verband met de eigen vertelstructuur van de hypothesen. Des te dringender rijst dus de vraag of deze stilistische kenmerken mogelijk het gevolg zouden kunnen zijn van een latere redactionele ingreep in deze hypothesen (6). Alleen de hypothesen op papyrus kunnen op deze vraag een antwoord geven (7).

Als uitgangspunt kan dienen de tekst van de hyp. Phoen., die zowel in de handschriften als op een papyrus volledig bewaard gebleven is (8). Van deze hypothesis bestaan drie versies: de zgn. traditionele versie, de Byzantijnse recensie van Moschopoulos en de hypothesis op papyrus (9). Uit een vergelijking van deze drie blijkt dat de papyrus en de traditionele versie vooral op vier punten verschillen (10):

- de traditionele hypothesis vertoont een zekere neiging om het verbum voor het subject of object te plaatsen i.p.v. erachter, zoals in de hypothesis op papyrus het geval is;
- op vijf plaatsen is de traditionele hypothesis enigszins uitvoeriger dan de hypothesis op papyrus;
- in vergelijking met de hypothesis op papyrus vindt men in de tra-

ditionele hypothesis vijfmaal een synoniem of een equivalente uitdrukking;

- achtmaal treft men diverse kleinere varianten aan in de traditionele hypothesis, zoals de invoeging van een eigennaam, alternatieve grammaticale vormen, een foutieve woordvolgorde, omissies en dgl.

Volgens Barrett tonen deze vier verschilpunten aan dat de traditionele versie van de hypothesis het gevolg is van een weloverwogen revisie (11). Wat daarvan ook zij, een vergelijking tussen de vier punten van Barrett en de vier door Krenn gereleveerde stilistische kenmerken leidt tot de conclusie dat de door Barrett bedoelde revisie slechts taalkundige en stilistische bijkomstigheden betrof (12) en geen consequenties had voor de dramatische relevantie van de hypothesis; bovendien blijkt dat de stilistische kenmerken van Krenn niet slechts eigen zijn aan de hypotheseis in de hss., maar al van meet af aan dit type hypotheseis typeren.

Men krijgt zelfs de indruk dat deze stilistische kenmerken oorspronkelijk in sterkere mate dan later in dit type hypotheseis voorkwamen. Illustratief is in dit opzicht de hyp. Phrixus (13): al in de eerste zin van deze hypothesis komen drie van de vier door Krenn opgesomde kenmerken voor: eigennaam voorop in de nominativus, aanduiding van de familierelatie, μέν...δέ-formule. In andere hypotheseis op papyri valt hetzelfde te constateren (14). Aldus wordt het vermoeden van Turner bevestigd dat

In their original form these hypotheses were more pointed, more accurated - and perhaps more bombastic than they are now (15).

Er is derhalve geen enkele reden om bij de reconstructie van toneelstukken aan de versie die de Tales in de papyri hebben, meer vertrouwen te schenken dan aan de versie die de handschriften bieden.

- (1) Deze paragraaf beperkt zich tot de Tales omdat doorgaans alleen hypotheseis van dit type voor reconstructie van toneelstukken gebruikt worden. Voor wat de stilistische kenmerken van de narratieve hypotheseis betreft, zij verwezen naar

A.Körte 1904,494vv.

- (2) J.Krenn 1971,68.
- (3) Zie hoofdstuk II par.2.
- (4) Het onderzoek van Krenn is gebaseerd op de volgende hypothesen: Or.; Bacch.; Ion; Hec.; Phoen.; Hipp.; Andr.; Rhes.; Troad.; Herakles; Heracl.; Cycl.; Iph. Taur.; Alc.; Med.; Hel. Een overzicht van alle stilistische kenmerken vindt men bij Krenn p.221vv.
- (5) J.Krenn 1971,10.
- (6) Zie hoofdstuk II par.5 noot 33, en zie verder noot 11.
- (7) Dit betekent uiteraard niet dat de hypothesen op papyri steeds de originele vorm vertonen.
- (8) W.Barrett 1965,58vv.
- (9) De drie versies zijn gepubliceerd door W.Barrett 1965,59v.
- (10) idem 1965,61v.
- (11) idem 1965,62: "In the great majority of these instances the discrepancies between PM and V are evidently due to deliberate revision".
- (12) Tot een soortgelijke conclusie was ook Radermacher gekomen bij zijn onderzoek van de narratieve hypothesen; vgl. L.Radermacher 1921,74vv.
- (13) E.Turner 1961,1; vgl. M.van Looy 1964,180-183.
- (14) Vgl. Pap. Oxy. XXVII(1962) 2455.
- (15) E.Turner 1961,9.

HOOFDSTUK III BESPREKING VAN ENKELE BYZONDERE HYPOTHESEIS

Nadat in hoofdstuk I een aantal typen van hypothesesis beschreven en in hoofdstuk II de problemen rond hun overlevering en hun betekenis voor de reconstructie van toneelstukken besproken zijn, vereist de afzonderlijke presentatie van enkele nog niet besproken hypothesesis in hoofdstuk III een nadere verantwoording.

Naast de reeds in hoofdstuk I beschreven typen blijven een aantal hypothesesis over die zich niet in de beschreven typen laten onderbrengen en waaraan dan ook doorgaans weinig aandacht wordt geschonken. Dit hoofdstuk heeft tot doel te onderzoeken of er tussen deze "restanten" significante overeenkomsten te ontdekken vallen. Volgens ons is dit bij acht hypothesesis inderdaad het geval. Deze zijn bijeengebracht, beschreven en geanalyseerd in hoofdstuk III, waarna in hoofdstuk IV een poging gedaan zal worden om hun plaats te bepalen binnen het geheel der hypothesiografie.

Alvorens elk van de acht bedoelde hypothesesis te bespreken zal eerst worden nagegaan of er nog andere hypothesesis op het betreffende toneelstuk voorhanden zijn en welke daarvan buiten beschouwing kunnen blijven omdat ze reeds op grond van de gegevens uit hoofdstuk I als behorend tot een type geclassificeerd zijn (externe eliminatie).

Vervolgens zal van elke resterende hypothesis worden nagegaan in hoeverre ze van latere modificaties te lijden heeft gehad, ten einde ze op grond van de gegevens uit hoofdstuk II van latere interpolaties te zuiveren (interne eliminatie).

Bij de bespreking zullen telkens aan de orde worden gesteld:

- a) overlevering in de handschriften;
- b) inhoudelijke bestanddelen;
- c) status quaestionis;
- d) commentaar;
- e) conclusie.

Tenslotte wordt aan het einde van hoofdstuk III een schematisch overzicht gepresenteerd van de parallellen en de eventuele lacunes die de onderlinge vergelijking aan het licht heeft gebracht.

1. De hypothesis Ajax

Op Sophocles' Ajax zijn twee hypotheseis overgeleverd. Een ervan behoort tot het Byzantijnse type (1). Voor ons onderzoek komt derhalve alleen de andere in aanmerking. In deze hypothesis kunnen vier delen onderscheiden worden. De tekst luidt in de editie van A.Dain (1968) als volgt:

I Τὸ δρᾶμα τῆς Τρωϊκῆς ἐστὶ πραγματείας, ὥσπερ οἱ Ἀντηνορίδαι καὶ Αἰχμαλωτίδες καὶ Ἑλένης ἀρπαγὴ καὶ Μένων. Πεπτωκότος γὰρ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐδόκουν Αἴας τε καὶ Ὀδυσσεὺς ἐπ' αὐτῷ πλεόν τι ἀριστεύειν περὶ τὴν τοῦ σώματος κομιδὴν· καὶ κρινομένων περὶ τῶν ὅπλων, κρατεῖ Ὀδυσσεύς. Ὄθεν (καὶ) ὁ Αἴας, τῆς κρίσεως μὴ τυχών, παρακεκίνηται καὶ διέφθαρται τὴν γνώμην, ὥστε ἐφαπτόμενος τῶν ποιμνίων δοκεῖν τοὺς Ἑλλήνας διαχρήσασθαι. Καὶ τὰ μὲν ἀνεῖλε τῶν τετραπόδων, τὰ δὲ δῆσας ἀπάγει ἐπὶ τὴν σκηνήν· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ κριὸς τις ἔξοχος, ὃν ᾤετο εἶναι Ὀδυσσεά, ὃν δῆσας ἐμαστίγωσεν, ὅθεν καὶ τῇ ἐπιγραφῇ πρόσκειται ὁ Μαστιγοφόρος· ἢ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ Λοκροῦ. Δικαίαρχος δὲ Αἴαντος θάνατον ἐπιγράφει. Ἐν δὲ ταῖς διδασκαλίαις φιλῶς Αἴας ἀναγράφεται.

II Ταῦτα μὲν οὖν πράττει ὁ Αἴας· καταλαμβάνει δὲ Ἀθηνᾶ Ὀδυσσεά ἐπὶ τῆς σκηνῆς διοπτεύοντα τί ποτε ἄρα πράττει ὁ Αἴας καὶ δηλοῖ αὐτῷ τὰ πραχθέντα, καὶ προκαλεῖται εἰς τὸ ἐμφανὲς τὸν Αἴαντα ἔτι ἐμμανῆ ὄντα καὶ ἐπικομπάζοντα ὡς τῶν ἐχθρῶν ἀνηρημένων. Καὶ ὁ μὲν εἰσέρχεται ὡς ἐπὶ τῷ μαστιγοῦν τὸν Ὀδυσσεά· παραγίνεται δὲ χορὸς Σαλαμινίων ναυτῶν, εἰδὼς μὲν τὸ γεγονὸς, ὅτι ποίμνια ἐσφάγησαν ἑλληνικά, ἀγνοῶν δὲ τὸν δρᾶσαντα. Ἐξεῖσι δὲ καὶ Τέκμησσα, τοῦ Αἴαντος αἰχμάλωτος

παλλακίς, εἰδυῖα μὲν τὸν σφαγέα τῶν ποιμνίων ὅτι Αἴας ἐστίν, ἀγνοοῦσα δὲ τίνος εἶεν τὰ ποίμνια. Ἐκάτερος οὖν παρ' ἐκατέρου μαθόντες τὸ ἀγνοούμενον, ὁ χορὸς μὲν παρὰ Τεκμήσσης ὅτι ὁ Αἴας ταῦτα ἔδρασε, Τέκμησσα δὲ παρὰ τοῦ χοροῦ ὅτι Ἑλληνικὰ τὰ σφαγέντα ποίμνια, ἀπολοφύρονται· καὶ μάλιστα ὁ χορὸς. Ὅθεν δὴ ὁ Αἴας προελθὼν ἔμφρων γενόμενος ἑαυτὸν ἀπολοφύρεται. Καὶ τούτου ἡ Τέκμησσα δεῖται παύσασθαι τῆς ὀργῆς· ὁ δὲ ὑποκρινόμενος πεπαῦσθαι ἔξεισι καθαρσίῳ ἔνεκα καὶ ἑαυτὸν διαχρῆται. Εἰσὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῷ τέλει τοῦ δράματος λόγοι τινὲς Τεύκρου πρὸς Μενέλαον οὐκ ἔῶντα θάπτειν τὸ σῶμα. Τὸ δὲ πέρας, θάψας αὐτὸν Τεῦκρος ἀπολοφύρεται. Παρίστησι δὲ ὁ λόγος τῆς τραγῳδίας ὅτι ἐξ ὀργῆς καὶ φιλονεικίας οἱ ἄνθρωποι ἤκοιεν ἐπὶ τὰ τοιαῦτα νοσήματα, ὥσπερ ὁ Αἴας, προσδοκήσας ἐγκρατῆς εἶναι τῶν ὅπλων, ἀποτυχὼν ἔγνω ἑαυτὸν ἀνελεῖν. Αἱ δὲ τοιαῦται φιλονεικίαι οὐκ εἰσὶν ἐπωφελεῖς οὐδὲ τοῖς δοκοῦσι νενικημέναι. Ὅρα γὰρ καὶ παρ' Ὀμήρῳ τὰ περὶ τῆς ἡττης τοῦ Αἴαντος πάνυ διὰ βραχέων καὶ περιπαθῶς·

Οἷη δ' Αἴαντος ψυχὴ Τελαμωνιάδαο
νόσφιν ἀφειστήκει κεχολωμένη εἵνεκα τευχέων.

Εἴτα αὐτοῦ ἄκουε τοῦ κεκρατηκότος·

Ὡς δὴ μὴ ὄφελον νικᾶν τοιῷδ' ἐπ' ἀέθλῳ.

Οὐκ ἔλυσιτέλησεν ἄρα αὐτῷ ἡ νίκη, τοιούτου ἀνδρὸς διὰ τὴν ἡτταν ἀποθανόντος.

- III α) Δεῖ δὲ τὸν ὑποκριτὴν πανταχόθεν διαβλέπειν ὥσπερ δεδοικότα μὴ ὀραθῇ. Πάρεστιν Ὀδυσσεὺς ἐπὶ τὴν σκηνὴν ἀγωνιῶν καὶ πολυπραγμονῶν μή τι ἀπὸ ἐχθροῦ πάθῃ. Πάντα δὲ τὰ τῆς ὑποθέσεως συνεκτικῶς ἐδήλωσεν ἐν τῷ προοιμίῳ

πρὸς τίνας ὁ λόγος καὶ ποῦ ἡ σκηνὴ καὶ τί πράττει
 'Οδυσσεύς· ἐν δὲ τῷ πεῖρᾶν τινα ἤδη ἔχνος τι κατέθετο
 τῆς ὑποθέσεως ὅτι παρὰ τὸν ἐχθρὸν ἦκει. Δεῖ δὲ τὰ τῆς
 ὑποθέσεως συνεκτικὰ εἶναι ἐν τῇ ἀρχῇ.

b) 'Η σκηνὴ τοῦ δράματος ἐν τῷ ναυστάθμῳ πρὸς τῇ σκηνῇ
 τοῦ Αἴαντος. Προλογίζει δὲ ἡ 'Αθηνᾶ.

c) 'Η σκηνὴ τοῦ δράματος ἐν τῷ ναυστάθμῳ πρὸς τῇ σκηνῇ
 τοῦ Αἴαντος. Δαιμονίως δὲ εἰσφέρει προλογίζουσιν τὴν
 'Αθηνᾶν. 'Απίθανον γὰρ τὸν Αἴαντα προΐοντα εἰπεῖν περὶ
 τῶν αὐτῷ πεπραγμένων, ὥσπερ ἐξελέγχοντα ἑαυτόν· οὐδὲ μὴν
 ἕτερός τις ἥπιστατο τὰ τοιαῦτα, ἐν ἀπορρήτῳ καὶ νυκτὸς
 τοῦ Αἴαντος δράσαντος. Θεοῦ οὖν ἦν τὸ ταῦτα διασαφῆσαι,
 καὶ 'Αθηνᾶς προκηδομένης τοῦ 'Οδυσσεύς, διό φησι·

καὶ πάλαι φύλαξ ἔβην

τῇ σῇ πρόθυμος εἰς ὁδὸν κυνηγία.

IV Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Αἴαντος διαφόρως ἱστορή-
 κασιν. Οἱ μὲν γὰρ φασιν ὅτι ὑπὸ Πάριδος τρωθεὶς ἦλθεν εἰς
 τὰς ναῦς αἰμορροῶν· οἱ δὲ ὅτι χρησμός ἐδόθη Τρωσὶ πηλὸν
 κατ'αὐτοῦ βαλεῖν (σιδήρῳ γὰρ οὐκ ἦν τρωτός), καὶ οὕτω
 τελευτᾷ· οἱ δὲ ὅτι αὐτόχειρ αὐτοῦ γέγονεν, ὧν ἐστὶ καὶ
 Σοφοκλῆς. Περὶ δὲ τῆς πλευρᾶς, ὅτι μόνην αὐτὴν τρωτὴν
 εἶχεν, ἱστορεῖ καὶ Πίνδαρος ὅτι τὸ μὲν σῶμα ὅπερ
 ἐκάλυπεν ἡ λεοντῆ, ἄτρωτον ἦν, τὸ δὲ μὴ καλυφθὲν
 τρωτὸν ἔμεινεν.

a) Overlevering in de handschriften (2)

Deel I en II komen voor in de codd. G M R F, die representa-
 tief geacht kunnen worden voor de oude traditie (3).

Van deel III bestaan drie varianten:

- de eerste variant (a) komt voor in de codd. veteres van

klasse p ; representatief zijn hier de codd. G Q M R (4).

- de tweede variant (b) komt alleen voor in de codd. die tot de recensie van Moschopoulos behoren; representatief voor deze traditie zijn de codd. X Xr A D (5).
 - de derde variant (c) komt voor in de codd. recentiores die de traditie van cod. L volgen; representatief is hier cod. F (6).
- Deel IV komt, evenals de derde variant van deel III, voor in de codd. recentiores die de traditie van cod. L volgen; representatief is hier wederom cod. F (7).

b) Inhoudelijke bestanddelen van deze hypothesis

In deel I wordt de herkomst van de stof behandeld: de Trojaanse sagenkring. Daarbij noemt de hypothesiograaf vier andere toneelstukken van Sophocles die hun stof aan dezelfde sagenkring ontleenden (8) en geeft hij een korte samenvatting van de sage die aan het toneelstuk ten grondslag ligt. Deel I wordt afgesloten met een korte beschouwing over de verschillende titels waaronder het stuk bekend was; daarbij wordt nog een ander Ajax-stuk van Sophocles vermeld.

Deel II geeft een uitvoerig resumé, niet van de sage, maar van de inhoud van het toneelstuk.

De inhoud van deel III verschilt naar gelang van de drie varianten. Variant a) is niets anders dan een commentaar bij de verzen 1 en 2 van het toneelstuk (9). Variant b) beperkt zich tot een korte zakelijke vermelding van de locus actionis en van de persoon die de proloog spreekt. De formulering is dezelfde als Aristophanes van Byzantium in zijn hypotheseis bezigt (10). Variant c) geeft de locus actionis met aansluitend een beschouwing over de keuze van de godin Athene als proloogzegster.

In deel IV worden de verschillende sagevarianten vermeld die over de dood van Ajax bestonden. De hypothesiograaf geeft daarbij aan welke variant door Sophocles gevolgd wordt. Tevens deelt hij mee dat gegevens over de onkwetsbaarheid van Ajax ook bij Pindarus te vinden zijn.

c) Status quaestionis

Volgens Dindorf gaat alleen deel I tot de klassieke oudheid terug en is de rest van deze hypothesis van een onbekende Byzantijnse grammaticus (11).

Schneidewin, die van deel III alleen de eerste variant schijnt te kennen, merkt slechts op dat deel III te weinig aanknopingspunten biedt om het met zekerheid aan Aristophanes van Byzantium toe te schrijven (12).

Genuanceerder in zijn oordeel is Trendelenburg, die meent dat alleen deel II uit de Byzantijnse tijd stamt; de rest van de hypothesis zou teruggaan op de oudheid, al betekent dat niet dat alle overige delen van Aristophanes van Byzantium zouden zijn. Volgens Trendelenburg kan men alleen de tweede variant van deel III aan de Alexandrijnse grammaticus toeschrijven. Of de derde variant van deel III eveneens op Aristophanes teruggaat, valt volgens Trendelenburg niet meer uit te maken, al meent hij dat diens hypothesis wel de aanleiding vormde tot het ontstaan van de eerste variant. Over de resterende delen van deze hypothesis laat hij zich niet uit (13).

Achelis merkt op dat, met uitzondering van de tweede variant van deel III, de oorspronkelijke hypothesis op de Ajax van Aristophanes van Byzantium verloren is gegaan. Voorts meent hij, zonder te vermelden waarop hij zijn oordeel baseert, te moeten aannemen dat in deel IV een tot dusverre onbekend fragment van Dicaearchus schuilt, een zienswijze die wij in deze studie zullen overnemen (14).

Een geheel eigen analyse van deze hypothesis geeft Zuntz. Daarvoor steunt hij op zijn eigen visie, die slechts drie typen hypothesen onderscheidt, nl. die van Aristophanes van Byzantium, de Tales en de Byzantijnse hypothesen. Volgens Zuntz gaat alleen de tweede variant van deel III op Aristophanes van Byzantium terug; deel I (met uitzondering van het resumé) acht hij een toevoeging uit de Alexandrijnse tijd; de rest zou aan de mythografen ontleend zijn, of uit de Byzantijnse tijd dateren (15).

d) Commentaar

In deel I staat een thema centraal: de $\mu\upsilon\theta\omicron\mu\omicron\iota\acute{\alpha}$ (16). De beschouwingen omtrent de $\mu\upsilon\theta\omicron\mu\omicron\iota\acute{\alpha}$ zijn over twee paragrafen verdeeld: a) andere stukken waarvan de stof aan dezelfde sagenkring ontleend is; b) andere stukken met dezelfde titel. Beide paragrafen zijn onderling verbonden door een samenvatting van de sage. Opvallend hierbij is dat de hypothesiograaf slechts een samenvatting lijkt te geven voor zover die functioneel is m.b.t. het daaropvolgende thema: de titel van het toneelstuk.

Op grond van enerzijde de soort informatie die in deel I geboden wordt, nl. de vermelding van vijf toneelstukken die niet bewaard gebleven zijn en waarover vrij weinig bekend is (17), en anderzijds omdat de $\mu\upsilon\theta\omicron\mu\omicron\iota\acute{\alpha}$ organisch verbonden is met de samenvatting van de sage, mogen we aannemen dat deel I in zijn geheel tot de oudheid teruggaat.

Dat deel II een latere Byzantijnse toevoeging is, heeft Dindorf al vastgesteld (18). Die zienswijze is door niemand bestreden (19). Dit deel vertoont inderdaad de specifieke kenmerken van Byzantijnse hypotheseis (20) en kan daarom in het vervolg van deze studie buiten beschouwing blijven.

De eerste variant van deel III behoort kennelijk tot de scholia (21). De tweede variant behoort tot het type van Aristophanes van Byzantium en kan daarom, evenals de eerste variant, onbesproken blijven (22). De derde variant sluit thematisch aan bij deel I, waarmee hij ook in de overlevering nauw verbonden is. De hypothesiograaf benadrukt dat de dichter terecht de godin Athene als proloogzegster laat optreden, aangezien zij de enige van de personages is die de ware toedracht kent van de gebeurtenissen die vóór de aanvang van het stuk plaats vonden.

Deel IV van de hypothesis heeft eveneens betrekking op de

μυθοποιία en sluit dus inhoudelijk aan bij deel I, waarmee het ook in de hss. nauw verbonden is. De hypothesiograaf verwijst nu niet naar andere toneelstukken van Sophocles, maar naar andere schrijvers die dezelfde stof behandelden

Samenvattend stellen we vast dat de μυθοποιία het centrale thema van de delen I, IIIc en IV vormt van deze hypothesis en dat dit thema aan de hand van een aantal punten belicht wordt.

e) Conclusie

De hypothesis Ajax bestaat in zijn huidige vorm uit vier delen. Hiervan komen alleen de volgende delen in aanmerking voor ons verdere onderzoek: deel I, deel IIIc en deel IV.

In deze delen komen de volgende punten voor die onze bijzondere aandacht verdienen:

1. informatie betreffende de μυθοποιία,
2. een resumé,
3. opmerkingen over de proloog,
4. opmerkingen over de titel,
5. didascalische informatie,
6. een verwijzing naar Dicæarchus.

- (1) Deze hypothesis komt voor in cod. Zg en is later ingevuld door Symeon (vgl. A.Turyn 1952,41). De tekst is gepubliceerd door G.Wolff 1855,43. De codex behoort tot de recensie van Thomæ Magister, vgl. R.Aubretton 1949,235
- (2) De terminologie in deze paragraaf is gebaseerd op de studie van A.Turyn 1957,17.
- (3) Vgl. A.Turyn 1952,202. Deze auteur somt de volgende hss. op die representatief zijn voor de oude traditie: L A G M R F N, doch in de eerste twee hss. komt geen hyp. Ajax voor (vgl. A.Turyn 1952,101-102) en in cod. N is de hyp. Ajax later ingevuld door Constantinus Lascaris (ib. p.147).
- (4) A.Turyn 1952,25-26.
- (5) A.Turyn 1952,26.

- (6) A.Turyn 1952,25: "For the argument to Ajax, since it was lost in L, I shall use the testimony of F to represent the Laurentian tradition".
- (7) A.Turyn 1952,25.
- (8) W.Schmid 1,2,1934,443 noot 2; 444; 446 noot 8; 447-448.
- (9) Vgl. A.Dain 1968,8 in app. en A.Turyn 1952,26.
- (10) Zie hoofdstuk I par.2
- (11) G.Dindorf 1852,26 noot 2.
- (12) F.Schneidewin 1852,17.
- (13) A.Trendelenburg 1867,22-23.
- (14) Th.Achelis,128 noot 285; zie verder hoofdstuk IV.
- (15) G.Zuntz 1955,140 noot 4.
- (16) De terminus technicus *μυθολογία* schijnt in de hypothesiografie voor het eerst voor te komen in de hypothesen van Aristophanes van Byzantium. Zie hfd.I par.2 en hfd.IV par.1C.
- (17) Vgl. noot 9.
- (18) G.Dindorf 1852,26 noot 2.
- (19) Vgl. noot 14, 15 en 16.
- (20) Zie hoofdstuk I par.9.
- (21) A.Turyn 1952,26.
- (22) Vgl. noot 11.

2. De hypothesis (I) Rhesus

Op het toneelstuk Rhesus worden doorgaans twee hypothesen gepubliceerd. De ene behoort tot het type van Aristophanes van Byzantium (1). Voor ons onderzoek komt derhalve alleen de andere in aanmerking. Deze bestaat uit twee delen. De tekst luidt in de editie van G.Murray als volgt:

I Ἐκτωρ τοῖς Ἑλλήσιν ἐπικοιτῶν ἀκούσας αὐτοῦς πυρὰ καίειν, εὐλαβήθη μὴ φύγῳσιν. Ἐξοπλίζειν δὲ διεγνῶκως τὰς δυνάμεις μετενόησεν Αἰνείου συμβουλευσάντος ἡσυχάζειν, κατάσκοπον δὲ πέμψαντα δι' ἐκείνου τὴν ἀλήθειαν ἱστορήσαι. Δόλωνα δὲ πρὸς τὴν χρεῖαν ὑπακούσαντα ἐκπέμπεσθαι...τόπον εἰς τὴν παρεμβολὴν ἀφώρισεν αὐτῷ. Ἐπιφανέντες δὲ οἱ περὶ τὸν Ὀδυσσεά, Δόλωνα μὲν ἀνηρηκότες, ἐπὶ δὲ τὴν Ἐκτορος κατηντηκότες σκηπὴν πάλιν ὑπέστρεφον οὐχ εὐρόντες τὸν στρατηγόν. Οὗς Ἀθηναῖα κατέσχευεν ἐπιφανεῖσα καὶ τὸν μὲν Ἐκτορα ἐκέλευσε μὴ ζητεῖν, Ῥῆσον δὲ ἀναιρεῖν ἐπέταξε· τὸν γὰρ ἐκ τούτου κίνδυνον ἔσεσθαι μείζονα τοῖς Ἑλλήσιν, ἐὰν βιώσῃ. Τούτοις δὲ ἐπιφανεῖς Ἀλέξανδρος ἐπίστασθαι (φῃσι) πολεμίων παρουσίαν. Ἐξαπατηθεῖς δὲ ὑπὸ Ἀθηναῖς, ὥς δῆθεν ὑπὸ Ἀφροδίτης, ἄπρακτος ὑπέστρεψεν· οἱ δὲ περὶ Διομήδην φονεύσαντες Ῥῆσον ἐχωρίσθησαν. Καὶ ἡ συμφορὰ τῶν ἀνηρημένων καθ' ὅλον ἦλθε τὸ στράτευμα. Παραγενομένου δὲ Ἐκτορος, ἵνα αὐτὸς περιγίνηται τῶν πεπραγμένων, τετρωμένος ὁ τοῦ Ῥήσου ἐπιμελητῆς δι' αὐτοῦ φῃσιν Ἐκτορος τὸν φόνον γεγενῆσθαι. Τοῦ δὲ Ἐκτορος ἀπολογουμένου τὴν ἀλήθειαν αὐτοῖς ἐμήνυσεν ἡ τοῦ Ῥήσου μήτηρ ἡ...Μοῦσα νεκρὸν κομίζουσα τὸ σῶμα. Κατοδυρομένη δὲ καὶ τὸν ἐπιπλακέντα αὐτῇ Στρυμόνα διὰ τὸ τοῦ παιδὸς πένθος καὶ τὸν ἐξ ἐκείνου γεγενημένον Ῥῆσον, οὐδ' Ἀχιλλεῖ φῃσιν ἀδάκρυτον ἔσεσθαι τὴν στρατείαν, τῷ κοινῷ τῶν ἐπιφανῶν θανάτῳ τὴν ἰδίαν παραμυθουμένη λύπην.

II Τοῦτο τὸ δρᾶμα ἔνιοι νόθον ὑπενόησαν ὥς οὐκ ὄν Εὐριπίδου· τὸν γὰρ Σοφόκλειον μᾶλλον ὑποφαίνει χαρακτῆρα. Ἐν μέντοι ταῖς διδασκαλίαις ὥς γνήσιον ἀναγέγραπται, καὶ ἡ περὶ τὰ μετάρσια δὲ ἐν αὐτῷ πολυπραγμοσύνη τὸν Εὐριπίδην ὁμολογεῖ. Πρόλογοι δὲ διττοὶ φέρονται. Ὁ γοῦν Δικαίσαρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ῥήσου γράφει κατὰ λέξιν οὕτως·

νῦν εὐσέληνον φέγγος ἡ διφρήλατος

καὶ τ.έ.· ἐν ἐνίοις δὲ τῶν ἀντιγράφων ἕτερός τις φέρεται πρόλογος, πεζὸς πάνυ καὶ οὐ πρέπων Εὐριπίδῃ· καὶ τάχα ἂν τινες τῶν ὑποκριτῶν διεσκευασκότες εἶεν αὐτόν. Ἔχει δὲ οὕτως·

Ῥ τοῦ μεγίστου Ζηνὸς ἄλκιμον τέκος
Παλλάς, παρῶμεν· οὐκ ἔχρῃν ἡμᾶς ἔτι
μέλλειν Ἀχαιῶν ὠφελεῖν στρατεύματα.
Νῦν γὰρ κακῶς πράσσουσιν ἐν μάχῃ δορός,
λόγχῃ βιαίως Ἑκτορος στροβούμενοι.
Ἐμοὶ γὰρ οὐδέν ἐστιν ἄλγιον βάρος,
ἐξ οὗ γ' ἔκρινε Κύπριν Ἀλέξανδρος θεᾶν
κάλλει προήκειν τῆς ἐμῆς εὐμορφίας
καὶ σῆς, Ἀθηνᾶ, φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν,
εἰ μὴ κατασκαφεῖσαν ὄνομαι πόλιν
Πριάμου, βίᾳ πρόρριζον ἐκτετριμμένην.

a) Overlevering in de handschriften (3):

Deel I heeft ons via vier hss. bereikt: V Q Haun. en Ambr., terwijl een groot deel bovendien bewaard gebleven is in papyrus PSI 1286 (3).

Deel II heeft ons via vijf hss. bereikt: V L P Q en Haun. (4).

b) Inhoudelijke bestanddelen

Deel I geeft een uitvoerig resumé van de inhoud van het tooneelstuk. In deel II staat het probleem van de authenticiteit van de Rhesus centraal.

c) Status quaestionis

Over deze hypothesis bestaan sterk uiteenlopende opvattingen. Ze hebben vooral betrekking op drie vragen: (1) Hoeveel hypothesen bestaan er op de Rhesus ? (2) Welke relatie is er met Dicaearchus ? (3) Wat is de inhoud van deel II ?

(1) Twee of drie hypothesen op de Rhesus ?

Deze vraag concentreert zich op deel II van de hier besproken hypothesis. Vormt dit samen met het voorafgaande deel één enkele hypothesis, vormt het een zelfstandige hypothesis, of behoort het tot de hypothesis van Aristophanes van Byzantium ?

Pearson (5) ziet deel II als een onderdeel van de hypothesis van Aristophanes van Byzantium, een mening die gedeeld wordt door Gudeman (6). Trendelenburg (7) meent dat van deel II alleen de woorden *ἐν μέντοι...ὁμολογεῖ* tot de hypothesis van Aristophanes van Byzantium behoren. Gallavotti (8) beschouwt de delen I en II als één enkele hypothesis. Zuntz (9) heeft vastgesteld dat deel I tot de *Tales* behoort, waarvan deel II gescheiden dient te worden, een zienswijze die door Krenn en Ritchie gedeeld wordt (10).

(2) In hoeverre is de hier besproken hypothesis het werk van Dicaearchus ?

Allen die zich met deel II van deze hypothesis hebben bezighouden zijn het erover eens dat dit in zijn huidige vorm niet het werk kan zijn van Dicaearchus, maar aan een latere compiler moet

worden toegeschreven. De vraag wordt dan: in welke mate is deze compiler afhankelijk van Dicaearchus ? Hierop worden verschillende antwoorden gegeven. Kirchhoff en Wehrli (11) achten de onbekende compiler voor het gehele deel II van Dicaearchus afhankelijk. Schrader (12) is van mening dat alleen de geciteerde eerste regel van de eerste proloog op Dicaearchus teruggaat, een mening die gedeeld wordt door Pearson (13). Ritchie (14) houdt rekening met de mogelijkheid dat de hele passage over de beide prologen op Dicaearchus teruggaat, zonder zich evenwel duidelijk voor een bepaald standpunt uit te spreken. Trendelenburg (15) kiest voor een tussenoplossing en wil deel II geheel aan Dicaearchus toeschrijven met uitzondering van de woorden 'Ἐν μέντοι...ὁμολογεῖ, die van Aristophanes van Byzantium afkomstig zouden zijn. Gallavotti (16) meent dat de hele hypothesis (dus deel I en II) op Dicaearchus teruggaat, terwijl Haslam (17) alleen deel I aan Dicaearchus wil toeschrijven.

(3) Wat is de inhoud van deel II ?

Het is ondoenlijk de talrijke meningen die over de inhoud van deel II van deze hypothesis bestaan hier een voor een kritisch te bespreken. Dit lijkt ons om twee redenen ook niet noodzakelijk: de meeste besprekingen die eraan gewijd zijn bepalen zich tot één aspect, nl. haar relevantie met betrekking tot het vraagstuk van de authenticiteit van het stuk, en vrijwel alle meningen en standpunten zijn besproken in de zeer uitvoerige studie die Ritchie er onlangs aan gewijd heeft (18). We kunnen derhalve volstaan met een samenvatting van diens uiteenzetting.

In deel II van deze hypothesis worden volgens Ritchie achtereenvolgens vijf punten behandeld:

1. Τοῦτο τὸ δρᾶμα ἔνιοι νόθον ὑπενόησαν ὡς οὐκ ὄν Εὐριπίδου.

Deze zin poneert het centrale thema van de hypothesis: het probleem van de authenticiteit. Wie met ἔνιοι bedoeld worden, valt thans

niet meer uit te maken; mogelijk zijn het de Alexandrijnse grammatici.

2. τὸν γὰρ Σοφόκλειον μᾶλλον ὑποφαίνει (Valckenaer ὑποφαίνειν)

Deze zin bevat het enige motief dat voor de twijfel omtrent de authenticiteit aangevoerd wordt; vermoedelijk geeft hij de mening van de ἔνιοι weer. Voor de woorden Σοφόκλειος χαρακτήρ heeft Ritchie vier verschillende interpretaties gevonden (19). Ritchie zelf vat χαρακτήρ op als "stijl", maar tekent daarbij aan dat een beroep op de stijl in feite geen serieuze grond is voor enige twijfel omtrent de authenticiteit van het toneelstuk.

3. Ἐν μέντοι ταῖς διδασκαλίαις ὡς γνήσιον ἀναγέγραπται.

Volgens Ritchie betekent deze zin slechts dat in de didascalieën (volgens hem wordt hier het werk van Aristoteles bedoeld) een toneelstuk op naam van Euripides genoteerd stond, waarmee evenwel de authenticiteit van het bewaarde toneelstuk Rhesus geenszins bewezen zou zijn.

4. καὶ ἡ περὶ τὰ μετάρσια δὲ ἐν αὐτῷ πολυπραγμοσύνη τὸν Εὐριπίδην ὁμολογεῖ.

Ritchie acht dit een merkwaardig argument, omdat het slechts op één passage in het toneelstuk betrekking kan hebben, nl. vv. 528vv. Hij voelt meer voor de mening van Grégoire (20), die vermeldt dat de opmerking op de scholia ad l. betrekking zou kunnen hebben.

5. Πρόλογοι δὲ διττοὶ φέρονται. Ὁ γοῦν Δικαίαρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ῥήσου γράφει κατὰ λέξιν οὕτως.

Deze opmerking over de twee prologen staat volgens Ritchie los van de voorafgaande kwestie betreffende de authenticiteit. Over de zin ervan binnen het geheel van de hypothesis laat Ritchie zich niet uit.

d) Commentaar

Wat de eerste vraag betreft, nl. hoeveel hypothesen er op de Rhesus bestaan, deze is thans definitief beantwoord: deel I behoort tot de Tales en vormt een aparte hypothesis (21). Op het toneelstuk

Rhesus dienen dus voortaan drie hypothesen te worden: één van Aristophanes van Byzantium, één hypothesis van het Tales-type en tenslotte het hier besproken "deel II". Beide eerstgenoemde hypothesen kunnen in de rest van deze studie buiten beschouwing blijven.

Wat de tweede vraag betreft, nl. in hoeverre "deel II" op Dicaearchus teruggaat, deze kan het best beantwoord worden nadat de inhoud van deel II nauwkeuriger is vastgesteld en in samenhang met soortgelijke verwijzingen naar Dicaearchus in andere hypothesen. Dit punt zal in hoofdstuk IV nader onderzocht worden.

De derde vraag heeft betrekking op de inhoud van de hypothesis. Ondanks de uitvoerige en genuanceerde (22) door Ritchie daaraan gewijde bespreking is er naar onze mening nog een andere interpretatie mogelijk, waarvan Ritchie niet rept:

1. Het lijkt geen twijfel dat de eerste zin het centrale thema van de hypothesis uitdrukt, nl. de kwestie van de authenticiteit van de Rhesus. Het gehele vervolg van de hypothesis moet in dit licht gelezen worden. De strekking ervan kan o.i. als volgt worden weergegeven: "Sommigen hebben ten aanzien van de Rhesus het vermoeden geuit dat het stuk νόθος zou zijn, d.w.z. niet van Euripides. Als argument daarvoor voeren zij aan dat het karakter van het stuk te Sophocleïsch is om het aan Euripides te kunnen toeschrijven. Daar staat evenwel tegenover dat het stuk in de didascalieën op naam van Euripides staat (d.w.z. van de genitivus Εὐριπίδου voorzien is). Naast dit argument is er nog een ander dat voor het auteurschap van Euripides pleit, nl. de belangstelling die erin voorkomt voor τὰ μετάρσια. Daarvoor moet men weten dat er twee prologen op het stuk bestaan, nl. een echte die door Dicaearchus geciteerd wordt in diens hypothesis op de Rhesus en een onechte die in sommige ἀντίγραφα voorkomt, doch op stilistische gronden niet van Euripides kan zijn, maar wellicht van acteurs stamt. Welnu, de μετάρσια vinden we in de eerste, de authentieke, proloog."

Deze interpretatie, waarbij de gehele hypothesis als een organische eenheid beschouwd wordt in functie van de authenticiteitskwestie, doet vermoeden dat de eerste proloog oorspronkelijk uitvoeriger geciteerd werd dan in de huidige tekst het geval is (23). We menen derhalve te mogen vaststellen dat, in tegenstelling met de opvatting van Ritchie, deze hypothesis één organisch geheel vormt, gewijd aan de authenticiteit van het stuk.

2. Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat alle "argumenten pro en contra" uit een oudere verhandeling overgenomen zijn waarin het probleem van de authenticiteit wellicht niet centraal stond, kortom een hypothesis die niet primair in functie van het authenticiteitsvraagstuk geschreven was. Dit zou betekenen dat de hypothesiograaf van de huidige hypothesis uit een oudere hypothesis alleen die gegevens overgenomen heeft die naar zijn mening mogelijk een licht konden werpen op het probleem van de authenticiteit, m.a.w. hij heeft een oneigenlijk gebruik gemaakt van een reeds bestaande hypothesis.

Afgezien van het feit dat functieverandering in de hypothesiografie vaker voorkomt en dan vrijwel steeds tot vormverandering leidt (24), zijn er twee aanwijzingen dat hier inderdaad van een dergelijke functieverandering sprake geweest kan zijn (25):

- De hypothesiograaf maakt inderdaad melding van een oudere hypothesis die hij geconsulteerd heeft, nl. Dicaearchus' hypothesis.
- Het feit dat het citaat van de eerste proloog in een later stadium tot één regel beperkt werd, kan slechts verklaard worden uit het sinds Callimachus bestaande algemene gebruik om van een toneelstuk de eerste regel te citeren ter identificatie (26).

Zo rest derhalve de laatste vraag, die naar de oorspronkelijke status van de hyp. Rhesus. Aangezien in deze hypothesis naar Dicaearchus verwezen wordt, menen we dit aspect te moeten bespreken in samenhang met andere gegevens die over Dicaearchus' hypothesen bekend zijn en die behandeld zullen worden in hoofdstuk IV.

e) Conclusie

De hierboven weergegeven hyp. (I) op Euripides' Rhesus bestaat uit twee afzonderlijke hypothesen. In laatstgenoemde hypothesis komen de volgende punten voor die onze bijzondere aandacht verdienen:

1. een vergelijking tussen Euripides en Sophocles, die minstens indirect verband houdt met de μυθοποιία,
2. een opmerking over twee prologen,
3. een beroep op de didascalieën,
4. een verwijzing naar Dicaearchus.

- (1) Deze hypothesis is in de editie van G.Murray gepubliceerd als hyp. II Rhes.
- (2) Deze gegevens zijn ontleend aan de studie van A.Turyn 1957.
- (3) Alle andere hss. waarin deze hyp. voorkomt zijn apografen van de genoemde. De hyp. op papyrus is gepubliceerd en beschreven door C.Gallavotti 1933,177.
- (4) Alle andere hss. waarin deze hyp. voorkomt zijn apografen van de genoemde.
- (5) A.Pearson 1921,59.
- (6) A.Gudeman 1923,668.
- (7) A.Trendelenburg 1867,31.
- (8) C.Gallavotti 1933,180-181.
- (9) G.Zuntz 1955,134, noot 3 en p.142.
- (10) J.Krenn 1971,133-148. Dit valt op te maken uit het feit dat hij deel II in de bespreking van de hyp. Rhes. volledig buiten beschouwing laat. W.Ritchie 1964,6.
- (11) A.Kirchhoff 1852,563-564; F.Wehrli 1967,68 fr.81.
- (12) H.Schrader 1889,9.
- (13) Zie noot 5.
- (14) W.Ritchie 1964,33-35.
- (15) A.Trendelenburg 1867,30-31.
- (16) Zie noot 8.
- (17) M.Haslam 1975,154.
- (18) W.Ritchie 1964,4-40.
- (19) W.Ritchie 1964,11-12: "Modern scholars have found difficulty

in explaining what is meant by Σοφόκλειος χαρακτήρ, since few have been willing to see any close resemblance to the manner of Sophocles. Gruppe's attempt to prove that Sophocles was the author of Rhesus has found no acceptance, but an explanation of Σοφόκλειος χαρακτήρ has been variously sought in the brevity of the gnomic expressions, in the metrical style, in resemblances to the diction of Sophocles (which indeed are few) or in supposed reminiscence of a particular play of his. It has also been suggested that the ancient critics may have been influenced by the form of the play's opening, which is strikingly different from the familiar Euripidean monologue; but it is no more in the Sophoclean manner. Another view is that the Sophoclean quality was found in the subject of the play and the manner of its treatment. Sophocles was admired in antiquity for the faithfulness with which his plots followed their epic sources, while Euripides was notorious as an innovator in matters of mythology. Rhesus, which takes its plot directly from the Iliad and keeps closely in many details to the original, might well have seemed in this respect more Sophoclean than Euripidean".

- (20) H.Grégoire 1933,97-98.
- (21) G.Zuntz 1955,134 noot 4 en p.142
- (22) Vgl. de recensie van E.Fraenkel 1965,228-241.
- (23) Dit mag niet afgeleid worden uit καὶ τ. ἐ. wat een toevoeging is van Von Wilamowitz, maar uit het gebruik van κατὰ λέξειν in de aankondiging.
- (24) Zie hoofdstuk II par.2.
- (25) Ook Von Wilamowitz (1910,147v noot 40) veronderstelt dat in deze hypothesis een oudere hypothesis verwerkt is.
- (26) R.Pfeiffer 1968,129.

3. De hypothesis (I) Medea

Op Euripides' Medea zijn vier hypothesen overgeleverd. Een ervan, waarvan slechts een klein fragment bewaard gebleven is, behoort tot de Tales (1), een tweede tot het type van de narratieve hypothesen (2), een derde is van de hand van Aristophanes van Byzantium (3). Voor ons onderzoek komt derhalve alleen de hypothesis in aanmerking die bij Dindorf het nummer I draagt. Hierin kunnen drie delen onderscheiden worden. De tekst luidt in de editie van Méridier als volgt:

I 'Ιάσων εἰς Κόρινθον ἐλθὼν, ἐπαγόμενος καὶ Μήδειαν, ἐγγυᾶται καὶ τὴν Κρέοντος τοῦ Κορινθίων βασιλέως θυγατέρα Γλαύκην πρὸς γάμον. Μέλλουσα δὲ ἡ Μήδεια φυγαδεύεσθαι ὑπὸ Κρέοντος ἐκ τῆς Κορίνθου, παραιτησαμένη πρὸς μίαν ἡμέραν μεῖναι καὶ τυχοῦσα, μισθὸν τῆς χάριτος δῶρα διὰ τῶν παίδων πέμπει τῇ Γλαύκῃ ἐσθῆτα καὶ χρουσοῦν στέφανον, οἷς ἐκείνη χρησαμένη διαφθείρεται· καὶ ὁ Κρέων δὲ περιπλακεὶς τῇ θυγατρὶ ἀπόλλυται. Μήδεια δὲ τοὺς ἑαυτῆς παῖδας ἀποκτείνασα ἐπὶ ἄρματος δρακόντων πτερωτῶν, ὃ παρ' Ἑλλίου ἔλαβεν, ἔποχος γενομένη ἀποδιδράσκει εἰς Ἀθήνας ἀκεῖσε Αἰγεῖ τῷ Πανδίωνος γαμεῖται.

II Φερεκύδης δὲ καὶ Σιμωνίδης φασὶν ὡς ἡ Μήδεια ἀνεψήσασα τὸν Ἰάσωνα νέον ποιήσκει. Περὶ δὲ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Αἴσονος ὁ τοὺς Νόστους ποιήσας φησὶν οὕτως·

αὐτίκα δ' Αἴσωνα θῆκε φίλον κόρον ἡβώνοντα,
γῆρας ἀποξύσασα ἰδυίῃσι πρᾶπίδεσσι,
φάρμακα πολλὰ ἔφουσ' ἐπὶ χρυσείοισι λέβησιν.

Αἰσχύλος δὲ ἐν ταῖς Διονύσου Τροφοῖς ἱστορεῖ ὅτι καὶ τὰς Διονύσου τροφούς μετὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν ἀνεψήσασα ἐνεοποίησε. Στάφυλος δὲ φησι τὸν Ἰάσωνα τρόπον τινὰ ὑπὸ τῆς

Μηδείας ἀναιρεθῆναι· ἐγκελεύσασθαι γὰρ αὐτὴν οὕτως ὑπὸ τῇ πρύμνῃ τῆς Ἀργοῦς κατακοιμηθῆναι, μελλούσης τῆς νεῶς διαλύεσθαι ὑπὸ τοῦ χρόνου· ἐπιπεσοῦσης γοῦν τῆς πρύμνης τῷ Ἰάσονι τελευτῆσαι αὐτόν.

III Τὸ δρᾶμα δοκεῖ ὑποβαλέσθαι παρὰ Νεόφρονος διασκευάσας, ὡς Δικαίαρχος... τοῦ τῆς Ἑλλάδος βίου καὶ Ἀριστοτέλης ἐν ὑπομνήμασι. Μέμφονται δὲ αὐτῷ τὸ μὴ πεφυλακέναι τὴν ὑπόκρισιν τῇ Μηδείᾳ, ἀλλὰ προπεσεῖν εἰς δάκρυα, ὅτε ἐπεβούλευσεν Ἰάσονι καὶ τῇ γυναικί. Ἐπαινεῖται δὲ ἡ εἰσβολὴ διὰ τὸ παθητικῶς ἄγαν ἔχειν καὶ ἡ ἐπεξεργασία "μηδ' ἐν νάπαισι" καὶ τὰ ἐξῆς. "Ὅπερ ἀγνοήσας Τιμαχίδας τῷ ὑστέρῳ φησὶ πρώτῳ κεχρῆσθαι, ὡς Ὅμηρος·
εἵματα τ' ἀμφιέσσασα θυώδεα καὶ λούσσασα.

a) Overlevering in de handschriften (4)

Deel I is overgeleverd in elf codd.: A V B P D W L O Haun. Vat. en Marc.

Deel II vinden we in dezelfde hierboven genoemde handschriften en bovendien in twee scholia: schol. Ar. Eq. 1321 en schol. Eur. Med. 1387 (5).

Deel III treffen we aan in dezelfde codd. (met uitzondering van V L B) en bovendien in cod. Ambr. In cod. P is deel III met de hyp. van Aristophanes van Byzantium gecontamineerd (6). De laatste zin van deel III komt eveneens voor in schol. Med. 1 (7).

b) Inhoudelijke bestanddelen van deze hypothesis

In deel I geeft de hypothesiograaf een resumé van de inhoud van het toneelstuk.

In deel II worden inlichtingen verstrekt over elementen van de Medea-sage die niet in het toneelstuk van Euripides ter sprake komen, maar wel bij andere auteurs, die met name genoemd worden.

Deel III stelt achtereenvolgens aan de orde:

- Euripides' afhankelijkheid van Neophron,
- opmerkingen van esthetische aard.

c) Status quaestionis

Het onderzoek inzake deze hyp. Medea heeft zich geconcentreerd op de volgende twee vragen:

(1) In hoeverre gaat zij terug op Dicaearchus ?

Deze vraag vindt haar oorsprong in het feit dat in deze hypothesis voor de relatie Euripides-Neophron naar Dicaearchus verwezen wordt, en in de - overigens onjuiste - veronderstelling van Dindorf en Moore (8) dat boven deze hypothesis in cod. L Δικαίάρχου geschreven staat. Kan deze hypothesis, waarin naar Dicaearchus verwezen wordt, van Dicaearchus zelf zijn ? Op deze vraag zijn sterk uiteenlopende antwoorden gegeven.

Schrader is van mening dat deze hypothesis niet op Dicaearchus teruggaat en dat de verwijzing naar Dicaearchus aan het begin van deel III door latere grammatici uit diens Περὶ Διονυσιακῶν ἁγώνων is overgenomen (9). Dindorf en Trendelenburg (10) menen dat alleen de delen I en II op Dicaearchus teruggaan en deel III een latere toevoeging is. Moore (11) oordeelt dat alleen het résumé (deel I) op Dicaearchus teruggaat en de resterende delen latere toevoegingen zijn. Gallavotti (12) tenslotte wil de hypothesis in haar geheel op Dicaearchus terugvoeren en, aangezien hij deel I tot de Tales rekent, ook alle hypothesen van het Tales-type aan Dicaearchus toeschrijven. Het standpunt van Gallavotti is weerlegd door Zuntz (13), maar keert, vreemd genoeg, weer terug in de recente studie van Haslam (14).

(2) Uit hoeveel delen bestaat deze hypothesis ?

Al naar gelang van het antwoord op vraag 1 meent men een of meer delen van deze hypothesis als latere interpolaties te moeten eli-

mineren. Zuntz en Ritchie onderscheiden in deze hypothesis twee delen: een resumé, bijkomende informatie (15). Ritchie merkt over de relatie tussen beide delen, zowel in de hyp. Rhesus als in de hyp. Medea op (16):

In neither case are we obliged to suppose that the scholarly material belongs to the author of the plot-summary; the two elements are quite distinct from one another and their juxtaposition may well be the work of a later compiler.

d) Commentaar

Voor zover ons bekend heeft men zich nooit afgevraagd of er wellicht niet een functionele samenhang tussen de drie delen bestaat. Naar onze mening is de interpretatie verdedigbaar dat de drie genoemde delen, behalve de esthetische opmerking van deel III, geen losse van elkaar onafhankelijke notities zijn, maar inhoudelijk en functioneel samenhangen.

Achtereenvolgens komen in deze hypothesis de volgende punten aan de orde:

- (1) een resumé van de inhoud van het stuk, d.w.z. van dat onderdeel van de sage dat door Euripides in zijn toneelstuk behandeld is;
- (2) andere elementen van de sage die Euripides niet behandeld heeft, maar die bij andere auteurs voorkomen;
- (3) het deel van de sage dat zowel bij Euripides als bij Neophron voorkomt; dit leidt tot het probleem van beider onderlinge afhankelijkheid. Deze hypothesis staat derhalve o.i. geheel in functie van de sage en de sagebehandeling, d.w.z. van de $\mu\upsilon\theta\omicron\pi\omicron\iota\varsigma$.

De woorden die in deel III na $\Delta\iota\kappa\alpha\lambda\alpha\rho\chi\omicron\varsigma$ volgen berusten naar onze mening op een latere interpolatie. Dit kan uit het volgende worden afgeleid. De hyp. Medea is, zoals in het overzicht aan het einde van hoofdstuk III zal blijken, de enige hypothesis van dit type waarin een esthetisch oordeel voorkomt; in de hyp. Medea van Aristophanes van Byzantium, waarin een esthetisch oordeel gebruikelijk is, ontbreekt het (17). Men kan dus veronderstellen dat deze interpolatie mogelijk overgenomen is uit een geamplifi-

ceerde versie van het thans bij Aristophanes van Byzantium ontbrekende esthetisch oordeel; de laatste zin van de esthetische beschouwing is in elk geval uit schol. Med. I overgenomen (18). Een soortgelijke interpolatie, d.w.z. een scholion gekoppeld aan een fragment uit een hypothesis van Aristophanes van Byzantium, treffen we ook aan in de hyp. Ajax. Bij deze laatste hypothesis echter is de interpolatie nog duidelijk zichtbaar, omdat sommige hss. de originele versie bewaard hebben, nl. de derde variant van deel III. Terecht veronderstelt Schwartz dan ook in de hyp. Medea na $\Delta\iota\chi\alpha\lambda\alpha\rho\chi\omicron\varsigma$ een lacune in de tekst (19).

Tenslotte stellen we vast dat de onderhavige hypothesis, die een organische eenheid vormt, van oude datum is. Robert (20) heeft op vernuftige wijze aangetoond dat althans een deel van deze hypothesis (deel II) aan Ovidius bekend was en in diens Metamorfosen VII 159-296 verwerkt is. De zienswijze van Robert is geaccepteerd door Von Wilamowitz, Moore en Page (21).

e) Conclusie

In deze hypothesis komen de volgende punten voor die onze bijzondere aandacht verdienen:

1. informatie betreffende de $\mu\upsilon\theta\omicron\mu\omicron\lambda\iota\alpha$,
2. een resumé van de inhoud van het toneelstuk,
3. een verwijzing naar Dicaearchus,

- (1) Gepubliceerd in de Pap. Oxy. 2455 fr.1; de identificatie is overigens niet geheel zeker.
- (2) Deze hypothesis, die gepubliceerd is door M.Papathomopoulos in Recherches Papyrologiques III (1964), 40-47 en door C.Austin 1968, 91, geeft ons aanleiding om te veronderstellen dat hypothesis van het narratieve type, zoals behandeld in par.6 van hoofdstuk I, ook op tragedies vervaardigd zijn. Vgl. M.Papathomopoulos 1964, 41-42: l'argument de Médée, commençant pour ainsi dire in medias res, semble continuer le récit de l'argument précédent, et cela n'est possible que si ce premier argument est celui des Peliades. Si cela est vrai, nous pouvons supposer

que les arguments de ce recueil, portant sur les autres tragédies d'Euripide (soit toutes, soit une partie d'entre elles), étaient groupés par cycles de légendes.

- (3) Deze hypothesis is door G.Murray in zijn Euripides-editie gepubliceerd als hyp.II Medea.
- (4) Deze paragraaf is gebaseerd op A.Turyn 1957.
- (5) Vgl. E.Schwartz, Scholia in Euripidem, II,137-138 noot.
- (6) ibidem.
- (7) Vgl. D.Page 1938,61.
- (8) G.Dindorf 1863 IV,1; C.Moore 1901,295; hiertegen G.Zuntz 1955, 143 noot 3.
- (9) H.Schrader 1884,8-10.
- (10) G.Dindorf 1863 IV,1 noot 4; A.Trendelenburg 1867,29.
- (11) C.Moore 1901,295-297.
- (12) C.Gallavotti 1933,187-188.
- (13) G.Zuntz 1955,143-146.
- (14) M.Haslam 1975,150-155.
- (15) G.Zuntz 1955,134 noot 3; W.Ritchie 1964,6.
- (16) W.Ritchie 1964,6.
- (17) Dit is reeds door Th.Achelis 1914,132 geconstateerd.
- (18) Vgl. D.Page 1938,61.
- (19) E.Schwartz 1887-1891 II,138.
- (20) C.Robert 1881,231 noot 5.
- (21) U.von Wilamowitz 1910,148; C.Moore 1901,296; D.Page 1938,LVI.

4. De hypothesis (I) Alcestis

Op Euripides' Alcestis zijn drie hypothesen overgeleverd. Een ervan, waarvan slechts een klein fragment bewaard gebleven is, behoort tot de Tales (1), een tweede is van Aristophanes van Byzantium (2). Voor ons onderzoek komt derhalve alleen de hypothesis in aanmerking die bij Dindorf het nummer I draagt. De tekst luidt in de editie van Méridier als volgt:

'Υπόθεσις 'Αλκήστιδος Δικαιάρχου

'Απόλλων ἤτήσατο παρὰ τῶν Μοιρῶν ὅπως ὁ "Αδμητος τελευτᾷν μέλλων παράσχη τὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐκόντα τεθνη-
ξόμενον, ἵνα ἴσον τῷ προτέρῳ χρόνον ζήσῃ. Καὶ δὴ "Αλκησ-
τις, ἡ γύνῃ τοῦ 'Αδμήτου, ἐπέδωκεν ἑαυτήν, οὐδετέρου τῶν
γονέων ἐθέλησαντος ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἀποθανεῖν. Μετ' οὗ
πολὺ δὲ ταύτης τῆς συμφορᾶς γενομένης, 'Ηρακλῆς παρα-
γενόμενος καὶ μαθὼν παρὰ τινος θεράποντος τὰ περὶ τὴν
"Αλκηστιν, ἐπορεύθη ἐπὶ τὸν τάφον, καὶ θάνατον ἀποστῆ-
ναι ποιήσας, ἐσθῆτι καλύπτει τὴν γυναῖκα, τὸν δὲ "Αδμητον
ἥξιου λαβόντα αὐτὴν τηρεῖν. Εἰληφέναι γὰρ αὐτὴν πάλῃς
ἄθλον ἔλεγε. Μὴ βουλομένου δὲ ἐκείνου, ἔδειξεν ἦν
ἐπένθει.

a) Overlevering in de handschriften (3)

Deze hypothesis is in de volgende handschriften overgeleverd:
V B L P O D Haun. Marc.gr. IX 10, en bovendien in schol. Plat.
Symp. 179b (4) en in het Violarium " 'Ιωνιᾶ" van Pseudo-Eudocia
p. 21 (5). Beide laatste teksten geven de recensie van cod. V,
doch met één variant. In althans twee codices, nl. L en Marc.gr.
IX 10, draagt deze hypothesis als titel resp. 'Υπόθεσις 'Αλκήσ-
τιδος Δικαιάρχου en Εὐριπίδου 'Αλκήστιδος ὑπόθεσις
Δικαιάρχου.

b) Inhoudelijke bestanddelen

Deze hypothesis bestaat slechts uit een resumé van de inhoud van het toneelstuk.

c) Status quaestionis

De discussie over deze hypothesis concentreert zich voornamelijk op de titel 'Υπόθεσις Ἀλκίστιδος Δικαιάρχου, en op de daarbij aansluitende vraag in hoeverre Dicaearchus inderdaad als de auteur beschouwd kan worden.

Turyn (6) is van mening dat ze in cod. L ten onrechte aan Dicaearchus wordt toegeschreven en dat deze toeschrijving wellicht een "conjectuur" van Demetrius Triclinius is. Schrader (7) verwierpt de toeschrijving aan Dicaearchus en gelooft dat deze hypothesis niets anders is dan een compendium van een oorspronkelijk uitvoeriger hypothesis; dit is ook de mening van Turner (8), die de uitvoeriger versie meent te herkennen in de hyp. Alcestis van het Tales-type op Pap. Oxy. 2457; dit standpunt wordt gedeeld door Austin (9). Moore (10) stelt vast dat de hyp. Alcestis niet tot de hem bekende hypothesis-typen (Aristophanes van Byzantium en de Tales) behoort; hij accepteert de toeschrijving aan Dicaearchus. Kirchhoff (11) vermeldt dat de hypothesis in cod. Marc. gr. IX 10 de titel Εὐριπίδου Ἀλκίστιδος ὑπόθεσις Δικαιάρχου draagt, een belangrijk gegeven dat tot nog toe steeds verwaarloosd is.

d) Commentaar

Het vermoeden van Turyn dat de titel van deze hypothesis in cod. L niet meer dan een conjectuur zou zijn van Demetrius Triclinius, lijkt ongegrond. Turyn baseert zijn mening op de veronderstelling dat Triclinius Dicaearchus in de hoedanigheid van hypothesiograaf uit de hiervoor besproken hyp. Medea of eventueel een andere hypothesis gekend zou hebben.

Hierbij valt het volgende aan te tekenen:

- (1) De verwijzing naar Dicaearchus in de hyp. Medea was aan Demetrius Triclinius niet bekend. Dit kunnen we afleiden uit het feit dat de hyp. Medea in cod. L door Demetrius Triclinius zelf ingevuld is, doch onvolledig: in cod. L ontbreekt juist deel III van de hyp. Medea, waarin de verwijzing naar Dicaearchus voorkomt (12). Triclinius kan dus het idee om de hypothesis aan Dicaearchus toe te schrijven niet aan de hyp. Medea ontleend hebben.
- (2) Uit de hyp. Rhesus kan Triclinius de naam Dicaearchus evenmin gekend hebben, daar in deze hypothesis de lezing Δικαίρχος een conjectuur van Nauck is voor de lezing δικαίαν in de hss. (13). Welnu, in cod. L is de hyp. Rhesus ingevuld door niemand minder dan Nicolaus Triclinius (een broer van Demetrius), die volgens Turyn "a very neat and careful copyist" was (14) en van wie we dus mogen aannemen dat hij zijn "Vorlage" (met de lezing δικαίαν) getrouw gecopieerd heeft. In ieder geval heeft Demetrius Triclinius, die alle teksten in cod. L gecontroleerd heeft, inclusief de hypothesen, de lezing δικαίαν niet gecorrigeerd in Δικαίρχος, terwijl zijn aandacht bij de correctie vooral op de hypothesen gericht was (15). Uit de lectuur van de hyp. Rhesus kan Demetrius Triclinius het idee om Dicaearchus als auteur in te vullen dus evenmin gehaald hebben.
- (3) Ook in de hyp. Oed. Tyr. kan Triclinius de naam Dicaearchus niet gevonden hebben, daar deze hypothesis hem onbekend was. De handschriften van Demetrius Triclinius bevatten nl. een andere hyp. Oed. Tyr., die van Aristophanes van Byzantium (16).
- (4) Als enige mogelijkheid blijft dan over dat Triclinius zijn "conjectuur" gebaseerd zou hebben op de hyp. Ajax. De verwijzing naar Dicaearchus in de hyp. Ajax luidt als volgt: Δικαίρχος δὲ Αἴαντος θάνατον ἐπιγράφει. Het lijkt ver gezocht te veronderstellen dat Triclinius in deze tekst een aanleiding gevonden kan hebben om de hyp. Alcestis aan Dicaearchus toe te schrijven.
- (5) Turyn ging er bij zijn argumentatie van uit dat de titel Ὑπόθεσις Ἀλκήστιδος Δικαίρχου alleen in cod. L voorkomt.

Dit blijkt onjuist. Zoals reeds vermeld, heeft Kirchhoff in de cod. Marc. gr. IX 10 als titel boven deze hypothesis de woorden Εὐριπίδου Ἀλκῆστιδος ὑπόθεσις Δικαιάρχου aangetroffen (17). Turyn merkt bij zijn bespreking van de Marcianus, waarbij hij deze titel ten onrechte niet vermeldt, het volgende op (18):

Lascaris, the copyist of the Venice IX 10, followed B (Parisinus gr. 2713) in the poetic text, but occasionally introduced also some readings from L, but he did not transcribe L.

Hoe Lascaris aan de titel Εὐριπίδου Ἀλκῆστιδος ὑπόθεσις Δικαιάρχου gekomen is, valt derhalve op dit moment niet uit te maken: mogelijkwijze in cod. L, òf in een andere (oudere) bron. In ieder geval dient de aanwezigheid van de vermelde titel in cod. Marc. gr. IX 10 in toekomstige edities van de hyp. Alcestis vermeld te worden.

O.i. zijn er voldoende gronden aanwezig om de toeschrijving van deze hypothesis aan Dicaearchus te handhaven zolang niet is aangetoond dat de naam Δικαίαρχος inderdaad slechts een conjectuur van Demetrius Triclinius is.

Wat de mening van Schrader, Turner en Austin betreft, als zou deze hypothesis een compendium zijn van een oorspronkelijk uitvoeriger resumé van het Tales-type, hiertegen zijn de volgende bezwaren aan te voeren:

(1) Het feit dat er tussen de hyp. Alcestis in de handschriften en het hypothesisfragment in de Pap. Oxy. 2457 een zekere overeenkomst bestaat, vormt nog geen bewijs voor hun onderlinge afhankelijkheid. Een bepaalde mate van overeenkomst ligt voor de hand bij twee teksten die een en hetzelfde drama resumeren.

(2) Zuntz heeft vastgesteld dat de hier besproken hyp. Alcestis in stilistische en andere opzichten aanzienlijk van de Tales verschilt (19).

(3) Boven is geconcludeerd dat er geen voldoende gronden zijn om het auteurschap van deze hypothesis aan Dicaearchus te ontnemen. Indien deze conclusie juist is, is het uitgesloten dat het een compendium van een Tale is.

Tenslotte zij nog vermeld dat er een aanwijzing is dat de hyp. Alc. ooit uitvoeriger geweest kan zijn. Von Wilamowitz (21) vermoedde reeds dat de hyp. Alc. in haar huidige vorm onvolledig is en het resume alleen geen voldoende grond is om deze hypothesis aan Dicaearchus toe te schrijven. Nu heeft Lesky (22) onlangs de aandacht gevestigd op een schol. Verg. Aen. 4,694 waarvan de tekst als volgt luidt:

alii dicunt Euripidem Orcum in scaenam inducere gladium
ferentem quo crinem Alcestidi abscindat, et Euripidem hoc
a Phrynicho antiquo tragico mutuatum.

In de Suda lezen we inderdaad dat Phrynichus tragicus een Alcestis geschreven heeft (23). Opvallend is dat ook in de hierna besproken hyp. Pers. Phrynichus in een soortgelijk verband vermeld wordt (24). Bovendien beantwoorden inhoud en vorm van het door Lesky gesignaleerde scholion aan hetgeen men van een dergelijke rubriek in een hypothesis van het hier beschreven type mag verwachten. Het is derhalve niet uitgesloten dat de Vergilius-scholiast zijn informatie in de hyp. Alc. gevonden heeft op een moment dat die nog vollediger was dan thans.

e) Conclusie

In de hypothesis Alcestis die oorspronkelijk misschien uitvoeriger is geweest verdienen de volgende punten onze bijzondere aandacht:

1. een resumé van de inhoud van het toneelstuk,
2. de vermelding van Dicaearchus als auteur.

- (1) Deze hypothesis is gepubliceerd in de Pap. Oxy. 2457.
- (2) Deze hypothesis is door G.Murray gepubliceerd als hyp. II Alc.
- (3) Deze paragraaf is gebaseerd op de publikaties van A.Turyn 1957 en A.Kirchhoff 1853.
- (4) Scholia Platonica ed. Fred. de Fores Allen, Haverfordiae 1938, 57.

- (5) Pseudo-Eudocia, *Violarium*, ed. J. Flach, Leipzig 1880, 35-37.
- (6) A. Turyn 1957, 286 noot 286: "The fact that Δικαίάρχου does not appear in P speaks for the assumption that it was an amplification made personally by Triclinius who may have known the reference to Dicaearchus in the argument to Medea (p. 4.26 Prinz²-Wecklein; Dicaearchus frg. 63 Wehrli) as preserved in some other mss., and other references to Dicaearchus in the scholia and arguments to Aeschylus, Sophocles, Aristophanes... At any rate, there is very little or rather no evidence for the authenticity of Δικαίάρχος written in the above headline of the argument to Alcestis by Triclinius".
- (7) H. Schrader 1889, 10.
- (8) E. Turner Pap. Oxy. 2457, 70.
- (9) C. Austin 1968, 89.
- (10) C. Moore 1901, 295.
- (11) A. Kirchhoff 1853, 47 noot 1.
- (12) A. Turyn 1957, 245, 246 en 237.
- (13) A. Nauck 1848, 254.
- (14) A. Turyn 1957, 287, 233 en 236-237.
- (15) Dit blijkt o.m. uit het feit dat hij de titels van de hypothesen zorgvuldig gecorrigeerd heeft zoals bv. de hyp. Cycl., H.F. en ontbrekende hypothesen invulde zoals de hyp. Hcl. Vgl. A. Turyn 1957, 244-245.
- (16) A. Turyn 1952, 36.
- (17) A. Kirchhoff 1853, 47 noot 1. Zie ook noot (20)
- (18) A. Turyn 1957, 376.
- (19) G. Zuntz 1955, 144-145: "Unless I am much mistaken, I Alc. is not really of a kind with the latter. He who compares it with e.g. Rhes. or Ion or Ba., will indeed find points of similarity; yet the differences, I submit, are greater than the assumption of a common origin would permit. I Alc. is much shorter, that is, more concentrated than are those "Tales" which survive more or less intact; it lacks the stylistic peculiarities of the latter and has others of its own. A beginning like that of I Alc. 'Ἀπόλλων ἠτήσατο... does not recur among the other "Tales", which have their own, typical mode of opening (a name followed either by a participle clause or by υἱὸς μὲν ἦν...); the μὲν οὖν- and μὲν-δέ- clauses which are so typical of the latter are absent from I Alc., while a structure like καὶ ὁ γὰρ "Ἀλκίσις... remains unparalleled. On the whole, a somewhat slick, standardised elegance in the "Tales" contrasts with a rather rugged unevenness in I Alc.; a reader who has tuned himself to the

former will, I suppose, feel unable to attribute the latter to the same author. He may find the same style as in I Alc. also in the second half of Hel., but not in the bulk of the other "Tales".

- (20) Aan de hand van een fotocopie, mij welwillend ter beschikking gesteld door de directie van de Biblioteca Nazionale Marciana in Venetië, heb ik de aanwezigheid van deze titel kunnen verifiëren.
- (21) U.von Wilamowitz 1910, 113 noot 66.
- (22) A.Lesky 1972, 61.
- (23) Deze tekst luidt als volgt:
 τραγῳδίαι δὲ αὐτοῦ εἰσιν ἑννέα αὗται· Πλευρώνιαι,
 Αἰγύπτιοι, Ἀκταίων, Ἀλκηστις, Ἀνταῖος ἢ Λίβυες,
 Δίκαιοι ἢ Πέρσαι ἢ Σύνθωκοι; vgl. A.Lesky 1972, 58.
- (24) Zie hfd.III par.8.

5. De hypothesis Helena

Op Euripides' Helena bestaat slechts één hypothesis. Hierin kunnen twee delen onderscheiden worden. De tekst luidt in de editie van Grégoire en Méridier als volgt:

- I 'Ηρόδοτος ἱστορεῖ περὶ 'Ελένης καὶ φησιν ἔλθεῖν μὲν αὐτὴν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τοῦτο φάσκειν καὶ τὸν Ὅμηρον ποιοῦντα τὴν 'Ελένην παρέχειν τῷ Τηλεμάχῳ ἐν Ὀδυσσεΐᾳ τὸ λαθικηδὲς φάρμακον τό οἱ πόρε Πολύδαμνα Θόδωνος παράκοιτις, οὐ μὴν γε οὕτως ὥς Εὐριπίδης φησὶν·
 Οἷ μὲν γὰρ πλανωμένην φασὶν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μενελάου μετὰ τὴν τῆς Ἰλίου πόρθησιν καὶ εἰς Αἴγυπτον παραγενέσθαι κάκειθεν πεπορίσθαι τὰ φάρμακα· ὃ δὲ τὴν μὲν ἀληθῶς 'Ελένην φησὶ μηδ' ὅπως οὖν ἔλθεῖν εἰς Τροίαν, τὸ εἰδῶλον δὲ αὐτῆς.
- II Κλέωνας γὰρ αὐτὴν ὃ Ἑρμῆς Ἦρας βουλῇ Πρωτεῖ τῷ βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου φυλάττειν παρέδωκε· τούτου δὲ θανόντος ὁ υἱὸς αὐτοῦ θεοκλύμενος ἐπειρᾶτο γαμεῖν αὐτήν, ἥ δὲ ἰκέτις παρεκάθητο τῷ τοῦ Πρωτέως μνήματι. Ὅθεν αὐτῇ ἐπιφαίνεται Μενέλεως, τὰς μὲν ναῦς ἐν τῇ θαλάσῃ ἀπολέσας, ὀλίγους δὲ τινας τῶν ἐταίρων ἐν ἄντρῳ καθειργμένους σῶζων. Εἰς λόγους δὲ ἐλθόντες καὶ μηχανορραφήσαντες ἀπατῶσι μὲν τὸν θεοκλύμενον, αὐτοὶ δὲ νηὶ ἐμβάντες ὥς δὴ τῷ Μενέλεω θανόντι κατὰ θάλατταν θύσοντες, εἰς τὴν ἰδίαν διασώζονται.

a) Overlevering in de handschriften (1)

De hypothesis Helena is slechts in één handschrift overgeleverd: P. Een opvallende bijzonderheid is dat in de "Vorlage" van P, cod. L (2), deze hypothesis niet voorkomt. In cod. P is zij eerst later ingevuld en wel door Johannes Catrares (3).

b) Inhoudelijke bestanddelen van deze hypothesis

In deel I worden drie verschillende sagenversies opgesomd die over het verblijf van Helena in Egypte bestaan.

In deel II wordt een resumé gegeven van de inhoud van het toneelstuk.

c) Status quaestionis

Deel I wordt unaniem beschouwd als een produkt uit de Byzantijnse tijd (4). Over deel II zijn de meningen verdeeld. Grégoire (5) meent dat de delen I en II van een en dezelfde hypothesiograaf zijn en beide uit de Byzantijnse tijd stammen. Kannicht en Krenn (6) zijn van oordeel dat deel II oorspronkelijk tot de Tales behoorde maar nadien zodanig gemodificeerd is dat de oorspronkelijke kenmerken van de Tales verloren gegaan zijn. Moore en Zuntz (7) menen dat deel II zoveel gemeen heeft met de resums van de hiervóór besproken hyp. Medea en hyp. Alcestis dat ook het resumé van de hyp. Helena uit de oudheid dateert en dus mogelijk op Dicaearchus teruggaat.

d) Commentaar

De hyp. Helena wordt doorgaans zeer negatief beoordeeld en daarbij richt de kritiek zich vooral tegen de inhoud en de formulering van deel I. Het scherpst wordt de communis opinio verwoord door Grégoire (8):

Eux, en effet (οὐ μὲν γὰρ)... C'est une grosse bévue, qui nous donne, faute de la corriger, la plus piètre idée de l'auteur de cet argument. Hérodote en effet, loin de dire qu'Hélène aborde à Troie avec Ménélas lorsque celui-ci revint d'Illion, affirme qu'elle n'est jamais allée à Troie. C'est pourquoi nous avons mis entre crochets dans la traduction les mots "et Hérodote". Mais nous n'affirmons pas que cette erreur grossière ne se soit trouvée dans le texte de l'Argument.

Hierbij valt het volgende aan te tekenen. Indien men οἱ μὲν per se op Herodotus en Homerus wenst te betrekken, ontstaat inderdaad de door Grégoire gesignaleerde contradictie met de feitelijke tekst van Homerus en Herodotus. Er is echter nog een andere interpretatie mogelijk, waarbij οἱ μὲν niet verwijst naar beide genoemde auteurs, maar naar een andere niet met name genoemde groep van zeggelienden. In dat geval vermeldt de hypothesis drie, en niet twee sageversies die over het verblijf van Helena in Egypte bestonden. De eerste versie is die van Homerus en Herodotus, waarbij Helena met Paris op weg naar Troje Egypte bezocht. De tweede versie, ingeleid door οἱ μὲν, vermeldt dat Helena met Menelaus op de terugtocht uit Troje in Egypte kwam. De derde versie, waarbij Euripides aanknoopt, luidt dat Helena nooit in Troje geweest is, doch slechts een εἰδωλον van haar.

Onze interpretatie verdient om verschillende redenen de voorkeur.

(1) De door Grégoire als "grosse bévue" getypeerde contradictie wordt opgeheven en daarmee komen ook de bezwaren tegen deel I van deze hypothesis te vervallen.

(2) Onze interpretatie sluit aan bij een ook in andere hypothesen voorkomende gebruikswijze van οἱ μὲν, waarbij deze uitdrukking, zoals gewoonlijk in het Grieks het geval is, niet verwijst naar reeds met name genoemde personen, maar duidt op een groep niet met name genoemde auteurs. Zo lezen we bv. in de hyp. Ajax: Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Αἴαντος διαφόρως ἱστορήκασιν. Οἱ μὲν γὰρ φασιν...

(3) De overeenkomst tussen de hyp. Medea en de hyp. Helena blijkt veel groter te zijn dan men tot nog toe onderkend heeft.

Samenvattend stellen we vast dat er geen enkele reden is om de hyp. Helena bij voorbaat als een Byzantijnse hypothesis te beschouwen.

e) Conclusie

In deze hypothesis komen de volgende punten voor die onze

bijzondere aandacht verdienen:

1. het thema van de μυθοποιία,
2. een resumé van de inhoud van het toneelstuk.

- (1) Deze paragraaf is gebaseerd op de publikaties van A.Turyn 1957 en G.Zuntz 1965.
- (2) Vgl. G.Zuntz 1965,140-144.
- (3) A.Turyn 1964,127.
- (4) U.von Wilamowitz 1875,54; C.Moore 1901,297; H.Grégoire ed. Helena (CUF) deel V,46 noot; G.Zuntz 1955,134; G.Zuntz 1965, 143 noot 3; R.Kannicht 1969,8; J.Krenn 1971,211.
- (5) H.Grégoire ed. Helena p.46 noot.
- (6) R.Kannicht 1969,8-9; J.Krenn 1971,211.
- (7) C.Moore 1901,297; G.Zuntz 1955,145; in 1965 (p.143 noot 3) geeft Zuntz de volgende analyse van de hyp. Helena:
 "The hypothesis consists of two parts; namely (a) a summary of the different reports about Helen in Herodotus and Homer on the one hand, and in Euripides on the other. This is the manner of Thomas Magister (Pol. Pl. p.133); (b) a summary of the action of the play which, like all of this type, echoes some outstanding words from it and in particular from the prologue (the use, in its latter half, of the present tense and the particular form of the closing sentence remind one of the hypothesis of Med. (lees: Alc.) doubtfully ascribed to Dicaearchus by Triclinius). The recurrence of some characteristic words (e.g. φυλάττειν, κλέπας-κλαπεῖσαν) in Apollodorus (Epitome, pp.189 and 227 ed. Wagner) may be more than mere chance. One will however hesitate to trace the whole text to Thomas, because nothing suggests that he knew more of Euripides than the triad; moreover, Triclinius surely would have made use of it if so suitable a composition by his admired master had been to hand. Hence it seems not unlikely that it could have been the work of the rubricator himself who possibly incorporated into it an older hypothesis which Triclinius had overlooked".
- (8) H.Grégoire ed. Helena p.46 noot.

6. De hypothesis (II) Oedipus Tyrannus

Op Sophocles' Oedipus Tyrannus zijn drie hypothesen overgeleverd. Een ervan behoort tot de metrische (1), de tweede tot het type van Aristophanes van Byzantium (2). Voor ons onderzoek komt derhalve alleen de hypothesis in aanmerking die bij Dindorf het nummer II draagt. Hierin kunnen twee delen onderscheiden worden. De tekst luidt in de editie van Dain als volgt (3):

Διὰ τί Τύραννος ἐπιγέγραπται

- I 'Ο Τύραννος Οιδίπους ἐπὶ διακρίσει θατέρου ἐπιγέγραπται. Χαριέντως δὲ Τύραννον ἅπαντες αὐτὸν ἐπιγράφουσιν, ὥς ἐξέχοντα πάσης τῆς Σοφοκλέους ποιήσεως, καίπερ ἡττηθέντα ὑπὸ Φιλοκλέους, ὥς φησι Δικαίαρχος. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ Πρότερον, οὐ Τύραννον, αὐτὸν ἐπιγράφοντες, διὰ τοὺς χρόνους τῶν διδασκαλιῶν, καὶ διὰ τὰ πράγματα· ἀλήτην γὰρ καὶ πηρὸν Οιδίποδα τὸν ἐπὶ Κολωνῷ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀφικνεῖσθαι.
- II "Ἴδιον δέ τι πεπόνθασιν οἱ μεθ' Ὀμηρον ποιηταί, τοὺς πρὸ τῶν Τρωϊκῶν βασιλεῖς τυράννους προσαγορεύοντες, ὅψε ποτε τοῦδε τοῦ ὀνόματος εἰς τοὺς Ἕλληνας διαδοθέντος, κατὰ τοὺς Ἀρχιλόχου χρόνους, καθάπερ Ἰππίας ὁ σοφιστής φησιν. Ὀμηρος γοῦν τὸν πάντων παρανομώτατον ἔχετον βασιλέα φησί, καὶ οὐ τύραννον·

Εἰς ἔχετον βασιλῆα, βροτῶν δηλήμονα.

Προσαγορευθῆναι δέ φησι τὸν τύραννον ἀπὸ τῶν Τυρρηνῶν· χαλεποὺς γὰρ τινὰς περὶ ληστείαν τούτους γενέσθαι. Ὅτι δὲ νεώτερον τὸ τοῦ τυράννου ὄνομα, δῆλον· οὔτε γὰρ Ὀμηρος, οὔτε Ἡσίοδος, οὔτε ἄλλος οὐδεὶς τῶν παλαιῶν, τύραννον ἐν τοῖς ποιήμασιν ὀνομάζει. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης ἐν Κυμαίων Πολιτείᾳ τοὺς τυράννους φησὶ τὸ πρότερον

αἰσυνητὰς προσαγορεύεσθαι· εὐφημότερον γὰρ ἐκεῖνο τὸ ὄνομα.

a) Overlevering in de handschriften (4)

Daar het toneelstuk Oedipus Tyrannus tot de Byzantijnse trias behoort, is dit stuk, evenals de hypothesis, in talrijke handschriften overgeleverd. Hiervan zijn de volgende representatief voor de oude traditie: L G R M F N (5).

b) Inhoudelijke bestanddelen van deze hypothesis

Deel I bevat een beschouwing over de titel van het toneelstuk.

Deel II geeft een beknopte geschiedenis van het woord τύραννος in het Grieks.

c) Status quaestionis

De publikaties die aan deze hypothesis gewijd zijn houden zich hoofdzakelijk bezig met drie vragen:

(1) Uit welke tijd dateert deze hypothesis ?

Degenen die zich met deze hypothesis hebben beziggehouden zijn het erover eens dat ze niet meer haar oorspronkelijke vorm vertoont, maar een bewerking is van de hand van een latere redactor. Over de tijd waarin deze redactor gesitueerd dient te worden, laat men zich meestal niet uit; Schneidewin en Von Wilamowitz (6) noemen in dit verband de naam van Sallustius. Nog veel terughoudender toont men zich als het erom gaat de herkomst van de verstrekte informatie te bepalen (7).

(2) Welke betekenis moet men toekennen aan de verwijzing naar Dicaearchus ?

Op deze vraag worden twee verschillende antwoorden gegeven.

Trendelenburg en Schrader (8) zijn van mening dat alleen die woorden op Dicaearchus teruggaan die in de hypothesis uitdrukkelijk aan hem worden toegeschreven, t.w. de didascalische informatie dat Philocles en niet Sophocles de overwinning behaalde.

Wehrli (9) daarentegen gelooft dat in deze hypothesis ook de voorafgaande informatie over de titel van het toneelstuk van Dicaearchus afkomstig is.

(3) Wat is de functie van deze hypothesis ?

Deze vraag is alleen gesteld en beantwoord door Bacchoven van Echt (10). Naar zijn mening stond de hypothesiograaf een tweeledig doel voor ogen: a) duidelijk maken dat het epitheton Τύραννος de mogelijkheid bood om het toneelstuk van andere gelijknamige toneelstukken te onderscheiden, in casu de Oed. Col ; b) duidelijk maken dat met deze titel tevens de essentie van het stuk wordt uitgedrukt.

d) Commentaar

In deel I van deze hypothesis worden twee gedachten over de titel van het stuk ontwikkeld:

(1) De hypothesiograaf merkt op dat het epitheton Τύραννος om twee redenen te verantwoorden is, nl. om het stuk van de Oed. Col. te onderscheiden en omdat het stuk duidelijk uitmunt boven alle andere stukken van Sophocles.

(2) Er bestaat nog een andere titel, Πρότερος, die ook op twee gronden te verantwoorden valt: het stuk is eerder opgevoerd dan de andere Oedipus en de erin behandelde wederwaardigheden van Oedipus gaan vooraf aan de wederwaardigheden die behandeld worden in de Oed. Col.

In deel II keert de hypothesiograaf terug tot het woord τύραννος, ditmaal niet als epitheton bij de titel van het toneelstuk, maar in zijn algemeenheid, hetgeen o.m. blijkt uit de veran-

dering van verbum προσαγορεύειν i.p.v. ἐπιγράφειν. Van het woord τύραννος bespreekt hij de etymologie en het gebruik bij andere auteurs dan Sophocles.

Of deel II al dan niet als een latere interpolatie beschouwd moet worden, valt moeilijk uit te maken en hangt ten nauwste samen met de vraag of dit stuk met het voorafgaande deel I als een organische eenheid zou kunnen worden beschouwd. Enerzijds kan niet uitgesloten worden dat deel II een latere toevoeging is uit een lexicon of een etymologicon (11). Anderzijds kan echter moeilijk weerproken worden dat er een zekere logische samenhang bestaat tussen deel I en deel II, die trouwens ook in alle hss. gezamenlijk zijn overgeleverd. Wij zijn van mening dat er voorshands geen doorslaggevende redenen zijn om beide delen te scheiden (12).

e) Conclusie

In de hyp. Oed. Tyr. dienen twee delen onderscheiden te worden. In deel I komen de volgende punten voor die onze bijzondere aandacht verdienen:

1. betekenis en functie van de titel,
2. een verwijzing naar Dicaearchus.

- (1) Deze hypothesis is door A.Pearson (OCT) gepubliceerd als hyp. I Oed. Tyr.
- (2) Door A.Pearson gepubliceerd als hyp. III Oed. Tyr.
- (3) De tekst is gepubliceerd volgens de editie van A.Dain 1968.
- (4) Deze paragraaf is gebaseerd op de studies van R.Auberton 1949 en A.Turyn 1952.
- (5) A.Turyn 1952, 202.
- (6) F.Schneidewin 1852, 20; U.von Wilamowitz 1910, 198-199; vgl. ook Th.Achelis 1914, 129 noot 287c.
- (7) F.Schneidewin 1852, 20; C.Bachoven von Echt 1869, 5.
- (8) A.Trendelenburg 1867, 30; H.Schrader 1889, 8.

- (9) F.Wehrli 1967,68 fr.80.
- (10) C.Bachoven von Echt 1869,5-6.
- (11) Vgl. Etymologicon Magnum s.v. τύραννος; Suidae lexicon s.v. τύραννος; Scholia in Luciani Catapl. (ed. H.Rabe 1906,52); FGGrH (Jacoby) fr.100 (Philochorus).
- (12) In hfd.IV zal blijken dat er nog andere redenen zijn (verwijzen naar oude bronnen, citaten, de aard van de geboden informatie en de wijze waarop deze verwerkt wordt) op grond waarvan deel II tot het hier behandelde type hypothesen gerekend kan worden.

7. De hypothesis (II) Oedipus Coloneus

Op Sophocles' Oedipus Coloneus zijn vier hypothesen overgeleverd. Een ervan behoort tot het type van Aristophanes van Byzantium, maar heeft van aanzienlijke modificaties te lijden gehad (1), een tweede tot de metrische hypothesen (2), een derde is van Sallustius (3). Voor ons onderzoek komt derhalve alleen de hypothesis in aanmerking die bij Dindorf het nummer II draagt. In deze hypothesis kunnen twee delen onderscheiden worden. De tekst luidt in de editie van Dain als volgt:

I Τὸν ἐπὶ Κολωνῷ Οἰδίπουν ἐπὶ τετελευτηκότι τῷ πάπῳ Σοφοκλῆς ὁ ὑἱδοῦς ἐδίδαξεν, υἱὸς ὢν Ἀρίστωνος, ἐπὶ ἄρχοντος Μίνωνος, ὃς ἐστὶ τέταρτος ἀπὸ Καλλίου ἐφ' οὗ φασιν οἱ πλείους τὸν Σοφοκλέα τελευτῆσαι. Σαφὲς δὲ τοῦτ' ἐστὶν ἐξ ὧν ὁ μὲν Ἀριστοφάνης ἐν τοῖς Βατράχοις ἐπὶ Καλλίου ἀνάγει τοὺς στρατηγούς ὑπὲρ γῆς, ὁ δὲ Φρύνιχος ἐν Μούσαις, ἅς συγκρατῆκε τοῖς Βατράχοις, φησὶν οὕτως·

Μάκαρ Σοφοκλέης, ὃς πολὺν χρόνον βιοὺς
ἀπέθανεν, εὐδαίμων ἀνὴρ καὶ δεξιός,
πολλὰς ποιήσας καὶ καλὰς τραγῳδίας,
καλῶς (δ') ἐτελεύτησ' οὐδὲν ὑπομείνας κακόν.

II Ἐπὶ δὲ τῷ λεγομένῳ ἱππῷ Κολωνῷ τὸ δρᾶμα κεῖται.
Ἔστι γὰρ καὶ ἕτερος Κολωνὸς ἀγοραῖος πρὸς τῷ Εὐρυσακείῳ, πρὸς ᾧ οἱ μισθαρνοῦντες προεστήκεισαν, (ὥστε) καὶ τὴν παροιμίαν ἐπὶ τοῖς καθυστερίζουσι τῶν καιρῶν διαδοθῆναι·

Ὅψ' ἦλθες, ἀλλ' ἐς τὸν Κολωνὸν ἴεσο.

Μνημονεύει τῶν δυεῖν Κολωνῶν Φερεκράτης ἐν Πετάλῃ

διὰ τούτων·

Οὗτος, πόθεν ἦλθες, εἰς Κολωνὸν ἰέμην
οὐ τὸν ἀγοραῖον, ἀλλὰ τὸν τῶν ἱππέων.

a) Overlevering (4)

Deze hypothesis is slechts in een handschrift overgeleverd, cod. L.

b) Inhoudelijke bestanddelen van deze hypothesis

In deel I wordt didascalische informatie verstrekt over het jaar waarin het stuk opgevoerd werd en over de persoon die met de uitvoering belast was.

In deel II wordt informatie verstrekt over de twee Atheense heuvels die de in de titel vermelde naam Κολωνός dragen.

c) Status quaestionis

In geen van de ons bekende hypothesiografische studies is aan deze hypothesis aandacht geschonken.

d) Commentaar

De bespreking van deze hypothesis in dit hoofdstuk vereist een nadere toelichting. Evenals de eerder in dit hoofdstuk besproken hypothesen valt de hyp. II Oed. Col. niet alleen buiten de in hoofdstuk I beschreven typen, maar ze heeft ogenschijnlijk ook zó weinig gemeen met de eerder in hoofdstuk III besproken hypothesen dat de vraag rijst of haar plaats in dit hoofdstuk gerechtvaardigd is. In de eerder in dit hoofdstuk besproken hypothesen met uitzondering van de hyp. Alcestis, vormt de μυθοποιία een vast thema. Dit gemeenschappelijke kenmerk ontbreekt in deze hypothesis, evenals een resumé en een verwijzing naar Dicæarchus, van

wie althans een deel der informatie in de andere hypotheseis afkomstig is.

Ondanks de genoemde verschilpunten heeft deze hypothesis ook een aantal punten gemeen met de vorige hypotheseis. Zo bestaat deel I volledig uit didascalische informatie die door haar aard en structuur onmogelijk van Aristophanes van Byzantium afkomstig kan zijn (5). Geheel overeenkomstig de stijl van de eerder in dit hoofdstuk besproken hypotheseis illustreert de hypothesiograaf, die goed geïnformeerd blijkt te zijn, zijn informatie met een citaat uit Phrynichus' Musae, welk stuk tegelijk met Aristophanes' Ranae opgevoerd werd. Nu worden Phrynichus' Musae ook vermeld in de didascalie van de hyp. I Ranae, waarvan de tekst als volgt luidt:

Τὸ δὲ δρᾶμα τῶν εὖ πάνυ καὶ φιλολόγως πεποιημένων.
'Εδιδάχθη ἐπὶ Καλλίου τοῦ μετὰ 'Αντιγένη διὰ Φιλωνίδου
εἰς Ἀθήναια. Πρῶτος ἦν· δεύτερος Φρύνιχος Μούσαις·
Πλάτων τρίτος Κλεοφῶντι. Οὕτω δὲ ἐθαυμάσθη τὸ δρᾶμα
διὰ τὴν ἐν αὐτῷ παράβασιν, ὥστε καὶ ἀνεδιδάχθη, ὥς
φησι Δικαίαρχος (6).

Zonder te willen beweren dat de didascalische informatie in de hyp. II Oed. Col. eveneens van Dicaearchus afkomstig is, blijkt uit de hyp. Ranae dat de didascalica van de Ranae (waartoe uiteraard ook Phrynichus' Musae behoorden) in ieder geval Dicaearchus' belangstelling hadden en dat de informatie in deel I van de hyp. II Oed. Col. van Dicaearchus afkomstig kan zijn.

In deel II van de hypothesis, een logisch vervolg op deel I, wordt voornamelijk aandacht besteed aan de in de titel vermelde Κολωνός -heuvel. Een gelijksoortige belangstelling voor de titel van een stuk treffen we aan in de hyp. Ajax en de hyp. II Oed. Tyr., waarin tweemaal naar Dicaearchus verwezen wordt.

Dat in deze hypothesis het element μυθοποιία ontbreekt, kan door externe factoren veroorzaakt zijn, maar ook anders verklaard worden. Het ligt voor de hand dat de μυθοποιία van de beide

Oedipus-drama's (die immers op dezelfde sage betrekking hebben) gezamenlijk behandeld werd (7). In de vorige paragraaf is gebleken dat dit in de hyp. II Oed. Tyr. inderdaad het geval is. In deze hypotheseis wordt niet slechts verwezen naar het andere Oedipus-drama, maar de inhoud van de Oed. Tyr. wordt in contrast gebracht met die van de Oed. Col.

Beide hypotheseis, Oed. Tyr. en Oed. Col., dienen derhalve in elkaars verlengde gezien te worden.

Samenvattend stellen we vast dat veel ervoor pleit de hyp. II Oed. Col. ondanks alle verschillpunten tot het in dit hoofdstuk besproken type hypotheseis te rekenen.

e) Conclusie

In de hyp. II Oed. Col. komen de volgende punten voor die onze bijzondere aandacht verdienen:

1. didascalische informatie,
2. belangstelling voor de titel.

- (1) Deze hypotheseis is door A.Dain (CUF) gepubliceerd als hyp. I Oed. Col. Vgl. Th.Achelis 1913,529.
- (2) Deze hypotheseis is gepubliceerd door A.Dain (CUF) als hyp. III Oed. Col.
- (3) Zie hoofdstuk IV par.4.
- (4) Deze paragraaf is gebaseerd op de studies van A.Turyn 1949 en 1952; R.Aubréton 1949.
- (5) Vgl. hoofdstuk I par.2.
- (6) De tekst van dit fragment is gepubliceerd volgens de editie van Dübner 1842,273; F.Wehrli die deze tekst gepubliceerd heeft als fr.84 volgt (gedeeltelijk) de versie van Thomas Magister (= hyp. III Db.); vgl. hoofdstuk I par.8 voor de Byzantijnse versies van antieke hypotheseis; voor de lezing van κατὰβασιν van Weil en Coulon, vgl. W.Koster 1962,702 noot.
- (7) Vgl. de hyp. Ajax waar naar de Ἀῖας Λοκρός verwezen wordt.

8. De hypothesis (II) Persae

Op Aeschylus' Persae zijn drie hypothesen overgeleverd. Twee ervan zijn Byzantijnse hypothesen van de hand van resp. Thomas Magister (1) en Joannes Lascaris (2). Voor ons onderzoek komt derhalve alleen de hypothesis in aanmerking die bij Dindorf het nummer II draagt. Hierin kunnen vier delen onderscheiden worden. De tekst luidt in de editie van Dindorf als volgt (3):

- I Γλαῦκος ἐν τοῖς περὶ Αἰσχύλου μύθων ἐκ τῶν Φοινισσῶν φησι Φρυνίχου τοὺς Πέρσας παραπεποιῆσθαι, ὃς ἐκτίθῃσι καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ δράματος ταύτην·

Τάδ' ἐστὶ Περσῶν τῶν πάλαι βεβηκότων.

πλὴν ἐκεῖ εὐνοῦχος ἐστὶν ἀγγέλλων ἐν ἀρχῇ τὴν τοῦ Ξέρξου ἦτταν, στρωννύς τε θρόνους τινὰς τοῖς τῆς ἀρχῆς παρέδροις, ἐνταῦθα δὲ προλογίζει χορὸς πρεσβυτῶν.

- II Τῶν δὲ χορῶν τὰ μὲν ἐστὶ παροδικὰ, ὥς ὅτε λέγει δι' ἣν αἰτίαν πάρεστιν, ὥς τὸ

Τύριον οἶδμα λιποῦσα·

τὰ δὲ στάσιμα, ὥς ὅτε ἴσταται καὶ ἄρχεται τῆς συμφορᾶς τοῦ δράματος, τὰ δὲ κομματικὰ, ὅτε λοιπὸν ἐν θρήνῳ γίνεται.

- III Καὶ ἔστιν ἡ μὲν σκηνὴ τοῦ δράματος παρὰ τῷ τάφῳ Δαρείου· ἡ δὲ ὑπόθεσις Ξέρξης στρατευσάμενος καθ' Ἑλλάδος, καὶ πεζῇ μὲν ἐν Πλαταιαῖς νικηθεὶς, ναυτικῇ δὲ ἐν Σαλαμῖνι, διὰ Θεσσαλίας φεύγων ἐπεραιώθη εἰς τὴν Ἀσίαν. Ἐκστρατεύοντι δὲ ἦν τούτῳ ἵππος μὲν ἄμετρος, νῆες δὲ χίλιαι διακόσiai ἐπτὰ ἢ δεκατέσσαρες. Οἱ Ἕλληνες δὲ οἱ τοῦτον

νικήσαντες ἐν τριακοσίαις μόναίς ἦσαν ναυσί. Πρώτη ἔφοδος Περσῶν βασιλεύοντος Δαρεΐου ἐδυστύχησε περὶ Μαραθῶνα· δευτέρα δὲ, ἐπὶ Ξέρξου περὶ Σαλαμῖνα καὶ Πλαταιᾶς, τοῦ Θεμιστοκλέους στρατηγοῦ ὄντος τότε καὶ ῥήτορος ἐν ταῖς Ἀθήναις, ὃς καὶ νῆας εἶπε ποιῆσαι καὶ ἀντιτάξασθαι πρὸς τὸν Ξέρξην. Οὗ καὶ γενομένου περιεγέγοντο αὐτοῦ. Ὁ Ἀπόλλων γὰρ τοῖς Ἀθηναίοις μαντευομένοις πῶς τοὺς Πέρσας κατατροπώσονται, εἶπε τεῖχη ξύλινα κατασκευάσαι, καὶ οὕτω περιγενέσθαι αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν τούτου ἀκούσαντες τεῖχη ἔλεγον ποιῆσαι εἰς τὴν πόλιν ξύλινα ἀντὶ τῶν λιθίνων· ὁ δὲ Θεμιστοκλῆς οὐχ οὕτως, ἀλλὰ νῆας εἶπε ποιῆσαι, αἱ πολλάκις διὰ τῶν οἰκείων τειχῶν σώζουσι τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐπὶ Μένωνος τραγῳδῶν Αἰσχύλος ἐνίκα Φινεῖ, Πέρσαις, Γλαύκῃ Ποτνιεῖ, Προμηθεῖ.

- IV Τοῦ Ξέρξου πατὴρ μὲν ἦν Δαρεῖος ὁ Περσῶν βασιλεὺς, μήτηρ δὲ Ἀτοσσα. Γίνωσκε δὲ ὅτι Δαρεῖοι τρεῖς εἰσὶ· πρῶτος δὲ τούτων ὁ Ὑστάσπου, προκριθεὶς τε ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ βασιλεύσας αὐτῶν, ὃς ἦν καὶ Ξέρξου πατὴρ τοῦ στρατεύσαντος ἐπὶ τοὺς Ἕλληνας· δεύτερος δὲ Δαρεῖος ὁ Ἀρταξέρξου πατὴρ, Σύρος προσαγορευθεὶς. Ἔσχατος δὲ Δαρεῖος ὁ ὑπ' Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλίππου καταλυθεὶς. Τινὲς δὲ καὶ τέταρτον Δαρεῖον εἶναι γράφουσιν.

a) Overlevering in de handschriften (4)

Daar Aeschylus' Persae tot de Byzantijnse trias behoort, is dit stuk, evenals de hypothesis, in talrijke handschriften overgeleverd. Hieronder zijn de volgende representatief voor de oude traditie: één codex vetustior, M, en verder een aantal recentiores, voor welke laatste groep de codices A V B H (5) representatief zijn.

b) Inhoudelijke bestanddelen

In deze hypothesis kunnen vier delen onderscheiden worden. Deel I geeft een mededeling weer van Glaucus van Rhegium, die een onderzoek verricht heeft naar de herkomst van de in dit toneelstuk behandelde stof.

Deel II handelt over de verschillende soorten χορός.

Deel III verstrekt didascalische informatie met historische notities over de Perzische oorlogen.

Deel IV geeft historische achtergrondinformatie over het Perzische koningshuis.

c) Status quaestionis

Deel I is in de meeste studies die aan deze hypothesis gewijd zijn buiten beschouwing gebleven. Alleen Schneidewin houdt rekening met de mogelijkheid dat dit deel op Aristophanes van Byzantium teruggaat (6). Zuntz beschouwt het als een latere, zij het zeer oude, toevoeging aan de hypothesis van Aristophanes van Byzantium, waarvan men z.i. nog restanten in deel III terugvindt (7).

Ten aanzien van deel II is men unaniem van mening dat het een latere interpolatie is (8).

Over deel III lopen de meningen uiteen. Schneidewin en Zuntz (9) zijn van mening dat de didascalische informatie oorspronkelijk afkomstig is uit een hypothesis van Aristophanes van Byzantium; de historische notities in deel III zouden op een latere interpolatie berusten. Achelis (10) verwerpt echter het auteurschap van Aristophanes voor de didascalische notities, omdat deze op teveel punten van het vaste schema van diens hypothesen afwijken.

Aan deel IV is tot dusverre zeer weinig aandacht geschonken; het wordt in de meeste moderne edities niet meer opgenomen, evenmin als de historische notities van deel III (11). Alleen Bryson beschouwt de hypothesis integraal, zoals hierboven weergegeven, als een antieke hypothesis (12).

d) Commentaar

Deel I beantwoordt op generlei wijze aan het hypothesisschema van Aristophanes van Byzantium en kan dus niet van hem afkomstig zijn. Niettemin behoort het op grond van de aard der geboden informatie, nl. de afhankelijkheid van Aeschylus t.o.v. Phrynichus, tot de oudste delen van deze hypothesis en verdient daarom onze aandacht. De hypothesiograaf vermeldt dat Aeschylus en Phrynichus dezelfde stof behandelden, maar wijst daarbij tevens op de onderlinge verschillpunten (πλὴν ἑκεί), die geïllustreerd worden met een citaat uit de proloog van Phrynichus' Persae.

Deel II is een latere interpolatie uit Aristoteles' Poetica 12, geïllustreerd met een citaat uit Euripides' Phoenissae 202 (een toneelstuk van de Byzantijnse trias!). Dit deel kan dus buiten beschouwing blijven.

Deel III heeft in de codd. A V B H een langere versie dan in cod. M. Eerstgenoemde versie is bovendien een amplificatie van de tweede. De korte versie bevat drie elementen die ook in de hypothesen van Aristophanes van Byzantium voorkomen: σκηνὴ, κεφάλαιον (hier ὑπόθεσις genoemd) en διδασκαλικά. Achelis (13) heeft gelijk als hij opmerkt dat de formulering van de didascalische informatie van deel III niet beantwoordt aan de geijkte formule van Aristophanes van Byzantium. Hij houdt evenwel te weinig rekening met het feit dat alle hypothesen van Aristophanes van latere modificaties te lijden hebben gehad. Wij zijn van mening dat deel III in laatste instantie teruggaat op een hypothesis van Aristophanes van Byzantium maar dat de oorspronkelijke tekst enerzijds aanzienlijk gemodificeerd is en dat er anderzijds een historische amplificatie aan toegevoegd is. Deel III behoeft derhalve niet verder in ons onderzoek betrokken te worden.

Dat deel IV een latere toevoeging is, heeft Dindorf (14) al vastgesteld. Dit deel vertoont inderdaad de specifieke kenmerken van Byzantijnse hypothesen (15) en kan daarom in het vervolg van deze studie buiten beschouwing blijven.

e) Conclusie

De hypothesis (II) Persae bestaat in zijn huidige vorm uit vier delen. Hiervan komt alleen deel I in aanmerking voor het verdere onderzoek.

In deel I komen de volgende punten voor die onze bijzondere aandacht verdienen:

1. informatie betreffende de $\mu\upsilon\theta\omicron\mu\omicron\iota\lambda\alpha$,
2. een opmerking over de proloog.

- (1) Deze hypothesis is gepubliceerd door G.Dindorf 1851,416-421.
- (2) Deze hypothesis wordt gesignaleerd door A.Turyn 1943,27: "The ms. once belonged to Constantinus Lascaris, who made some supplements...fol. 168^r arg. Pers. written by Lascaris".
- (3) In de edities van Murray en Page (OCT) wordt deze hypothesis onvolledig gepubliceerd.
- (4) Deze paragraaf is gebaseerd op de studies van A.Turyn 1943 en E.Bryson 1956.
- (5) Vgl. E.Bryson 1956,29. Haar opvatting over de versie die de codd. A V B H weergeven houdt geen rekening met het feit dat er tussen antieke en Byzantijnse hypothesen nog een tussen-vorm bestaat, nl. Byzantijnse versies van antieke hypothesen. Zie hoofdstuk I par.8.
- (6) F.Schneidewin 1852,15.
- (7) G.Zuntz 1955,140-141.
- (8) Alleen A.Trendelenburg 1867,13 en 23 meent dat deel II oorspronkelijk op Aristophanes van Byzantium teruggaat, maar later gemodificeerd is.
- (9) F.Schneidewin 1852,15 en G.Zuntz 1955,141.
- (10) Th.Achelis 1914,139-140.
- (11) Vgl. de edities van Murray en Page (OCT)
- (12) E.Bryson 1956,29.
- (13) Th.Achelis 1914,139: "Iam supra tot difficultates in hoc argumento invenimus, ut Aristophani Byzantio vindicare vix audeamus".
- (14) G.Dindorf 1851,416 noot 18.
- (15) Vgl. hoofdstuk I par.8.

CONCLUSIE

Wanneer men alle in dit hoofdstuk besproken hypothesen overziet, nadat ze ontdaan zijn van alle latere modificaties, dan blijken zes elementen meermalen terug te keren:

1. belangstelling voor de μυθοποιία,
2. een resumé,
3. interesse voor de titel,
4. interesse voor de proloog,
5. didascalischd informatie,
6. verwijzing naar Dicaearchus als bron.

Het voorkomen van deze elementen in de verschillende hypothesen kan schematisch als volgt worden weergegeven:

Ajax	Rhesus	Medea	Alcestis
1. μυθοποιία	1. μυθοποιία	1. μυθοποιία	1. -
2. resumé	2. -	2. resumé	2. resumé
3. titel	3. -	3. -	3. -
4. proloog	4. proloog	4. -	4. -
5. did. inf.	5. did. inf.	5. -	5. -
6. Dicaearchus	6. Dicaearchus	6. Dicaearchus	6. Dicaearchus
Helena	Oed. Tyr.	Oed. Col.	Pers.
1. μυθοποιία	1. μυθοποιία	1. -	1. μυθοποιία
2. resumé	2. -	2. -	2. -
3. -	3. titel	3. titel	3. -
4. -	4. -	4. -	4. proloog
5. -	5. -	5. did. inf.	5. -
6. -	6. Dicaearchus	6. -	6. -

Onvermydelijk roept dit overzicht de vraag op naar het juiste aandeel van Dicaearchus in de hierboven beschreven hypothesen. Dit aspect zal in het volgende hoofdstuk onderzocht worden.

HOOFDSTUK IV DE HYPOTHESEIS VAN DICAEOARCHUS

In hoofdstuk III is een achttal hypotheseis besproken die zich op geen enkele wijze bij de typen van hoofdstuk I laten onderbrengen en waaraan dan ook doorgaans weinig aandacht wordt geschonken. In dit hoofdstuk trachten we aan te tonen dat deze hypotheseis, ontdaan van alle interpolaties, geen willekeurige incoherente groep vormen, doch een bepaalde thematische belangstelling gemeen hebben: ze getuigen alle van een bijzondere interesse van de hypothesiograaf voor de relatie tussen sage en toneelstuk, de *μυθοποιία*. Op grond van dit gemeenschappelijk kenmerk mogen deze "sage-hypotheseis" (1) als een afzonderlijk, tot dusverre nog niet onderkend type beschouwd te worden.

Een tweede kenmerk van deze sage-hypotheseis is dat in vijf daarvan Dicaearchus vermeld wordt. Het zou echter voorbarig zijn deze sage-hypotheseis op grond van die vijf verwijzingen aan Dicaearchus toe te schrijven, ook al is van deze auteur bekend dat hij *ὑποθέσεις* geschreven heeft (2).

Tegen toeschrijving aan Dicaearchus van de hypotheseis waarin deze auteur genoemd wordt, zijn de volgende bezwaren aangevoerd:

1. Een verwijzing naar Dicaearchus in een hypothesis pleit niet vóór, maar tegen diens auteurschap (3).
2. In de bedoelde hypotheseis komen een aantal termen voor die ten tijde van Dicaearchus hetzij niet gebruikelijk waren hetzij in een andere betekenis voorkwamen (4). Op grond van deze gegevens worden dergelijke hypotheseis dan ook aan een laat-Griekse anonieme hypothesiograaf toegeschreven (5). Von Wilamowitz meent zelfs een auteur te kunnen aanwijzen: Sallustius (6).
3. Hieraan kan nog een derde bezwaar worden toegevoegd, Dicaearchus wordt nooit als auteur van een volledige sage-hypothesis genoemd (7), doch slechts voor bepaalde rubrieken eruit.

Op grond van deze drie bezwaren dient naar onze mening de vraag naar de auteur van de sage-hypotheseis niet te luiden óf ze van Dicaearchus zijn, maar in hoeverre ze op Dicaearchus teruggaan. Om deze vraag te beantwoorden zal eerst onderzocht worden of het aandeel van de onbekende hypothesiograaf die voor de huidige redactie van de sage-hypotheseis verantwoordelijk is, vastgesteld kan worden. Daartoe volgt thans een beschrijving van de externe kenmerken van de sage-hypotheseis.

- (1) Deze benaming zullen wij in de rest van dit hoofdstuk gebruiken om hypotheseis van dit type aan te duiden.
- (2) Voor Dicaearchus' aandeel in de hypothesiografie beschikken we over drie testimonia: fr. 78, 81 en 82 Wehrli.
- (3) G.Zuntz 1955,143: "The references to Dicaearchus after the narratives in I Med. and I Rhes. are arguments against, and not for, his authorship".
- (4) H.Schrader 1889,10.
- (5) F.Schneidewin 1852,20; A.Kirchhoff 1852,563; A.Trendelenburg 1867,30; C.Bachoven von Echt 1869,5; U.von Wilamowitz 1875, 54 en 184.
- (6) U.von Wilamowitz 1910,198; zie verder hoofdstuk IV par.4.
- (7) De hyp. Alcestitis vormt op deze regel geen uitzondering daar ze volgens ons in haar huidige vorm slechts uit één enkele rubriek (een resumé) van een oorspronkelijk groter geheel bestaat. Vgl. hoofdstuk III par.4.

1. De sage-hypotheseis

A. Externe kenmerken van de sage-hypotheseis

a) Verwijzingen naar oude bronnen

Een zeer opvallend kenmerk van de sage-hypotheseis is dat de hypothesiograaf herhaaldelijk naar oude bronnen verwijst. Dit kenmerk is nergens zo typerend als in de sage-hypotheseis, zodat men het voorshands als een distinctief criterium mag beschouwen voor de identificatie van het type (1). Men treft er verwijzingen in aan naar de meest verscheiden auteurs, zoals in de hyp. Ajax: Dicaearchus, Sophocles en Pindarus; hyp. Rhesus: Dicaearchus; hyp. Medea: Pherecydes, Simonides, de auteur van de Νόστος, Aeschylus, Staphylus en Dicaearchus; hyp. Alcestis: Dicaearchus; hyp. Helena: Herodotus en Homerus; hyp. Oedipus Tyrannus: Dicaearchus, Hippias Sophista, Homerus en Aristoteles; hyp. Oedipus Coloneus: Aristophanes, Phrynichus comicus en Pherecrates; hyp. Persae: Glaucus.

Daarnaast vermeldt de hypothesiograaf nog andere bronnen, zoals de didascalieën in de hyp. Ajax en Oedipus Tyrannus. Wanneer hij bij verschillende auteurs dezelfde mening aantreft, vat hij hen soms samen in algemene formules als πάντες (Oed. Tyr.), εἰςὶ δὲ καὶ (Oed. Tyr.), οἱ μὲν (Helena), οἱ πλείους (Oed. Col.), ἔνιοι (Rhesus).

b) Veelvuldige citaten

Opmerkelijk is bovendien dat de onbekende hypothesiograaf zich niet beperkt tot een verwijzing naar diverse oude auteurs, maar daarnaast nog in staat blijkt uit verschillende van hun werken te citeren, inclusief de eventueel daarin weer voorkomende citaten. Hij doet dat op twee verschillende manieren:

(1) Letterlijke citaten. De hypothesiograaf neemt de tekst zoals hij die in zijn bron aangetroffen heeft letterlijk over. Zo wordt

van Homerus één regel geciteerd in de hyp. Oed. Tyr. en één in de hyp. Med.; van de auteur van de Νόστοι drie regels in de hyp. Med.; van Phrynichus tragicus één versregel in de hyp. Pers.; vier regels van Phrynichus comicus in de hyp. Oed. Col.; twee regels van Pherecrates in de hyp. Oed. Col.

De uitvoerigste letterlijke citaten vindt men in de hyp. Rhes. Hier vermeldt de hypothesiograaf op gezag van Dicaearchus het bestaan van twee prologen, die elk voor een deel, resp. één en elf versregels, geciteerd worden.

(2) Niet-letterlijke citaten. De hypothesiograaf geeft een eigen parafrase, gewoonlijk ingeleid door φησί / φασί of een soortgelijke uitdrukking. De citaten van dit laatste type zijn talrijker en doorgaans ook uitvoeriger dan de letterlijke citaten; bovendien wekt de hypothesiograaf in zulke gevallen vaak de indruk een tekst te resumeren die oorspronkelijk nog uitvoeriger was. Dergelijke niet-letterlijke citaten treft men in nagenoeg alle sage-hypotheseis aan, zoals bv. in de hyp. Med.: Στάφυλος δέ φησι τὸν 'Ιάσονα τρόπον τινὰ ὑπὸ τῆς Μηδείας ἀναιρεθῆναι· ἐγκελεύσασθαι γὰρ αὐτὴν οὕτως ὑπὸ τῇ πρύμνῃ τῆς 'Αργοῦς κατακοιμηθῆναι, μελούσης τῆς νεῶς διαλύεσθαι ὑπὸ τοῦ χρόνου· ἐπιπεσούσης γοῦν τῆς πρύμνης τῷ 'Ιάσωνι τελευτῆσαι αὐτόν.

De aanwezigheid van talrijke verwijzingen en van een opvallende hoeveelheid citaten, die een groot deel van de sage-hypotheseis vullen, betekent dat het eigen aandeel in de informatie die de hypothesiograaf in sage-hypotheseis verstrekt, uiterst beperkt is.

c) De functie van de sage-hypotheseis

Wanneer men de sage-hypotheseis vergelijkt met de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium, stelt men vast dat ze met Aristophanes' hypotheseis gemeen hebben dat ze als inleidingen fungeren op de toneelstukken. Men vindt noch in de aard van de geboden informatie noch in enig ander opzicht aanwijzingen dat de sage-hypotheseis sinds hun ontstaan ooit een andere bestemming hebben ge-

had, zoals met de Tales het geval is.

Er is evenwel met de hypothesen van Aristophanes van Byzantium ook een opmerkelijk verschil. De sage-hypothesen vertonen, voor zover uit hun fragmentarische overlevering kan worden opgemaakt, niet eenzelfde duidelijke uniforme structuur als de hypothesen van Aristophanes kenmerkt. De in de sage-hypothesen behandelde thema's komen voor een deel wel voor in die van Aristophanes, doch ze zijn niet in een bepaald vast patroon opgenomen; bovendien kan de hoeveelheid aandacht die aan elk thema geschonken wordt, per sage-hypothese zeer verschillend zijn.

Men kan zich niet aan de indruk onttrekken dat de hypothesiograaf met het oog op een specifieke functie van zijn inleidingen, uit zijn bron(nen) alleen die gegevens geselecteerd heeft die hij kon verwerken, en daarbij andere voor zijn doel minder relevante elementen geëlimineerd heeft.

d) Het fragmentarisch karakter van de sage-hypothesen in de overlevering

Uit het schema aan het einde van hoofdstuk III is gebleken dat onze acht sage-hypothesen in de vorm waarin we ze thans lezen zich tot de behandeling van vijf thema's beperken, die evenwel niet alle in elke overgeleverde hypothese voorkomen. Alleen de hyp. Ajax is in dit opzicht volledig. Dat de overige sage-hypothesen oorspronkelijk vollediger waren dan ze nu zijn, is moeilijk bewijsbaar, maar men mag aannemen dat dit inderdaad het geval was; het zou eerder verbazing wekken indien de sage-hypothesen niet in dezelfde mate aan de grillen van de overlevering onderhevig waren geweest als alle andere hypothesen (2).

(1) Voor dit kenmerk in de hypothesen van Sallustius zie hoofdstuk IV par.4.

(2) Vgl. hoofdstuk II

B. Interne kenmerken van de sage-hypotheseis

a) Interesse voor de titel van het toneelstuk

Een thema dat in drie sage-hypotheseis terugkeert is interesse voor de titel van het toneelstuk. Het wordt behandeld in de volgende hypotheseis:

hyp. Ajax: ...ὄθεν καὶ τῇ ἐπιγραφῇ πρόσκειται ὁ Μαστιγοφόρος· ἢ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τοῦ Λοκροῦ. Δικαίαιρχος δὲ Αἴαντος θάνατον ἐπιγράφει. Ἐν δὲ ταῖς διδασκαλίαις φιλῶς Αἴας ἀναγέγραπται.

hyp. Oed. Tyr.: Ὁ Τύραννος Οἰδίπους ἐπὶ διακρίσει θατέρου ἐπιγέγραπται. Χαριέντως δὲ Τύραννον ἅπαντες αὐτὸν ἐπιγράφουσιν, ὡς ἐξέχοντα πάσης τῆς Σοφοκλέους ποιήσεως, καίπερ ἡττηθέντα ὑπὸ Φιλοκλέους, ὡς φησι Δικαίαιρχος. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ Πρότερον, οὐ Τύραννον, αὐτὸν ἐπιγράφοντες, διὰ τοὺς χρόνους τῶν διδασκαλιῶν, καὶ διὰ τὰ πράγματα· ἀλήτην γὰρ καὶ πηρὸν Οἰδίποδα τὸν ἐπὶ Κολωνῷ εἰς τὰς Ἀθήνας ἀφικνεῖσθαι.

hyp. Oed. Col.: Ἐπὶ δὲ τῷ λεγομένῳ ἱππῷ Κολωνῷ τὸ δρᾶμα κεῖται. Ἔστι γὰρ καὶ ἕτερος Κολωνὸς ἀγοραῖος πρὸς τῷ Εὐρύσακείῳ, πρὸς ᾧ οἱ Μισθαρνοῦντες προεστήκεισαν...

Opvallend is dat de titels van de Ajax en de Oed. Tyr. hier besproken worden op een wijze alsof ze nog niet definitief vaststaan. Omdat de hypothesiograaf blijkbaar van mening is dat bepaalde algemeen gebruikte titels niet voldoen c.q. een nadere precisering behoeven, zoekt hij naar een titel die op een adequatere wijze bij de inhoud van het toneelstuk aansluit.

In de hyp. Oed. Col. wijst de hypothesiograaf erop dat de titel Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῷ in zoverre een nadere explicatie behoeft dat er in Athene behalve een Κολωνὸς Ἱππιος ook een Κολωνὸς ἀγοραῖος bestaat.

De bron waaruit de hypothesiograaf zijn informatie voor het titelonderzoek geput heeft, vermeldt hij niet, behalve in de hyp.

Ajax: Dicaearchus.

b) Interesse voor de proloog

Een tweede thema dat in drie sage-hypotheseis terugkeert is belangstelling voor de proloog. Hieraan wordt aandacht geschonken in de volgende hypotheseis:

hyp. Ajax: Δαιμονίως δὲ εἰσφέρει προλογίζουσιν τὴν Ἀθηνᾶν. Ἀπίθανον γὰρ τὸν Αἴαντα προϊόντα εἰπεῖν περὶ τῶν αὐτῷ πεπραγμένων, ὥσπερ ἐξελέγχοντα ἑαυτόν· οὐδὲ μὴν ἕτερός τις ἠπίστατο τὰ τοιαῦτα, ἐν ἀπορρήτῃ καὶ νυκτὸς τοῦ Αἴαντος δράσαντος. Θεοῦ οὖν ἦν τὸ ταῦτα διασαφῆσαι, καὶ Ἀθηνᾶς προκηδομένης τοῦ Ὀδυσσεως, διό φησι·

καὶ πάλαι φύλαξ ἔβην

τῇ σῇ πρόθυμος εἰς ὁδὸν κυνηγία.

hyp. Rhes.: Πρόλογοι δὲ διττοὶ φέρονται. Ὁ γοῦν Δικαίάρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ῥήσου γράφει κατὰ λέξιν οὕτως·

Νῦν εὐσέληνον φέγγος ἡ διφρήλατος καὶ τ.έ.·

ἐν ἐνίοις δὲ τῶν ἀντιγράφων ἕτερός τις φέρεται πρόλογος, πεζὸς πάνυ καὶ οὐ πρέπων Εὐριπίδῃ· καὶ τάχα ἂν τινες τῶν ὑποκριτῶν διεσκευακότες εἶεν αὐτόν. Ἔχει δὲ οὕτως·

ὦ τοῦ μεγίστου Ζηνὸς ἄλκιμον τέκος...

hyp. Pers.: Γλαῦκος ἐν τοῖς περὶ Αἰσχύλου μύθων ἐκ τῶν Φοινισσῶν φησι Φρυγίχου τοὺς Πέρσας παραπεποιῆσθαι, ὃς ἐκτίθησι καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ δράματος ταύτην·

Τάδ' ἐστὶ Περσῶν τῶν πάλαι βεβηκότων.

πλὴν ἐκεῖ εὐνοῦχος ἐστὶν ἀγγέλλων ἐν ἀρχῇ τὴν τοῦ Ξέρξου ἦτταν, στρωννύς τε θρόνους τινὰς τοῖς τῆς ἀρχῆς παρέδροις, ἐνταῦθα δὲ προλογίζει χορὸς πρεσβυτῶν.

In een Grieks drama wordt de proloog door een dramaturg onder meer gebruikt om de aandacht te vestigen op veranderingen die hij in de traditionele stof heeft aangebracht (1). Het is derhalve vanzelfsprekend dat een hypothesiograaf wiens interesse naar dit

aspect van een Grieks drama uitgaat, belangstelling heeft voor de proloog. In alle drie genoemde hypothesen geeft onze hypothesiograaf inderdaad blijk van een bijzondere belangstelling voor de proloog: hij beperkt zich daarbij niet slechts tot enkele zakelijke mededelingen, hij verstrekt deze, hetzij aan de hand van een vergelijking tussen auteurs (hyp. Rhes.: Euripides, pseudo-Euripides en Sophocles; hyp. Pers.: Aeschylus en Phrynichus) hetzij in het licht van zijn bewondering voor de bijzonder knappe wijze waarop Sophocles zijn Ajax begint.

Dat de informatie aangaande de prologen niet van de hypothesiograaf zelf afkomstig is, maar door hem uit oudere bronnen geput is, geeft hij op twee plaatsen uitdrukkelijk te kennen, nl. in de hyp. Pers. (Glaucus) en in de hyp. Rhes.; in het laatste geval ontleent hij zijn gegevens aan Dicaearchus.

c) De functie van de didascalische informatie

Het is te verwachten dat een hypothesiograaf die onderzoek verricht naar aspecten van een Grieks drama als titel en proloog, gebruik zal maken van materiaal dat hem verschaft wordt door werken van andere auteurs over hetzelfde onderwerp, bv. Glaucus van Rhegium of de didascalieën. In de sage-hypothese is van beide mogelijkheden gebruik gemaakt. Didascalische informatie treft men aan in de vier volgende hypothesen:

hyp. Ajax: 'Εν δὲ ταῖς διδασκαλίαις ψιλῶς Αἴας ἀναγράφεται.

hyp. Rhes.: 'Εν μέντοι ταῖς διδασκαλίαις ὡς γνήσιον ἀναγράφεται.

hyp. Oed. Tyr.: Χαριέντως δὲ Τύραννον ἅπαντες αὐτὸν ἐπιγράφουσιν ὡς ἐξέχοντα πάσης τῆς Σοφοκλέους ποιήσεως, καίπερ ἡττηθέντα ὑπὸ Φιλοκλέους, ὥς φησι Δικαίαρχος.

hyp. Oed. Col.: Τὸν ἐπὶ Κολωνῷ Οἰδίπου ἐπὶ τετελευτηκότι τῷ πάπῳ Σοφοκλῆς ὁ ὑἱδοῦς ἐδίδαξεν, υἱὸς ὢν Ἀρίστωνος, ἐπὶ ἄρχοντος Μίκωνος, ὃς ἐστὶ τέταρτος ἀπὸ Καλλίου, ἐφ' οὗ φασιν

οἱ πλείους τὸν Σοφοκλέα τελευτῆσαι.

Nu treft men didascalische informatie ook aan in de hypothesen van Aristophanes van Byzantium, waar deze gegevens in een aparte rubriek ondergebracht zijn (2), doch in vergelijking met de sage-hypothesen zijn er twee opmerkelijke verschillen:

(1) In de sage-hypothese vormt de didascalische informatie geen afzonderlijke zelfstandige rubriek, zoals in Aristophanes' hypothesen, maar pleegt te worden gegeven in functie van andere thema's. In de hyp. Ajax wordt de didascalische informatie slechts gegeven in functie van het titelonderzoek, evenals in de hyp. Oed. Tyr. In de hyp. Rhes. wordt naar de didascalieën verwezen uitsluitend om aan te geven dat Euripides een toneelstuk met die titel geschreven heeft (3). De uitvoerigste didascalische informatie wordt in de hyp. Oed. Col. geboden; zij heeft daar betrekking op de postume opvoering van het stuk door een kleinzoon van Sophocles. Helaas valt hier niet meer uit te maken waarom de hypothesiograaf aan dit didascalisch gegeven zoveel aandacht besteedt.

(2) De omvang van de geboden didascalische informatie kan per hypothese verschillen, hetgeen bij Aristophanes van Byzantium nooit het geval is. Meestal is de didascalische informatie bondiger dan in Aristophanes' hypothesen, maar in de hyp. Oed. Col. is ze uitvoeriger. Ook de aard van de geboden informatie verschilt van de corresponderende rubriek bij Aristophanes van Byzantium, zoals bv. blijkt in de hyp. Ajax.

Uit de aard en de omvang van de geboden didascalische informatie in de sage-hypothesen blijkt dat de hypothesiograaf zijn informatie niet aan Aristophanes' hypothesen ontleend kan hebben. Waar hij zijn didascalische informatie gevonden heeft, vermeldt de hypothesiograaf niet, behalve in de hyp. Oed. Tyr.: Diccaearchus.

d) Aard en functie van het resumé

Een ander element dat in vier sage-hypothesen terugkeert is een resumé. Dit treft men aan in de volgende hypothesen:

hyp. Ajax: Πεπτωκότος γὰρ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ἀχιλλέως, ἐδόκουν Αἴας τε καὶ Ὀδυσσεὺς ἐπ' αὐτῷ πλέον τι ἀριστεύειν περὶ τὴν τοῦ σώματος κομιδὴν· καὶ κρινομένων περὶ τῶν ὄπλων, κρατεῖ Ὀδυσσεύς. Ὅθεν (καὶ) ὁ Αἴας, τῆς κρίσεως μὴ τυχόν, παρακεκίνηται καὶ διεφθαρται τὴν γνώμην, ὥστε ἐφαπτόμενος τῶν ποιμνίων δοκεῖν τοὺς Ἕλληνας διαχρήσασθαι. Καὶ τὰ μὲν ἀνεῖλε τῶν τετραπόδων, τὰ δὲ δῆσας ἀπάγει ἐπὶ τὴν σκηνήν· ἐν οἷς ἐστὶ καὶ κριὸς τις ἔξοχος, ὃν ᾤετο εἶναι Ὀδυσσέα, ὃν δῆσας ἐμαστίγωσεν...

hyp. Med.: Ἰάσων εἰς Κόρινθον ἐλθὼν, ἐπαγόμενος καὶ Μῆδειαν, ἐγγυᾶται καὶ τὴν Κρέοντος τοῦ Κορινθίων βασιλέως θυγατέρα Γλαύκην πρὸς γάμον. Μέλλουσα δὲ ἡ Μῆδεια φυγαδεύεσθαι ὑπὸ Κρέοντος ἐκ τῆς Κορίνθου, παραιτησαμένη πρὸς μίαν ἡμέραν μεῖναι καὶ τυχοῦσα, μισθὸν τῆς χάριτος δῶρα διὰ τῶν παίδων πέμπει τῇ Γλαύκῃ ἐσθῆτα καὶ χρυσοῦν στέφανον, οἷς ἐκείνη χρησαμένη διαφθείρεται· καὶ ὁ Κρέων δὲ περιπλακεὶς τῇ θυγατρὶ ἀπόλλυται. Μῆδεια δὲ τοὺς ἑαυτῆς παῖδας ἀποκτείνασα ἐπὶ ἄρματος δρακόντων πτερωτῶν, ὃ παρ' Ἡλίου ἔλαβεν, ἔποχος γενομένη ἀποδιδράσκει εἰς Ἀθήνας κάκεισε Αἰγεῖ τῷ Πανδίοonos γαμεῖται.

hyp. Alc.: ὑπόθεσις Ἀλκῆστιδος Δικαιάρχου
Ἀπόλλων ἠτήσατο παρὰ τῶν Μοιρῶν ὅπως ὁ Ἀδμητος τελευτᾷ μέλλων παράσχη τὸν ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἐκόντα τεθνηξόμενον, ἵνα ἴσον τῷ προτέρῳ χρόνον ζήσῃ. Καὶ δὴ Ἀλκηστις, ἡ γύνῃ τοῦ Ἀδμήτου, ἐπέδωκεν ἑαυτήν, οὐδετέρου τῶν γονέων ἐθελήσαντος ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἀποθανεῖν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ταύτης τῆς συμφορᾶς γενομένης, Ἡρακλῆς παραγενόμενος καὶ μαθὼν παρὰ τινος θεράποντος τὰ περὶ τὴν Ἀλκηστιν, ἐπορεύθη ἐπὶ τὸν τάφον, καὶ θάνατον ἀποστῆναι ποιήσας, ἐσθῆτι καλύπτει τὴν γυναῖκα, τὸν δὲ Ἀδμητον ἥξειον λαβόντα αὐτὴν τηρεῖν. Εἰληφέναι γὰρ αὐτὴν πάλης ἄθλον ἔλεγε. Μὴ βουλομένου δὲ ἐκείνου, ἔδειξεν ἦν ἐπένθει.

hyp. Hel.: Κλέφας γὰρ αὐτὴν ὁ Ἑρμῆς Ἦρας βουλῇ Πρωτεῖ τῷ

βασιλεῖ τῆς Αἰγύπτου φυλάττειν παρέδωκε· τούτου δὲ θανόντος ὁ υἱὸς αὐτοῦ Θεοκλύμενος ἐπειρᾶτο γαμεῖν αὐτήν, ἥ δὲ ἰκέτις παρεκάθητο τῷ τοῦ Πρωτέως μνήματι. "Ὅθεν αὐτῇ ἐπιφαίνεται Μενέλεως, τὰς μὲν ναῦς ἐν τῇ θαλάσῃ ἀπολέσας, ὀλίγους δὲ τινὰς τῶν ἐταίρων ἐν ἄντρῳ καθειργμένους σώζων. Εἰς λόγους δὲ ἐλθόντες καὶ μηχανορραφήσαντες ἀπατῶσι μὲν τὸν Θεοκλύμενον, αὐτοῖς δὲ νηὶ ἐμβάντες ὥς δὴ τῷ Μενέλεω θανόντι κατὰ θάλατταν θύσοντες, εἰς τὴν ἰδίαν διασώζονται.

De resumés in de sage-hypotheseis onderscheiden zich van soortgelijke samenvattingen in andere hypotheseis door de volgende kenmerken:

(1) hun specifieke omvang:

Ze omvatten alle negen tot tien regels en zijn daardoor enerzijds uitvoeriger dan de uiterst beknopte resumés van Aristophanes van Byzantium, die deel uitmaken van sobere inleidingen met een strikt uniform karakter, anderzijds bondiger dan de Tales, die bestemd waren om de lectuur van de toneelstukken te vervangen. Deze omvang van de resumés in de sage-hypotheseis hangt ten nauwste samen met

(2) hun specifieke functie:

Ze zijn geschreven in functie van andere in de sage-hypotheseis behandelde thema's. Het opvallendst is dat in de hyp. Ajax, waar het resumé eindigt met het woord ἐμαστίγωσεν en aldus in verband gebracht wordt met een korte bespreking van de titel waarvoor als alternatief o.a. Αἶας Μαστιγοφόρος vermeld wordt. De hyp. Med. begint met een adequate weergave van de inhoud van Euripides' toneelstuk en gaat vervolgens over tot de opsomming van elementen van de sage die bij Euripides niet, maar wel bij andere auteurs voorkomen, om te besluiten met de opmerking dat Euripides' drama slechts een bewerking is van Neophrons Medea. In de hyp. Hel. worden verschillende sagen-versies van Helena's verblijf in Egypte vergeleken met Euripides' versie, waarvan de hypothesiograaf vervolgens een resumé geeft. In de hyp. Alc. tenslotte is de relatie met andere thema's niet aantoonbaar omdat deze hypothesis nog slechts uit één rubriek bestaat, nl. een resumé (4).

Het voornaamste kenmerk van genoemde resumés is derhalve dat ze, direct of indirect, geschreven zijn in functie van de μυθοποιία; al moet toegegeven worden dat ten aanzien van de hyp. Alc. slechts van een vermoeden sprake kan zijn. Over de herkomst van deze resumés laat de hypothesiograaf zich niet uit, behalve m.b.t. de hyp. Alc., waarvoor hij een auteur noemt: Dicæarchus.

e) Belangstelling voor problemen van originaliteit en authenticiteit

Een thema dat men in twee sage-hypotheseis terugvindt is de vraag in hoeverre de dramaturg zijn sage-behandeling aan anderen ontleend heeft:

hyp. Med.: Τὸ δρᾶμα δοκεῖ ὑποβαλέσθαι παρὰ Νεόφρονος διασκευάσας, ὥς Δικαίαρχος...

hyp. Pers.: Γλαῦκος ἐν τοῖς περὶ Αἰσχύλου μύθων ἐκ τῶν Φοινισσῶν φησι Φρυγίχου τοῦς Πέρσας παραπεποιῆσθαι...

In de hyp. Rhesus wordt het thema van de authenticiteit besproken:

hyp. Rhes.: Τοῦτο τὸ δρᾶμα ἔνιοι νόθον ὑπενόησαν ὥς οὐκ ὦν Εὐριπίδου· τὸν γὰρ Σοφοκλεῖον μᾶλλον ὑποφαίνει χαρακτήρα. Ἐν μέντοι ταῖς διδασκαλαῖς ὥς γνήσιον ἀναγέγραπται, καὶ ἡ περὶ τὰ μετάρσια δὲ ἐν αὐτῷ πολυπραγμοσύνη τὸν Εὐριπίδην ὁμολογεῖ. Πρόλογοι δὲ διττοὶ φέρονται. Ὁ γοῦν Δικαίαρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Ῥήσου γράφει κατὰ λέξιν οὕτως...

Opvallend is dat de problemen van originaliteit en authenticiteit niet voorkomen in de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium. Aristophanes vermeldt in zijn hypotheseis wel of de in het betreffende toneelstuk behandelde sage nog door andere dramaturgen behandeld is en wel in de volgende formules: ἡ μυθοποιία κεῖται παρὰ ... ἐν ... [καὶ παρὰ ... ἐν ...] of παρ' οὐδετέρῳ κεῖται ἡ μυθοποιία (5). Aristophanes bespreekt nooit de vraag in hoeverre de drie grote dramaturgen van elkaar afhankelijk zijn.

Dit probleem mag derhalve als een specifiek thema van de sage-hypotheseis beschouwd worden.

Dit roept dan de vraag op naar de bron die de hypothesio-graaf geconsulteerd heeft voor zijn informatie over de problemen van originaliteit en authenticiteit. Die bron wordt door hem tweemaal genoemd, nl. in de hyp. Pers. (Glaucus) en in de hyp. Medea. In het laatste geval: Diccaearchus.

Samenvattend stellen we vast dat in de sage-hypotheseis vijf thema's meermalen terugkeren. Deze thema's worden niet als afzonderlijke rubrieken gepresenteerd, zoals in de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium, maar vertonen een structurele samenhang. Ze houden alle, direct of indirect, verband met de vraag op welke wijze de sage in het toneelstuk behandeld wordt, d.w.z. met de vraag naar de relatie toneelstuk - sage: de *μυθοποιία*.

(1) Vgl. F.Stoessl 1957-1959

(2) Zie hoofdstuk I par.2.

(3) Zie hoofdstuk III par.2.

(4) Een aanwijzing dat er ooit een uitvoeriger sage-hypothesis Alc. bestaan heeft vinden we in schol. Verg. Aen. 4,694: "alii dicunt Euripidem Orcum in scaenam inducere gladium ferentem, quo crinem Alcestidi abscindat, et Euripidem hoc a Phrynicho antiquo tragico mutuatum"; deze opmerking beantwoordt naar inhoud en vorm volledig aan datgene wat men van een dergelijke rubriek in een sage-hypothesis Alc. mag verwachten; zie hfd.III par.4.

(5) Zie hoofdstuk I par.2.

C. De μυθοποιία, het centrale thema der sage-hypotheseis

In het voorafgaande zijn vijf meermalen in de sage-hypotheseis terugkerende thema's behandeld, die enerzijds betrekking hebben op het in de sage-hypotheseis behandelde drama als zodanig, anderzijds alle, direct of indirect, in verband staan met de in het drama behandelde sage. Daarmee is echter de thematiek die in de sage-hypotheseis aan de orde wordt gesteld niet uitgeput: er is nog een zesde thema, dat evenwel hierin van de andere verschilt dat het uitsluitend op de behandelde sage betrekking heeft, waarvan diverse varianten vermeld worden.

hyp. Aj.: Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Αἴαντος διαφόρως ἱστορή-
κασιν. Οἱ μὲν γάρ φασιν ὅτι ὑπὸ Πάριδος τρωθεὶς ἦλθεν εἰς
τὰς ναῦς αἰμορροῶν· οἱ δὲ ὅτι χρησμὸς ἐδόθη Τρωσὶ πηλὸν
κατ' αὐτοῦ βαλεῖν (σιδῆρῳ γὰρ οὐκ ἦν τρωτός), καὶ οὕτω
τελευτᾷ· οἱ δὲ ὅτι αὐτόχειρ αὐτοῦ γέγονεν, ὧν ἐστὶ καὶ
Σοφοκλῆς, Περὶ δὲ τῆς πλευρᾶς, ὅτι μόνην αὐτὴν τρωτὴν
εἶχεν, ἱστορεῖ καὶ Πίνδαρος ὅτι τὸ μὲν σῶμα ὅπερ ἐκάλυπεν
ἡ λεοντῆ, ἄτρωτον ἦν, τὸ δὲ μὴ καλυφθὲν τρωτὸν ἔμεινεν.

hyp. Med.: Φερεκύδης δὲ καὶ Σιμωνίδης φασὶν ὥς ἡ Μήδεια
ἀνεψήσασα τὸν 'Ιάσονα νέον ποιήσειε. Περὶ δὲ τοῦ πατρὸς
αὐτοῦ Αἴσονος ὁ τοὺς Νόστους ποιήσας φησὶν οὕτως·

αὐτίκα δ' Αἴσονα θῆκε φίλον κόρον ἡβῶντα,
γῆρας ἀποξύσασα ἰδυίῃσι πραπίδεσσι,
φάρμακα πόλλ' ἔχουσ' ἐπὶ χρυσείοισι λέβησιν.

Αἰσχύλος δὲ ἐν ταῖς Διονύσου Τροφοῖς ἱστορεῖ ὅτι καὶ τὰς
Διονύσου τροφούς μετὰ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν ἀνεψήσασα ἐνεο-
ποίησε. Στάφυλος δὲ φησὶ τὸν 'Ιάσονα τρῶπον τινὰ ὑπὸ τῆς
Μηδείας ἀναιρεθῆναι· ἐγκλευσάσθαι γὰρ αὐτὴν οὕτως ὑπὸ
τῇ πρύμνῃ τῆς 'Αργοῦς κατακοιμηθῆναι, μελλούσης τῆς
νεῶς διαλύεσθαι ὑπὸ τοῦ χρόνου· ἐπιπεσούσης γοῦν τῆς
πρύμνης τῷ 'Ιάσονι τελευτῆσαι αὐτόν.

Hyp. Hel.: 'Ηρόδοτος ἱστορεῖ περὶ 'Ελένης καὶ φησιν ἐλθεῖν

μὲν αὐτὴν εἰς Αἴγυπτον, καὶ τοῦτο φάσκειν καὶ τὸν Ὅμηρον ποιοῦντα τὴν Ἑλένην παρέχειν τῷ Τηλεμάχῳ ἐν Ὀδυσσεΐᾳ τὸ λαθικηδὲς φάρμακον τό οἱ πόρε Πολύδαμνα θόωνος παράκοιτις, οὐ μὴν γε οὕτως ὡς Εὐριπίδης φησὶν· Οἱ μὲν γὰρ πλανωμένην φασὶν αὐτὴν μετὰ τοῦ Μενελάου μετὰ τὴν τῆς Ἰλίου πόρθησιν καὶ εἰς Αἴγυπτον παραγενέσθαι κἀκεῖθεν πεπορίσθαι τὰ φάρμακα· ὁ δὲ τὴν μὲν ἀληθῶς Ἑλένην φησὶ μὴδ' ὅπως οὖν ἔλθεῖν εἰς Τροίαν, τὸ εἶδωλον δὲ αὐτῆς.

Deze drie passages hebben met elkaar gemeen dat ze de achtergrond belichten van waaruit de hypothesiograaf de behandeling van de stof in elk drama bestudeerd heeft, en wel aan de hand van andere werken, hetzij van dezelfde auteur, hetzij van andere auteurs.

Als we nu de resultaten van ons onderzoek naar de interne kenmerken voegen bij de expliciete μυθοποιία-behandeling zoals die uit bovenstaande drie teksten blijkt, mogen we concluderen dat het centrale thema van alle sage-hypotheseis de vraag is op welke wijze de dramaturg de traditionele stof op zijn eigen wijze in zijn drama verwerkt heeft: de μυθοποιία.

Dat de hypothesiograaf ook bij de vermelding van andere sage-varianten dit centrale thema geen moment uit het oog verloren heeft blijkt wel uit de volgende mededelingen:

hyp. Ajax: οἱ δὲ ὅτι αὐτόχειρ αὐτοῦ γέγονεν, ὧν ἔστι καὶ Σοφοκλῆς.

hyp. Hel.: οὐ μὴν γε οὕτως ὡς Εὐριπίδης φησὶν.

Ongetwijfeld is het centrale thema niet bij iedere sage-hypothesis nog even duidelijk zichtbaar, omdat, met uitzondering wellicht van de hyp. Ajax, geen enkele sage-hypothesis haar oorspronkelijke vorm behouden heeft, hetzij omdat de onbekende hypothesiograaf zijn bron slechts ten dele geëxcerpeerd heeft, hetzij ten gevolge van latere modificaties. Er blijven in iedere hypothesis voldoende elementen over om de hypothese te verdedigen dat al deze hypotheseis oorspronkelijk geschreven zijn vanuit een consequente belangstelling voor de μυθοποιία.

2. De ὑποθέσεις van Dicaearchus

Bij de bespreking van de externe kenmerken van de sage-hypothese is gebleken dat hierin nauwelijks een aantoonbare eigen bijdrage van de hypothesiograaf te vinden is, maar dat hij hoofdzakelijk afhankelijk is van oudere bronnen. Bij de behandeling van de interne kenmerken is gebleken dat hij in opvallende mate afhankelijk is van Dicaearchus, van wie bekend is dat hij ὑποθέσεις geschreven heeft. Rest derhalve de vraag of de mate waarin de hypothesiograaf van Dicaearchus afhankelijk is, nauwkeurig vastgesteld kan worden. Alvorens die vraag te beantwoorden volgt hier eerst de status quaestionis inzake de ὑποθέσεις van Dicaearchus. Een samenvattende studie van de problemen die met deze ὑποθέσεις verbonden zijn bezitten we van Schrader; de wezenlijke punten van diens conclusies zijn, voor zover wij konden nagaan, door niemand betwist (1).

A. Status quaestionis: de opvatting van Schrader

Uitgangspunt voor het onderzoek van Schrader was een tekst van Sextus Empiricus Adv. Math. III 3-6 (2):

Τάξεως δὲ ἔνεκα προληπτέον ὅτι πολλαχῶς μὲν καὶ ἄλλως ὑπόθεσις προσαγορεύεται, τὰ νῦν δὲ ἀπαρκέσει τριχῶς λέγεσθαι, καθ' ἓνα μὲν τρόπον ἡ δραματικὴ περιπέτεια, καθὸ καὶ τραγικὴν καὶ κωμικὴν ὑπόθεσιν εἶναι λέγομεν καὶ Δικαιάρχου τινὰς ὑποθέσεις τῶν Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους μύθων, οὐκ ἄλλο τι καλοῦντες ὑπόθεσιν ἢ τὴν τοῦ δράματος περιπέτειαν. Καθ' ἕτερον δὲ σημερινόν ὑπόθεσις προσαγορεύεται ἐν ῥητορικῇ <ή> τῶν ἐπὶ μέρος ζήτησις, καθὸ καὶ οἱ σοφισταὶ πολλαῖς εἰώθασιν ἐν ταῖς διατριβαῖς λέγειν "θετέον ὑπόθεσιν." Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ κατὰ τρίτην ἐπιβολὴν ὑπόθεσιν καλοῦμεν ἀρχὴν ἀποδείξεως, αἵτησιν οὕσαν πράγματος εἰς κατασκευὴν τινος...

'Αλλὰ γὰρ τοσαυταχῶς νοουμένης [τὰ νῦν] τῆς ὑποθέσεως, πρόκειται τὰ νῦν ζητεῖν οὐ μὰ Δία περὶ τῆς δραματικῆς διατάξεως, οὐδὲ περὶ τῆς παρὰ τοῖς ῥήτορσι ζητήσεως, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐν τέλει λεχθείσης ὑποθέσεως, ἣν ἀρχὴν ἀποδείξεως συμβέβηκεν εἶναι.

Volgens Schrader is het een gelukkige omstandigheid dat Sextus Empiricus twee omschrijvingen geeft van Dicaearchus' ὑποθέσεις, nl. δραματικᾶς περιπετείας en δραματικᾶς διατάξεις. Vervolgens vergelijkt Schrader de betekenis van περιπέτεια bij Aristoteles in diens Περὶ ποιητικῆς met het gebruik ervan bij latere auteurs om dan tot de volgende beschrijving te komen van Dicaearchus' ὑποθέσεις :

Quid rei sit ea, quam altero loco explicandi causa affert (sc. Sextus Empiricus), διατάξει δραματικῇ, clarissima in luce posuit: esse περιπέτειαν δραματικὴν rem antiquitus traditam, qualem, cum plurima ita constant, ut ab iis discedi non possit, poëta de suo ingenio vel suum secutus auctorem disposuerit mutaverit exornaverit, ut scaenicae fabulae numeros expleret, vel, ut quam brevissime comprehendam, rem qualis in scaena agatur.

Hanc igitur περιπετείας s. διατάξεως δραματικῆς notionem cum in v. ὑποθέσεις inesse dicat Sextus, non solum cur ab oratorum rhetorumque ὑποθέσεσιν eam selunxerit, sed etiam, quod multo gravius, quales Dicaearchi fuisse ὑποθέσεις significaverit, apparet. Unde qui proficiscetur neque in eorum quae nunc in codicibus leguntur argumentorum specie haerebit, ei dubium non erit, quin ὑποθέσεις illae τῶν Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους μύθων id egerint, ut quanam ratione uterque poeta fabulas antiquitus traditas disposuisset et in singulis rebus, quas vel immutaverat vel exornandi causa addiderat, pertractavisset docerent.

Aansluitend wijst Schrader erop dat een sagen-onderzoek zoals door Dicaearchus uitgevoerd, in de kringen der Peripatetici niet ongebruikelijk was; hij ziet dan ook geen enkele reden om de tekst van Sextus Empiricus op een andere Dicaearchus te betrekken dan de peripateticus, zoals Reinesius had voorgesteld. Vervolgens bespreekt Schrader de vraag op welke auteurs Dicaearchus' ὑποθέσεις betrekking hadden. Naar zijn mening alleen op Sophocles en Euripides:

Ac primum quidem non probandi sunt, si qui praeter eas, quas totiens nominavimus, Euripidis et Sophoclis Aeschyli quoque vel Aristophanis adeo fabularum hypotheses ab eo scriptas fuisse contenderunt. Aeschylum non miror, quamquam ne tantilla quidem causa adest, cur, si modo similem ei operam Dicaearchus navaverat, Sextum eam neglexisse dicamus. Sed Aristophanem excipi iubeo; nam cum Dicaearchi - ut alia quaedam eum addidisse nunc quidem largiar - primum certe consilium esset, ut poëtae quanam ratione fabulas antiquitus traditas ad artis suae praecepta disposuissent, doceret (hypotheses enim scripsit τῶν Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους μύθων), non habebat profecto cur in Aristophanis comœdiis, quippe quae fundamento in vetustis fabulis posito pleraeque carerent, eandem operam collocaret.

In dit verband stelt Schrader tevens de vraag of Dicaearchus behalve sagen-onderzoek nog andere thema's in zijn ὑπόθεσις behandeld heeft. Naar zijn mening is dat niet het geval en heeft Dicaearchus zich tot dit centrale thema beperkt, dat hij overigens wel uitvoerig uitgewerkt en met citaten geïllustreerd zou hebben:

At tantum abest, ut in hypothesibus suis in rebus artem poetarum fabularumque dispositionem spectantibus enarrandis acquieverit Dicaearchus, ut contra ne a critica quidem factitanda neque a codicibus inspiciendis alienus esset; ita ut non sit, cur didascalica quaedam ibidem protulisse eum neget!... Vidimus non esse, cur in Sophoclis et Euripidis fabularum hypothesibus praeter artem poetarum rerumque ab iis dispositarum vel mutatarum rationem aliis rebus investigandis eundem Dicaearchum operam impendisse statuamus; cui sententiae qui accedet, idem cur non Aristophane, quippe cuius argumentis multo plura continerentur, sed Dicaearcho ad.v. ὑπόθεσις notionem, quam primo loco posuit, illustrandam Sextus usus sit, intelleget. Ipsum autem Dicaearchum consilium suum non summam sed integris dramatum locis appositis executum esse, ex eodem Rhesi argumento sequitur.

Schrader baseert deze mening op het volgende fragment van Dicaearchus in de hyp. Rhesus, waarin van een dergelijk citaat melding gemaakt wordt:

ὁ γοῦν Δικαίρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ 'Ρήσου γράφει κατὰ λέξιν οὕτως·

νῦν εὐσέληνον φέγγος ἡ διφρήλατος καὶ τ. ἐ.

Deze tekst geeft Schrader dan weer aanleiding om uitvoerig op de hyp. Rhesus in te gaan en in het bijzonder op de vraag of in deze

hypothesis wellicht nog meer op Dicaearchus teruggaat dan de woorden die hem expliciet toegeschreven worden. Hij meent Dicaearchus' woorden tot de geciteerde ene versregel te moeten beperken en de rest van de hypothesis als een latere toevoeging te moeten beschouwen. Hij baseert zijn mening op de volgende overwegingen:

1. De woorden die in de hypothesis op het bedoelde citaat volgen zouden geschreven zijn als een commentaar bij deze tekst en derhalve niet van Dicaearchus kunnen zijn.
2. Het centrale thema van deze hypothesis, nl. het probleem van de authenticiteit van de Rhesus, zou eerder een kwestie zijn die bij de geleerden van Alexandrie paste dan bij een Peripateticus.
3. De woorden ἀντίγραφον en πεζός die we in de hyp. Rhesus lezen, zouden ten tijde van Dicaearchus niet voorkomen, althans niet met dezelfde betekenis als in de hypothesis.

Schrader vraagt zich ook af of er onder de talrijke hypothesen in de middeleeuwse handschriften nog restanten van Dicaearchus' ὑποθέσεις schuilen. Volgens hem is dat nauwelijks het geval:

Iam optandum erat, ut certa Dicaearchi doctrinae et acuminis vestigia aut in Sophoclis Euripidisque fabularum, quibus nos utimur, argumentis aut apud rerum fabularum scriptores deprehenderentur. Quae vix adsunt.

Gesteld voor de vraag naar de herkomst van de verwijzingen naar Dicaearchus, beperkt Schrader allereerst de omvang van deze verwijzingen, voor zover ze al niet door hem geëlimineerd worden (Alcestitis), tot het stricte minimum dat uit de tekst kan worden afgeleid:

hyp. Ajax: Δικαίαρχος δὲ Αἴαντος θάνατον ἐπιγράφει.

hyp. Oed. Tyr.: ...καίπερ ἡττηθέντα ὑπὸ Φιλοκλέους, ὥς φησι Δικαίαρχος.

Deze korte verwijzingen naar Dicaearchus zijn volgens Schrader niet uit diens ὑποθέσεις afkomstig, doch uit een ander werk van Dicae-

archus, *Περὶ Διονυσιακῶν ἁγώνων*, van waaruit ze later aan de hypothesen zouden zijn toegevoegd:

His (sc. fr.83+84 W.) autem similia - ut iam eo transeamus ut quasnam praeter τὴν δραματικὴν περιπέτελαν s. διὰ τὰς res in argumentis Dicaearchus tractaverit quaeramus - cum de Sophocle Dicaearchi nomine apposito afferantur, ...ne haec quidem est, cur ut ab rebus illis Aristophanem spectantibus sciungenda Certaminibus Bacchicis assignare dubitemus; hypothesen certe libro ut cum Fuhrio tribuamus causa non adest.

Overigens acht Schrader het niet bij voorbaat uitgesloten dat er onder de talrijke overige hypothesen in de middeleeuwse handschriften nog restanten van Dicaearchus' hypothesen schuilen, maar zelfs al zou dat zo zijn, dan bestaat er geen betrouwbare methode om ze eruit te lichten:

In reliquarum autem fabularum argumentis ut Dicaearchea latere veri simile est - de Hippolyti argumento Schneidewin, p.20: "enarratio argumenti uberius quam pro Aristophane"; cf. eundem, p.24, de Andromaches hypothesi; adde prius Orestis argumentum -, ita, cum a grammaticis vel in epitomen redacta vel additamentis aucta esse videantur, certa ratione a ceteris secerni non possunt.

- (1) H.Schrader 1889,4-5 geeft een beknopte kritische bespreking van alle vroegere meningen. G.Zuntz (1955,143-144) toont zich o.i. te sceptisch als hij opmerkt: "This view, which Wilamowitz accepted, has, as far as I know, become something like a dogma among German scholars; to me, it seems to contain an element of truth but, in its entirety, to be incapable of verification".
- (2) De tekst is gebaseerd op de editie van J.Mau 1961.

B. Commentaar

De studie van Schrader was ongetwijfeld een belangrijke stap voorwaarts in vergelijking met alle voorafgaande onderzoek naar Dicaearchus' ὑποθέσεις (1). Niettemin vertoont ook zijn studie de algemene tekortkomingen die de meeste aan de hypotheseis gewijde publikaties kenmerken. Schrader heeft nl. nagelaten een inventaris op te maken van alle bestaande typen hypotheseis. Het gevolg daarvan is dat de hypotheseis Hipp. en Or. door hem als mogelijke restanten van Dicaearchus' ὑποθέσεις worden aangemerkt, terwijl deze beide hypotheseis kennelijk tot een ander type behoren nl. de Tales (2). De onduidelijkheid die er ten tijde van Schrader nog over de verschillende typen hypotheseis bestond, moest haast vanzelf leiden tot zijn conclusie dat Dicaearchus' ὑποθέσεις niet meer te identificeren zijn.

(1) De titel van het door Sextus Empiricus vermelde werk van Dicaearchus

Het eerste punt in het betoog van Schrader dat een kritische kanttekening vereist, is zijn stelling dat Dicaearchus' ὑποθέσεις een afzonderlijke publikatie vormden, getiteld Ὑποθέσεις τῶν Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους μύθων. De enige grond waarop Schrader zijn mening baseert is de tekst van Sextus Empiricus. Door deze auteur wordt evenwel nergens beweerd dat (τινὰς) ὑποθέσεις τῶν Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους μύθων de titel van genoemd werk van Dicaearchus zou zijn. Sextus Empiricus beoogt in de betreffende tekst niet de titel van Dicaearchus' werk te citeren, maar alleen het begrip ὑπόθεσις te illustreren, waarvoor hij een beroep doet op Dicaearchus' ὑποθέσεις als vergelijkingsmateriaal. Dit blijkt duidelijk uit de context en uit de formulering τινὰς ὑποθέσεις. Er is derhalve geen enkele reden om aan te nemen dat onder de woorden van Sextus Empiricus de titel van Dicaearchus' werk schuilgaat (3).

(2) Op welke auteurs hadden Dicaearchus' ὑποθέσεις betrekking ?

Volgens Schrader alleen op de toneelstukken van Sophocles en Euripides, en niet op die van Aeschylus en Aristophanes. Zijn argument is dat beide laatstgenoemde auteurs anders wel door Sextus Empiricus genoemd zouden zijn.

De stelling van Schrader berust uitsluitend op een argumentum e silentio, dat naar onze mening niet gebruikt mag worden voor de tekst van Sextus Empiricus. De tekst van Sextus Empiricus is ongetwijfeld een belangrijk testimonium voor Dicaearchus' ὑποθέσεις, doch men mag er niet meer betekenis aan hechten dan de context toelaat (4). De namen van Sophocles en Euripides worden door Sextus Empiricus in het kader van zijn betoog slechts als voorbeelden geciteerd, zonder dat de auteur hiermee enige volledigheid beoogde, omdat deze kwestie buiten zijn onderwerp viel. Sextus Empiricus spreekt in de betrokken tekst immers niet in de eerste plaats over de ὑποθέσεις van Dicaearchus, maar over de betekenis van het woord "ὑπόθεσις"; daarbij gaat het hem niet eens om de eerste betekenis van dat woord (in welk verband hij naar Dicaearchus verwijst), maar om de derde, die op dat moment voor zijn betoog relevant is. Schrader heeft aan een door Sextus Empiricus terloops gegeven voorbeeld de waarde toegekend van een volledige auteurs-index, een interpretatie die de context van Sextus Empiricus' woorden niet toelaat. Derhalve mag uit de tekst van Sextus Empiricus niet de conclusie getrokken worden dat Dicaearchus zijn ὑποθέσεις uitsluitend tot Sophocles en Euripides beperkt en Aeschylus en Aristophanes buiten beschouwing gelaten zou hebben (5).

(3) Schraders taalkundige bezwaren tegen Dicaearchus als mogelijke auteur van de "sage-hypotheseis"

Het voornaamste bezwaar (6) van Schrader tegen toeschrijving aan Dicaearchus van de sage-hypotheseis (die hij uiteraard niet als zodanig geïdentificeerd heeft) is dat ze elementen van taalkundige aard bevatten die men moeilijk bij Dicaearchus kan verwachten, zoals het gebruik van de woorden ἀντίγραφον en πεζός.

Over deze objectie valt het volgende op te merken. Het be-

zwaar van Schrader hoeft niet te betekenen dat de sage-hypotheseis in hun geheel beschouwd moeten worden als produkten uit een latere tijd. In hoofdstuk II is er immers al op gewezen dat nagenoeg geen enkele hypothesis in de middeleeuwse handschriften haar oorspronkelijke vorm behouden heeft: modificaties vormen een kenmerk van de hypotheseis in het algemeen (7). Van de sage-hypotheseis is bovendien al eerder aangetoond dat ze in hun huidige vorm het werk van een latere hypothesiograaf zijn (8). Derhalve sluiten de genoemde bezwaren van Schrader Dicaearchus niet uit als mogelijke bron van de sage-hypotheseis.

Ondanks de hierboven gemaakte kritische kanttekeningen bij Schraders betoog zijn wij van mening dat diens hoofdstelling juist is, nl. dat Dicaearchus onderzocht heeft op welke wijze de dramaturg de traditionele stof op zijn eigen wijze in zijn drama verwerkt heeft.

- (1) H.Schrader (1889,4-5) geeft een opsomming van alle vroegere opvattingen over Dicaearchus' ὑποθέσεις.
- (2) Deze zienswijze heeft weer invloed gehad op de mening van Gallavotti 1933,188 die op grond daarvan alle Tales aan Dicaearchus wilde toeschrijven. Hoewel deze mening op overtuigende wijze weerlegd is door G.Zuntz 1955,143 en eerder al door U.von Wilamowitz 1875,184 keert ze niettemin weer terug bij M.Haslam 1975,154.
- (3) Overigens zegt Schrader uitdrukkelijk dat de verwijzingen naar Dicaearchus in de sage-hypotheseis niet uit diens ὑποθέσεις doch uit een ander werk van Dicaearchus afkomstig zijn, mogelijk Περὶ Διονυσιακῶν ἁγώνων. Waarop Schrader deze mening baseert is niet duidelijk. Weliswaar heeft Dicaearchus een werk met deze titel geschreven (vgl. fr.75 W); de veronderstelling echter dat alle verwijzingen naar Dicaearchus in de sage-hypotheseis uit dat werk afkomstig zouden zijn en dan later aan de sage-hypotheseis zouden zijn toegevoegd, mist iedere grond. Dicaearchus' studie Περὶ Διονυσιακῶν ἁγώνων wordt in de sage-hypotheseis ook nergens vermeld, daarentegen wel diens ὑποθέσεις, nl. in de hyp. Rhesus.
- (4) G.Zuntz 1955,144 noot 2 heeft een soortgelijk verwijt aan het adres van Schrader gericht, hoewel in een andere context.

- (5) Dit is ook de mening van F.Wehrli 1967,68 commentaar fr.78
- (6) Voor de andere bezwaren die Schrader met anderen deelt, zie hoofdstuk IV inleiding.
- (7) Zie hoofdstuk II par.2.
- (8) Zie hoofdstuk IV par.1.

3. De sage-hypotheseis: ὑποθέσεις Δικαίάρχου

Uit de beschrijving van de sage-hypotheseis in paragraaf 1 van dit hoofdstuk is gebleken dat het centrale thema van de sage-hypotheseis de μυθοποιία is. Schraders studie van Dicaearchus' ὑποθέσεις heeft aangetoond dat het centrale thema daarin de μυθοποιία was; hoewel wij op onderdelen van Schraders betoog kritiek meenden te moeten hebben, achten wij de algemene strekking van zijn conclusie aanvaardbaar. Er blijkt dus een opvallende overeenkomst te bestaan tussen onze sage-hypotheseis en de van Dicaearchus. De veronderstelling lijkt derhalve gewettigd dat de onbekende hypothesiograaf zich bij het schrijven van zijn hypotheseis op Dicaearchus' ὑποθέσεις geïnspireerd heeft; dit is inderdaad het geval: hij verwijst vijf maal naar Dicaearchus en vermeldt zelfs eenmaal uitdrukkelijk een ὑπόθεσις van Dicaearchus, nl. in de hyp. Rhesus.

Uiteraard dient nu de vraag gesteld te worden of de onbekende hypothesiograaf behalve Dicaearchus' ὑποθέσεις nog andere bronnen geconsulteerd heeft. Bij de beantwoording van deze vraag dienen we uit te gaan van een feit dat nauwelijks aan het toeval kan worden toegeschreven. Alle auteurs die in de sage-hypotheseis als bron genoemd worden, leefden ofwel vóór Dicaearchus of waren zijn tijdgenoten, zoals uit het volgende overzicht moge blijken:

hyp. Ajax: Dicaearchus

Sophocles

Pindarus

hyp. Rhes.: Dicaearchus

hyp. Med.: Pherecydes van Athene

Simonides

de auteur van de Νόστοι

Aeschylus

Staphylus (1)

Dicaearchus

hyp. Alc.: Dicaearchus

- hyp. Hel.: Herodotus
 Homerus
- hyp. O.T.: Dicaearchus
 Homerus
 Hippias sophista
 Aristoteles
- hyp. O.C.: Aristophanes
 Phrynichus comicus
 Pherecrates
- hyp. Pers.: Glaucus

In de sage-hypotheseis blijkt niet één bron vermeld te worden uit de tijd na Dicaearchus. Indien de onbekende hypothesiograaf van de sage-hypotheseis inderdaad gesitueerd moet worden in de keizertijd, zoals algemeen wordt aangenomen (2), dan is dit bijzonder opvallend, en des te merkwaardiger omdat de hypothesiograaf een bijzondere belangstelling aan de dag legt voor de meningen van anderen en de hypothesiografie zich juist vanaf de Alexandrijnse tijd sterk ontwikkeld heeft (3). Voor de hypothesiograaf houdt het materiaal waaruit hij zijn informatie put als het ware op bij Dicaearchus. Het feit dat hij zich tot hoger vermelde bronnen beperkt en er niet één verwijzing aan toevoegt uit de Alexandrijnse tijd of later, kan o.i. slechts op één manier verklaard worden: hij putte slechts uit één bron, Dicaearchus' ὑποθέσεις. Dan wordt het ook beter begrijpelijk dat de sage-hypotheseis citeren uit oude auteurs over wier werken uit andere bronnen niets of nagenoeg niets bekend is, maar die Dicaearchus nog kon consulteren.

Samengevat zien de resultaten van ons onderzoek er thans als volgt uit:

1. Zowel in de sage-hypotheseis als in Dicaearchus' ὑποθέσεις is het centrale thema de μυθοποιία.
2. Voor elk van de vijf aspecten waaronder de μυθοποιία in de

sage-hypotheseis belicht wordt, wordt althans éénmaal naar Dicaearchus verwezen.

3. Het eigen aandeel in de informatie die de onbekende hypothesiograaf verstrekt, is uiterst beperkt: de sage-hypotheseis bestaan voor het overgrote deel uit verwijzingen en citaten; uit de overgeleverde fragmenten van Dicaearchus' werken blijkt dat deze auteur zijn betoog graag illustreert met verwijzingen naar oudere bronnen en citaten daaruit.
4. Van alle in de sage-hypotheseis vermelde auteurs wordt Dicaearchus het meest en het uitvoerigst geciteerd.
5. Van alle in de sage-hypotheseis vermelde auteurs is Dicaearchus de meest recente, d.w.z. dat Dicaearchus alle in de sage-hypotheseis vermelde werken geconsulteerd kan hebben en dat bijgevolg alle in de sage-hypotheseis geboden informatie van Dicaearchus afkomstig kán zijn.
6. De onbekende hypothesiograaf heeft Dicaearchus' ὑποθέσεις gekend en geconsulteerd toen hij de sage-hypotheseis schreef: dit geeft hij in de hyp. Rhesus expliciet te kennen:
ὁ γοῦν Δικαίάρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ 'Ρήσου γράφει κατὰ λέξιν οὕτως

We kunnen nu een antwoord geven op de vraag die aan het begin van dit hoofdstuk gesteld werd, nl. in hoeverre de sage-hypotheseis op Dicaearchus teruggaan. De gegevens die het onderzoek van Schrader opgeleverd heeft gevoegd bij de resultaten van ons eigen onderzoek, leiden tot de conclusie dat in de sage-hypotheseis in feite Dicaearchus' ὑποθέσεις voor ons liggen, zij het niet meer in hun oorspronkelijke vorm.

De onbekende hypothesiograaf heeft Dicaearchus' ὑποθέσεις niet alleen geconsulteerd voor "zijn" hyp. Rhesus, maar ook voor de andere sage-hypotheseis waarin hij Dicaearchus niet of slechts ten dele als bron vermeldt. Zoals uit de hyp. Rhesus blijkt, heeft Dicaearchus zich bij zijn onderzoek naar de μυθοποιία niet beperkt

tot het gevan van een resumé van het betreffende toneelstuk, maar daaraan nog tal van andere informatie toegevoegd, zoals andere versies van de betreffende sage in andere werken. Een dergelijke benaderingswijze van het vraagstuk der μυθοποιία ligt geheel in de lijn van soortgelijk onderzoek in de kringen der Peripatetici, waar voor de meningen van anderen een belangrijke plaats was ingeruimd (4). Dicaearchus heeft zich evenwel niet beperkt tot een opsomming van de meningen van anderen, maar hieraan de resultaten van eigen onderzoek toegevoegd, met inbegrip van een resumé. De onbekende hypothesiograaf nu heeft de informatie die hij in Dicaearchus' ὑποθέσεις aantrof, in de sage-hypotheseis verwerkt en vermeldt zijn directe bron Dicaearchus alleen waar deze geen andere bronnen noemt.

Vanuit deze visie op de relatie tussen onze onbekende hypothesiograaf en Dicaearchus worden een aantal problemen duidelijk die reeds vroeger gesignaleerd zijn.

Het zou inderdaad ongeloofwaardig klinken als een hypothesiograaf uit de keizertijd op het toneelstuk Rhesus nog twee prologen gekend zijn hebben, terwijl het bewaarde toneelstuk Rhesus al sinds de Alexandrijnse tijd geen proloog (meer ?) heeft. Hier was de hypothesiograaf dan ook gedwongen de bron van zijn informatie te vermelden: Dicaearchus.

Een soortgelijke situatie doet zich voor in de hyp. Ajax, waar we lezen: Δικαίαρχος δὲ Ἀΐαντος Θάνατον ἐπιγράφει. Juist bij deze mededeling sluit deel IV in diezelfde hypothesis aan, over de sage-varianten: Περὶ δὲ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀΐαντος... Hier had Achelis al vermoed dat deze informatie eveneens van Dicaearchus afkomstig is (5), al vermeldt de hypothesiograaf hem alleen als bron voor de titel Ἀΐαντος Θάνατον, een titel die kennelijk door Dicaearchus als de meest adequate titel voor het toneelstuk beschouwd werd.

In de hyp. Oed. Tyr. wordt alleen naar Dicaearchus verwezen voor de mededeling dat Philocles de eerste prijs behaalde. Hier had

Wehrli al vermoed dat ook de voorafgaande informatie van Dicaearchus afkomstig is (6).

- (1) Over de ἀκμή van Staphylus bestaat geen zekerheid. F.Jacoby FGrH 1940 IIIA,211-212 meent hem in de eerste helft van de derde eeuw te moeten situeren: "mann muss den ansatz des St. noch in der ersten hälfte des 3. jhdts ernsthaft erwägen". De auteur van het korte artikel in de Oxford Classical Dictionary "perhaps c. 300 B.C."; vgl. ook Scherling PRE 1929 s.v. Στάφυλος; R.Flacelière 1970 (Médée, Coll. Erasme) 28,1: V-IV E.
- (2) Vgl. de status quaestionis van de verschillende sage-hypotheseis in hfd.III.
- (3) G.Raddatz 1916,415: "Der Begründer der eigentlichen Hypotheseis und der Sitte, Hypotheseis vor die Ausgaben zu setzen, ist vielmehr erst Aristophanes von Byzanz".
- (4) R.Pfeiffer 1968,84.
- (5) Th.Achelis 1914,128 noot 285.
- (6) F.Wehrli 1967,68: "In fr.80 muss auch die Würdigung des Oidipus Tyrannos sowie die Erklärung des Titels D. gehören, da seine Erwähnung bloss für die urkundliche Niederlage unverstündlich wäre; das Spiel mit dem Wort Tyrannos ist nicht das einzige dieser Art (vgl. fr.52)".

4. De redactor van de sage-hypotheseis

In de vorige paragrafen van dit hoofdstuk is meermalen sprake geweest van een onbekende hypothesiograaf die verantwoordelijk zou zijn voor de uiteindelijke redactie van de sage-hypotheseis. Aangezien de identiteit van deze anonieme hypothesiograaf niet direct relevant was voor ons onderzoek, hebben wij de kwestie van de identiteit van de anonieme hypothesiograaf tot dusverre buiten beschouwing gelaten. Daar Von Wilamowitz (1) evenwel een poging gedaan heeft de auteur van althans twee sage-hypotheseis te identificeren, mogen we aan deze vraag niet zonder meer voorbijgaan.

In de middeleeuwse handschriften worden twee hypotheseis aan een zekere Sallustius (2) toegeschreven, nl. de hyp.II Ant. en de hyp.IV Oed. Col. De tekst luidt in de editie van A.Dain als volgt:

Σαλουστίου Ἀντιγόνης ὑπόθεσις

Τὸ μὲν δρᾶμα τῶν καλλίστων Σοφοκλέους. Στασιάζεται δὲ τὰ περὶ τὴν ἡρώϊδα ἱστορούμενα καὶ τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς Ἰσμήνην· ὁ μὲν γὰρ Ἴων ἐν τοῖς διθυράμβοις καταπρησθῆναι φησιν ἀφοτέρας ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἥρας ὑπὸ Λαοδάμαντος τοῦ Ἑτεοκλέους· Μίνερμος δὲ φησι τὴν μὲν Ἰσμήνην προσομιλοῦσαν Θεοκλυμένῳ ὑπὸ Τυδέως κατὰ Ἀθηνᾶς ἐγκέλευσιν τελευτῆσαι.

Ταῦτα μὲν οὖν ἐστὶ τὰ ξένως περὶ τῶν ἡρώϊδων ἱστορούμενα· ἡ μέντοι κοινὴ δόξα σπουδαίας αὐτὰς ὑπέιληφε καὶ φιλαδέλφους δαιμονίως, ἥ καὶ οἱ τῆς τραγῳδίας ποιηταὶ ἐπόμενοι τὰ περὶ αὐτὰς διατέθενται. Τὸ δὲ δρᾶμα τὴν ὀνομασίαν ἔσχεν ἀπὸ τῆς παρεχούσης τὴν ὑπόθεσιν Ἀντιγόνης. Ὑπόκειται δὲ ἄταφον τὸ σῶμα Πολυνείκους, καὶ Ἀντιγόνη θάπτειν αὐτὸ πειρωμένη παρὰ τοῦ Κρέοντος κωλύεται· φωραθεῖσα δὲ αὐτὴ θάπτουσα ἀπόλλυται, Αἴμων τε ὁ Κρέοντος ἐρῶν αὐτῆς καὶ ἀφορήτως ἔχων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ συμφορᾷ αὐτὸν διαχειρίζεται· ἐφ' ᾧ καὶ ἡ μήτηρ Εὐρυδίκη τελευτᾷ τὸν βίον

ἀγχόνη.

Διαφέρει τῆς Εὐριπίδου Ἀντιγόνης ὅτι φωραθεῖσα ἐκείνη διὰ τὸν Αἴμονος ἔρωτα ἐξεδόθη πρὸς γάμον· ἐνταῦθα δὲ τούναντίον.

Καὶ ἡ διδασκαλία τοῦ δράματός ἐστι τριακοστὸν δεύτερον.

Σαλουστίου ὑπόθεσις Πυθαγόρου ἄλλως

Τὰ πραχθέντα περὶ τὸν Οἰδίποδα ἴσμεν ἅπαντα τὰ ἐν τῷ ἐτέρῳ Οἰδίποδι. Πεπῆρωται γὰρ καὶ ἀφῖκται εἰς τὴν Ἀττικὴν, ὁδηγούμενος ἐκ μιᾶς τῶν θυγατέρων, Ἀντιγόνης. Καὶ ἔστιν ἐν τῷ τεμένει τῶν Σεμνῶν Ἑρινύων, ὃ ἐστιν ἐν τῷ καλουμένῳ ἱππῷ Κολωνῷ, οὕτω κληθέντι ἐπεὶ καὶ Ποσειδῶνός ἐστιν ἱερὸν ἱππίου καὶ Προμηθέως, καὶ αὐτοῦ οἱ ὀρεωκόμοι ἴστανται· ἔστι γὰρ αὐτῷ πυθόχρηστον ἐνταῦθα δεῖν αὐτὸν ταφῆς τυχεῖν· οὗ μὴ ἐστὶν ἐτέρῳ βεβήλος τόπος, αὐτόθι κάθηται· καὶ κατὰ μικρὸν αὐτῷ τὰ τῆς ὑποθέσεως προέρχεται. Ὅρᾳ γάρ τις αὐτὸν τῶν ἐντεῦθεν, καὶ προεὔεται ἀγγελῶν ὅτι τις παρὰ τῷ χωρίῳ τούτῳ προσκάθηται. Καὶ ἔρχονται οἱ ἐν τῷ τόπῳ ἐν χοροῦ σχήματι, μαθησόμενοι τὰ πάντα. Πρῶτος οὖν ἐστὶ καταλύων τὴν ὁδοιπορίαν καὶ τῇ θυγατρὶ διαλεγόμενος. "Ἀφατος δέ ἐστι καθόλου ἡ οἰκονομία ἐν τῷ δράματι, ὥς οὐδενὶ ἄλλῳ σχεδόν.

Von Wilamowitz nu meent behalve dit tweetal twee anonieme hypotheseis aan dezelfde Sallustius te moeten toeschrijven, en wel onze sage-hypotheseis Ajax en Oed. Tyr. Het enige argument dat hij voor zijn standpunt aanvoert is een zekere "Gleichartigkeit des Tons", die hij evenwel niet nader preciseert. In deze paragraaf zullen wij trachten aan te tonen dat de overeenkomsten tussen de twee hypotheseis van Sallustius en de beide sage-hypotheseis Ajax en Oed. Tyr. niet van dien aard zijn dat op grond daarvan een gemeenschappelijke auteur aangenomen mag worden.

Het hoofdbezwaar tegen de opvatting van Von Wilamowitz is

dat hij alleen oog had voor de oppervlakkige gelijkenis en te weinig rekening hield met de diepgaande verschillen tussen de twee hypothesen van Sallustius en de twee sage-hypothesen die hij aan dezelfde auteur wil toeschrijven.

1. Een eerste punt van verschil betreft de veelvuldige citaten en de verwijzingen naar oudere bronnen, typerende kenmerken van de sage-hypothese. In Sallustius' hypothesen komen geen citaten voor en de verwijzingen blijven beperkt tot de hyp. Ant., waar naar Ion en Mimnermus verwezen wordt. Doch ook op dit punt bestaat er tussen beide typen een opmerkelijk verschil. Sallustius legt in zijn verwijzingen een grote terughoudendheid aan de dag. Genoemde verwijzingen worden door hem alleen aangevoerd om duidelijk te maken dat hij zich tegen dergelijk excentriek onderzoek afzet en dat hij zich bij de algemeen geldende opvatting over bepaalde sagen aansluit: Ταῦτα μὲν οὖν ἐστὶ τὰ ξένως περὶ τῶν ἡρωίδων ἱστορούμενα· ἡ μὲντοι κοινὴ δόξα ...

Aan een auteur die zich op een dergelijke wijze tegen de ἱστορούμενα afzet, kan men moeilijk hypothesen toeschrijven waarin juist dergelijk onderzoek centraal staat.

2. Een tweede punt van verschil betreft het esthetisch oordeel dat een vaste rubriek in Sallustius' hypothesen is:
Sall. hyp. Ant.: Τὸ μὲν δρᾶμα τῶν καλλίστων Σοφοκλέους.
Sall. hyp. O.C.: "Αφᾶτος δέ ἐστι καθόλου ἡ οἰκονομία ἐν τῷ δράματι, ὥς οὐδενὶ ἄλλῳ σχεδόν.

Dergelijke esthetische beschouwingen treft men nergens aan in de sage-hypothese (3). Ook deze constatering pleit niet voor Sallustius als mogelijke auteur van de sage-hypothese.

Concluderend stellen we vast dat er geen doorslaggevende argumenten zijn om de sage-hypothese Ajax en Oed. Tyr. aan Sallustius toe te schrijven zoals Von Wilamowitz voorstelt. Er is dus evenmin een reden om Sallustius te beschouwen als de redactor van onze acht sage-hypothesen. Voor de sage-hypothese geldt derhalve hetzelfde als Radermacher al eerder voor de narratieve en

historische hypotheseis, en Zuntz voor de Tales heeft moeten vaststellen, nl. dat de hypothesiograaf ervan in de anonimiteit verschooten blijft.

(1) U.von Wilamowitz 1910,198-199.

(2) Vgl. Schmid-Stählin I.2,508.

(3) De esthetische beschouwing in de hyp. Med. wordt hier buiten beschouwing gelaten, aangezien die op een latere interpolatie berust. Vgl. p.143v.

CONCLUSIE

1. Dicaearchus' aandeel in de hypothesiografie

Uit het onderzoek van Schrader en uit ons eigen onderzoek is het volgende beeld te voorschijn gekomen van Dicaearchus' ὑποθέσεις. Dicaearchus schreef een studie over de wijze waarop de dramaturgen de traditionele sagen in hun toneelstukken verwerkten. De titel van deze studie waarvan Sextus Empiricus nog τινὰς ὑποθέσεις kende en waaraan de anonieme hypothesiograaf het materiaal voor zijn sage-hypotheseis ontleende, is niet bekend, mogelijk was het zijn studie Περὶ Διονυσιακῶν ἁγῶνων, waarnaar door een scholiast verwezen wordt (1). Dit werk schijnt, in welke vorm dan ook, nog lang na Dicaearchus' tijd beschikbaar geweest te zijn. Het verschaftte een onbekende hypothesiograaf overvloedig materiaal voor zijn hypotheseis die hij kon laten fungeren als inleidingen op tragedies. Aangezien Dicaearchus' studie niet voor dit doel geschreven was, was enige aanpassing onvermijdelijk, temeer daar Dicaearchus de sage-achtergrond van verschillende toneelstukken tegelijk behandelde. Wellicht hebben bij dit aanpassingsproces de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium een rol gespeeld. Ook daar was het resumé van het toneelstuk vergezeld van bepaalde didascalische informatie die veel uitvoeriger was dan het eigenlijke resumé. Doch mede daardoor waren de hypotheseis van Aristophanes van Byzantium ontoereikend geworden en vormde de studie van Dicaearchus een welkome aanvulling. Zo stellen we vast dat het werk van Dicaearchus nog lang na zijn tijd belangrijk materiaal geleverd heeft voor de hypothesiografie. Het is ongetwijfeld de grote verdienste van de onbekende hypothesiograaf geweest dat hij te rade is gegaan bij een van de beste bronnen die hij kon vinden. Anderzijds heeft hij wellicht juist daardoor ertoe bijgedragen dat het oorspronkelijke werk van Dicaearchus voor ons verloren is gegaan.

2. De betekenis van Dicaearchus voor de hypothesiografie

Indien de sage-hypotheseis terecht met Dicaearchus' ὑποθέσεις geïdentificeerd zijn, is een belangrijke en tot nu toe ontbrekende schakel ontdekt die de hypothesiografie verbindt met het onderzoek van de peripatetici. Tot dusverre heeft men steeds Aristophanes van Byzantium als de grondlegger van de hypothesiografie beschouwd (2), al achtte men bepaalde invloeden van de peripatetici niet uitgesloten (3). Over de juist relatie tussen Dicaearchus en Aristophanes van Byzantium bestond evenwel geen duidelijkheid (4). De sage-hypotheseis maken thans duidelijk dat vrijwel alle rubrieken in Aristophanes' hypotheseis teruggaan op het onderzoek dat de peripatetici en met name Dicaearchus verricht hebben op het gebied van de Griekse drama's.

Aristophanes' hypotheseis verschillen evenwel in tweeërlei opzicht van alle voorgaande studies (5). Ze zijn beperkter daar ze het voorheen verrichte onderzoek resumeren in enkele rubrieken. De resultaten van Dicaearchus' onderzoek vindt men terug in de volgende formules: ἡ μυθοποιία κεῖται παρὰ ... ἐν ... [καὶ παρὰ ... ἐν ...] ἐν παρ' οὐδετέρῳ κεῖται ἡ μυθοποιία. En wat voor Dicaearchus' onderzoek geldt, geldt in feite voor ander soortgelijk onderzoek van de peripatetici. Van Heraclides Ponticus' Κεφάλαια Εὐριπίδου blijft slechts de rubriek τὰ δὲ κεφάλαια (6) over en van Aristoteles' Διδασκαλῆαι slechts de rubriek διδασκαλικά (7). Aristophanes van Byzantium heeft zich in zijn hypotheseis evenwel niet slechts beperkt tot vaste rubrieken waarin hij het onderzoek van zijn voorgangers samenvatte, hij heeft deze informatie ook uitgebreid tot alle toneelstukken van de drie grote tragici die nog in de Alexandrijnse bibliotheek voorhanden waren (8). Maar zelfs in dit opzicht volgde hij het werk van zijn voorgangers na en wel van Callimachus' Πίνακες (9). Aangezien de bijdrage van Aristophanes van Byzantium eerder bestond uit het schematiseren en resumeren van het werk van zijn voorgangers dan in eigen oorspronkelijk hypothesiografisch onderzoek, dient men

zijn hypothesais niet te beschouwen als het begin, maar veeleer als het eindpunt van een ontwikkeling waarvan de oorsprong ligt bij de peripatetici.

- (1) Frg.75 Wehrli.
- (2) G.Raddatz 1914,415: "Der Begründer der eigentlichen Hypotheseis und der Sitte, Hypotheseis vor die Ausgaben zu setzen, ist vielmehr erst Aristophanes von Byzanz".
- (3) Vgl. F.Schneidewin 1852,35.
- (4) R.Pfeiffer 1968,193: "Aristophanes made use of this Peripatetic source (sc. Περὶ Διονυσιακῶν ἁγώνων) of about 300 B.C., as the fragments prove. On the other hand, his aim was not to produce learned collections in the 'rich' style of Dicaearchus ('Peripatetici magni et copiosi'), but to write simple and correct introductions to the text of individual plays".
- (5) Vgl. G.Raddatz 1914,417.
- (6) Schmid-Stählin I.3,870 noot bij p.827,9.
- (7) Th.Achelis 1913,539.
- (8) R.Pfeiffer 1968,192: "They are indeed the most substantial remains of Aristophanes' editions of the tragedies and in a lesser degree of the comedies".
- (9) idem p.193 noot 3.

ZUSAMMENFASSUNG (1)

EINLEITUNG

Der Doppeltitel der vorliegenden Studie ist nicht in der gewöhnlichen Bedeutung von Haupt- und Untertitel zu verstehen, in dem Sinne, dass innerhalb des Problemkomplexes der Hypotheseis zu den griechischen Tragödien und Komödien unsere Untersuchung sich auf die Hypotheseis von Dikaiarchos beschränken sollte. Vielmehr sollen die beiden Titel einander ergänzen. Hiermit wollen wir unserer Überzeugung Ausdruck geben, dass eine Forschungsarbeit über die Hypotheseis von Dikaiarchos keine neuen Perspektiven für die Wissenschaft eröffnet, wenn nicht zugleich auch die Hypotheseis zu den griechischen Tragödien und Komödien in grösserem Rahmen untersucht und mit einbezogen werden. Damit haben wir Plan und Zielsetzung unserer Dissertation umrissen. Als erstes bringt sie eine Übersicht der verschiedenen Typen von Hypotheseis und der damit zusammenhängenden Probleme; danach werden die Ergebnisse unserer Untersuchung auf das besondere Problem der Hypotheseis von Dikaiarchos angewandt.

Haftet den bisherigen Versuchen zur Feststellung der Identität von Dikaiarchos' Hypotheseis eine gewisse Willkür an, in dieser Studie wollen wir versuchen, auf einem mehr methodischen Weg dieses Problem der Lösung näherzubringen. Zu diesem Zweck sammeln und besprechen wir zuallererst (Kapitel I) all diejenigen Typen von Hypotheseis, die aufgrund der heute bekannten Fakten nicht Dikaiarchos zugeschrieben werden können. Danach knüpfen wir in Kapitel II unsere kritischen Betrachtungen an eine Anzahl wesentliche, in Kapitel I nur gestreifte Fragen der Hypothesiographie. Diese kritischen Betrachtungen anvisieren ein methodisches Verfahren, mit dem sich den vielen, bisher ungelösten Hypotheseisproblemen, namentlich dem Problem der Hypotheseis von Dikaiarchos, zuverlässiger beikommen lässt.

In Kapitel III werden acht übrigbleibende Hypotheseis zusammengestellt und besprochen, die sich einerseits auf keinerlei Weise bei den in Kapitel I beschriebenen Typen unterbringen lassen, andererseits aber so viel miteinander gemeinsam haben, dass sie einem gesonderten, noch nicht als solcher identifizierten Typus zuzurechnen sind. Zum Schluss werden wir in Kapitel IV der Frage nachgehen, welche Beziehung es gibt zwischen den genannten übrigbleibenden Hypotheseis und den aus anderen Quellen über Dikaiarchos' Hypotheseis bekannten Fakten.

KAPITEL I TYPEN VON HYPOTHESEIS

Mit dem literarhistorischen Terminus technicus 'Hypothesis' bezeichnet man gegenwärtig eine kürzere oder längere Einleitung, die in vielen antiken und mittelalterlichen Handschriften dem eigentlichen Text einer griechischen Dichtung in Versen oder in Prosa vorangeht und den Leser über den Inhalt des Werkes sowie über weitere wissenswerte Einzelheiten einigermaßen informiert. Im heutigen Sprachgebrauch ist 'Hypothesis' in diesem Zusammenhang inhaltlich nahezu gleichbedeutend mit dem Terminus ὑπόθεσις im Titel eines antiken Textes, der einem Drama vorangestellt ist:

- a) Einleitung zu einem Theaterstück,
- b) kurze Inhaltsangabe, in Versen oder in Prosa.

Die ältesten bis heute bekannten Hypotheseis sind die, welche Aristophanes von Byzanz verfasst hat; sie verschaffen summarische Information über den Inhalt des Stücks, das Vorkommen des gleichen Stoffs bei den beiden anderen grossen Tragikern, den locus actionis, den Chor und den Prolog; sie enden mit Bemerkungen didaskalischer und ästhetischer Art. Sie fungierten als kurzgefasste Einleitungen zu seinen Editionen der Tragödien und Komödien (z.B. Hyp. Medea; s. Kap.I, Par.2).

Aristophanes von Byzanz werden - zu Recht oder zu Unrecht -

auch eine Anzahl *metrische* Hypotheseis zugeschrieben; sie fungieren als Einleitungen, die in zehn bis sechzehn jambischen Trimetern den Inhalt der betreffenden Tragödie oder Komödie kurz zusammenfassen (z.B. Hyp. Dyskolos; s. Kap.I, Par.3).

Gleichfalls aus dem klassischen Altertum stammen die sogenannten *Tales from Euripides*, eine Sammlung anonymen Resümees von Euripides' Theaterstücken. Kennzeichnend für diese Resümees ist ihre ursprüngliche Bestimmung: an die Stelle der Theaterstücke zu treten. Erst in späterer Zeit wurden sie in den mittelalterlichen Handschriften dem Text der Theaterstücke hinzugefügt, als deren Einleitungen sie heute fungieren (z.B. Hyp. Rhesos Teil I; s. Kap.III, Par.2).

Mit der Benennung *Periochae von Menander* pflegt man drei aus antiken Papyri bekannte Hypotheseisfragmente zu bezeichnen, die qua Typus eine Mittelstellung zwischen den Tales und den Hypotheseis des Aristophanes von Byzanz einnehmen. Von den meisten anderen Typen unterscheiden sie sich im wesentlichen dadurch, dass sie starke Indizien enthalten für die Identität des Hypothesiographen, der aller Wahrscheinlichkeit nach Homeros Sellios war (z.B. die Perioche Hieria; s. Kap.I, Par.5).

Die *erzählerischen Hypotheseis* zu den Komödien zeigen grosse Ähnlichkeit mit den Tales; wie diese, fassen sie den Inhalt des Theaterstücks, allerdings ausführlicher, zusammen. Sie sind jedenfalls vor dem zweiten nachchristlichen Jahrhundert entstanden und könnten von Symmachos verfasst sein (z.B. Hyp. Acharner; s. Kap.I, Par.6).

Unter den Hypotheseis zu den Komödien befinden sich noch vier sogenannte *historische Hypotheseis*, die als historische Einleitungen zu den Theaterstücken fungieren, primär aber deren Hintergrund beleuchten (z.B. Hyp. Aves; s. Kap.I, Par.7). Über ihren Autor ist nichts bekannt.

Auch die byzantinische Philologen haben sich noch mit Hypotheseis befasst, und zwar auf zweierlei Weise. Einerseits haben sie den Text der antiken Hypotheseis, den sie in ihren Handschriften

vorhanden, soviel wie möglich zu verbessern versucht; diese byzantinischen Versionen antiker Hypotheseis stehen gelegentlich dem Originaltext einer Hypothesis näher als die Lesarten, welche die codices veteres bieten (z.B. Hyp. Phoinissen von Moschopulos; s. Kap.I, Par.8).

Andererseits haben die Byzantiner auch selber Hypotheseis verfasst; diese sogenannten byzantinischen Hypotheseis geben ziemlich weitläufig den Inhalt des Theaterstücks wieder und haben bisher in der Forschung kaum Beachtung gefunden. Inwieweit sich die Byzantiner bei der Wiedergabe des Inhalts von antiken Hypotheseis haben inspirieren lassen, ist noch nicht systematisch untersucht worden (z.B. Hyp. Hekabe von Thomas Magister; s. Kap.I, Par.9).

KAPITEL II SPEZIFISCHE HYPOTHESISPROBLEME: ÜBERLIEFERUNG, KONTRADIKTIONEN UND REKONSTRUKTIONSVERSUCHE ANHAND VON HYPOTHESEIS

Hypotheseis sind auf sehr verschiedene Weise überliefert. Der Überwiegende Teil ist über die mittelalterlichen Handschriften auf uns gekommen, zusammen mit den Theaterstücken, auf die sie sich beziehen; daneben aber haben uns auch Hypotheseis auf anderem Wege erreicht: über Papyri, Mythographen, Scholien sowie über mehrere Kommentare und Epitomen.

Die Art der Überlieferung hat wichtige Folgen für die Textqualität einer Hypothesis, sie ist aber nicht der einzige Faktor, der bei den eingreifenden Modifikationen, denen die meisten Hypotheseis unterworfen gewesen sind, eine Rolle gespielt hat. Hypotheseis sind naturgemäss Sekundärliteratur, an der jeder nach Bedarf und nach Belieben glaubte Änderungen vornehmen zu dürfen. Bei diesem verwickelten Prozess verdienen namentlich folgende Faktoren unsere Aufmerksamkeit: der Typus, zu dem eine Hypothesis gehört, deren letzte Funktion, sowie die Tatsache, dass

mehrere Typen sich gegenseitig beeinflusst haben.

Modifikationen haben in bestimmten Fällen zu K o n t r a - d i k t i o n e n zwischen Hypotheseis und den mit ihnen korrespondierenden Theaterstücken geführt. Derartige Kontradiktionen hat man auf verschiedene, jedoch keineswegs befriedigende Weise zu erklären versucht. Hinter der Frage nach der Zuverlässigkeit einer Hypotheseis scheint sich eine ungleich wichtigere Frage zu verbergen: die nach der Z u v e r l ä s s i g k e i t d e s H y p o t h e s i o g r a p h e n. Ein Vergleich der Hypotheseis in den Handschriften mit den korrespondierenden Theaterstücken lehrt, dass der Hypothesiograph dem Theaterstück zwar in grossen Zügen folgt, dass er es aber den ihm von der Hypothesiographie als spezifischer Gattung auferlegten eigenen Regeln unterordnet.

Also erhebt sich die Frage, inwieweit Hypotheseis, zum Beispiel die vom Tales-Typus, brauchbar sind für eine R e k o n - s t r u k t i o n von Theaterstücken, von denen weiter nichts als die Hypotheseis erhalten ist. Die bisherigen Erfahrungen mit solchen Rekonstruktionsversuchen sind zum Teil im Lichte der oben festgestellten Fakten zu betrachten hinsichtlich der Überlieferung, der Modifikationen, der Kontradiktionen und der Zuverlässigkeit von Hypotheseis. Diese Fakten mahnen denn auch zu grösstmöglicher Vorsicht bei der Verwendung von Hypotheseis für die Rekonstruktion von Fabel und Struktur eines verschollenen Theaterstücks. Der Hypothesiograph beabsichtigt nämlich nicht von vornherein, Fabel und Struktur eines Theaterstücks genau und adäquat wiederzugeben, sondern lediglich den Inhalt des Stücks global zusammenzufassen.

Ein stilistischer Vergleich der Tales in den Handschriften mit denen in den P a p y r i lehrt, dass kein Grund zu der Annahme besteht, die Diskrepanzen zwischen Hypotheseis und Theaterstücken wären die Folge späterer Modifikationen; die Tales auf Papyri zeigen die gleiche spezifische Erzählstruktur wie die Tales in den Handschriften.

KAPITEL III BESPRECHUNG EINIGER BESONDERER HYPOTHESEIS

Nach den in Kapitel I beschriebenen Hypotheseis bleiben eine Anzahl übrig, die sich nicht bei den bereits behandelten Typen unterbringen lassen und die denn auch gemeinhin wenig Beachtung finden, nämlich die Hypotheseis Aias, I Rhesos, I Medeia, I Alkestis, Helena, II Oidipus Tyrannos, II Oidipus auf Kolonos, II Perser. Nach Eliminierung sämtlicher späteren Modifikationen ergibt sich bei näherer Betrachtung, dass in diesen acht Hypotheseis sechs Elemente mehrmals wiederkehren:

1. Interesse für die μυθοποιία, d.h. für die Frage, auf welche Weise der Dramaturg den überkommenen Stoff in seinem Drama verarbeitet hat,
2. ein Resümee,
3. Interesse für den Titel,
4. Interesse für den Prolog,
5. didaskalische Information,
6. Verweise auf Dikaiarchos als Quelle.

Das Vorkommen obiger Elemente in den verschiedenen Hypotheseis lässt sich schematisch folgendermassen wiedergeben:

Aias	Rhesos	Medeia	Alkestis
1. μυθοποιία	1. μυθοποιία	1. μυθοποιία	1. -
2. Resümee	2. -	2. Resümee	2. Resümee
3. Titel	3. -	3. -	3. -
4. Prolog	4. Prolog	4. -	4. -
5. did. Inf.	5. did. Inf.	5. -	5. -
6. Dikaiarchos	6. Dikaiarchos	6. Dikaiarchos	6. Dikaiarchos

Helena	Oid. Tyr.	Oid. Kol.	Perseer
1. μυθοποιία	1. μυθοποιία	1. -	1. μυθοποιία
2. Resümee	2.	2. -	2. -
3. -	3. Titel	3. Titel	3. -
4. -	4. -	4. -	4. Prolog
5. -	5. -	5. did. Inf.	5. -
6. -	6. Dikaiarchos	6. -	6. -

Bei dieser Übersicht erhebt sich zwangsläufig die Frage, inwieweit Dikaiarchos an den weiter oben beschriebenen Hypotheseis, die wir bequemlichkeitshalber mit dem Terminus "Sagenhypotheseis" bezeichnen wollen, beteiligt gewesen ist.

KAPITEL IV DIE HYPOTHESEIS VON DIKAIARCHOS

In fünf von den acht in Kapitel III zusammengestellten Hypotheseis wird Dikaiarchos erwähnt. Bekanntlich hat Dikaiarchos Hypotheseis verfasst, aber es wäre ein voreiliger Schluss, ihm diese Sagenhypotheseis aufgrund obiger fünf Verweise zuzuschreiben. Wenn man Dikaiarchos Hypotheseis zuschreibt, in denen er als Autor genannt wird, so kann man dagegen als wichtigstes Bedenken geltend machen, dass ein Verweis auf ihn nicht für, sondern gegen seine Autorschaft spricht. Aufgrund u.a. dieses Bedenkens soll u.É. die Frage nach dem Autor der Sagenhypotheseis nicht lauten, ob sie von Dikaiarchos stammen, sondern inwieweit sie auf Dikaiarchos zurückgehen. Um diese Frage beantworten zu können, gilt es zunächst festzustellen, ob und inwieweit der unbekannte Hypothesiograph, der für die Endfassung der Sagenhypotheseis verantwortlich ist, daran beteiligt gewesen ist.

Was an den Sagenhypotheseis zunächst auffällt, ist der recht beschränkte Anteil des unbekannten Hypothesiographen. Sie bestehen zum grossten Teil aus Verweisen auf alte Quellen, die zum Teil zitiert werden. Trotz des fragmentarischen Charakters der Sagenhypotheseis kann man sich des Eindrucks nicht erwehren, dass der Hypothesiograph im Hinblick auf die spezifische Funktion der Sagenhypotheseis aus seiner Quelle (seinen Quellen) nur dasjenige ausgewählt hat, was er in seinen Einleitungen verarbeiten konnte, und dass er dabei für seine Zwecke weniger Relevantes getilgt hat.

Zweitens werden die Sagenhypotheseis dadurch gekennzeichnet, dass ihre Thematik bestimmte gemeinsame Merkmale aufweist; sie beleuchten alle, in starkerem oder geringerem Masse, dieselben auf das Drama sich beziehenden Aspekte, wie Interesse für den Titel: in den Hyp. Aias, Oid. Tyr. und Oid. Kol.; Interesse für den Prolog: in den Hyp. Aias, Rhesos und Perser; didaskalische Information: in den Hyp. Aias, Rhesos, Oid. Tyr. und Oid. Kol.;

ein Resümee: in den Hyp. Aias, Medeia, Alkestis und Helena; Probleme der Authentizität oder der Originalität: in den Hyp. Medeia, Perser und Rhesos.

Mit diesen fünf Themen ist jedoch der Themenkreis der Sagenhypotheseis nicht erschöpft: es gibt noch ein sechstes Thema, das in drei Hypotheseis wiederkehrt, nämli. Aias, Medeia und Helena, das sich aber von den anderen fünf Themen dadurch unterscheidet, dass es sich nicht auf das Theaterstück bezieht, sondern auf die behandelte Sage, von der mehrere Varianten erwähnt werden.

Aus diesen sechs, aufs engste miteinander zusammenhängenden Themen geht hervor, dass das zentrale Thema sei Sagenhypotheseis die $\mu\upsilon\theta\omicron\pi\omicron\iota\acute{\alpha}$ ist, d.h. die Frage behandelt, auf welche Weise der Dramaturg die Sage auf seine eigene Weise in jedem Drama verarbeitet hat.

Bekanntlich hat auch Dikaiarchos Hypotheseis verfasst, die, wie allgemein angenommen wird, nicht erhalten sind, deren Art

jedoch dank einem Überlieferten Text des Sextus Empiricus mit an Gewissheit grenzender Wahrscheinlichkeit festgestellt werden kann: sie behandelten die Frage, auf welche Weise der Dramaturg die Sage auf seine eigene Weise in jedem Drama verarbeitete.

Für die Annahme, dass die Sagenhypotheseis auf Dikaiarchos zurückgehen, sprechen folgende Argumente:

1. Sowohl in den Sagenhypotheseis als auch in Dikaiarchos' Hypotheseis ist das zentrale Thema die μυθοποιία.
2. Für jeden von den fünf Aspekten, unter denen die μυθοποιία in den Sagenhypotheseis beleuchtet wird, wird zumindest einmal auf Dikaiarchos verwiesen.
3. Der eigene Anteil an der Information, die der unbekannte Hypothesiograph verschafft, ist äusserst beschränkt: die Sagenhypotheseis bestehen zum grössten Teil aus Verweisen und Zitaten; die Überlieferten Fragmente von Dikaiarchos' Werken lassen erkennen, dass dieser Autor gern mit Verweisen auf ältere Quellen und Zitate aus denselben illustriert.
4. Von allen in den Sagenhypotheseis erwähnten Autoren wird Dikaiarchos am häufigsten und ausführlichsten zitiert.
5. Von allen in den Sagenhypotheseis erwähnten Autoren ist Dikaiarchos der rezenteste, d.h. dass Dikaiarchos alle in den Sagenhypotheseis erwähnten Werke zu Rate gezogen haben kann und dass folglich alle in den Sagenhypotheseis gebotene Information von Dikaiarchos stammen kann.
6. Der unbekannte Hypothesiograph hat Dikaiarchos' ὑποθέσεις gekannt und zu Rate gezogen, als er die Sagenhypotheseis schrieb: das bezeugt er in der Hyp. Rhesos explizite: ὁ γοῦν Δικαίαρχος ἐκτιθεὶς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ 'Ρήσου γράφει κατὰ λέξιν οὕτως

Wir können nunmehr die am Anfang von Kapitel IV gestellte Frage beantworten, nämlich inwieweit die Sagenhypotheseis auf Dikaiarchos zurückgehen. Die Angaben des Sextus Empiricus über die Hypotheseis von Dikaiarchos, ergänzt um die Ergebnisse unserer eigenen Untersuchung über die Sagenhypotheseis, führen zu der Schlussfolgerung, dass uns in den Sagenhypotheseis tatsächlich Dikaiarchos' Hypotheseis vorliegen, wenn auch nicht mehr in ihrer ursprünglichen Form, oder vorsichtiger formuliert: wenn unter den überlieferten Hypotheseis überhaupt ein Typus dem Dikaiarchos zugeschrieben werden kann, so sind das die von uns erkannten Sagenhypotheseis.

Der unbekannte Hypothesiograph hat Dikaiarchos' ὑποθέσεις nicht nur für "seine" Hyp. Rhesos zu Rate gezogen, sondern auch für die anderen Sagenhypotheseis, in denen er Dikaiarchos nicht oder nur gelegentlich als Quelle erwähnt. Er hat die in Dikaiarchos' ὑποθέσεις vorgefundene Information in den Sagenhypotheseis verarbeitet und er erwähnt seine direkte Quelle Dikaiarchos nur dort, wo dieser keine anderen Quellen nennt.

Über die Identität des Hypothesiographen, der alle diese Information aus Dikaiarchos' Hypotheseis entlehnt hat, lässt sich nichts mit Gewissheit sagen. Für die Sagenhypotheseis gilt dasselbe wie für viele andere Typen von Hypotheseis: der Autor bleibt in Anonymität gehüllt.

- (1) Herrn F.C.M.Stoks, der die ursprüngliche niederländische Zusammenfassung übersetzt hat, bin ich zu grossem Dank verpflichtet.

CURRICULUM VITAE

A.W.A.M.Budé werd geboren op 7 januari 1942 te Maastricht. Zijn middelbare schoolopleiding volgde hij aan het Koninklijk Atheneum te Tongeren. Hij studeerde klassieke filologie aan de Katholieke Universiteit te Leuven, waar hij in 1969 de graad behaalde van licentiaat in de wijsbegeerte en letteren. Sindsdien is hij als leraar klassieke talen verbonden aan de scholengemeenschap Marianum te Groenlo.

